
ЮРИДИЧНА НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 9(63)/2016

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ, ПСИХОЛОГІЯ, ЛОГІКА І СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

Десятник В.О. Проблема єдності наукового методу 4

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Масько Д.В. Родовий об'єкт злочину порушення
правил охорони або використання надр 12

Матвійчук В.К. Теоретичні і прикладні проблеми
суб'єктивних ознак злочину забруднення,
засмічення та виснаження водних об'єктів
(ст. 242 Кримінального кодексу України) 26

Михасик Л.В. Родовий об'єкт злочину незаконне заволодіння
грунтовим покривом (поверхневим шаром) землі 50

Соловійова А.М. Деякі аспекти кримінальної відповідальності
за злочини проти власності, вчинені з використанням
комп'ютерних технологій, за законодавством України
та деяких зарубіжних країн 62

Харь І.О. Теоретичні і прикладні проблеми суб'єкта
злочинів проти власності 69

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Стефанчук М.М. Принципи організації діяльності
прокуратури щодо реалізації представницької функції в суді 99

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 9(63)/2016

СОДЕРЖАНИЕ

ФИЛОСОФИЯ, ПСИХОЛОГИЯ, ЛОГИКА И СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА

Десятник В.А. Проблема единства научного метода 4

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Масько Д.В. Родовой объект преступления нарушения правил охраны или использования недр 12

Матвейчук В.К. Теоретические и прикладные проблемы субъективных признаков преступления загрязнения, засорения и истощения водных объектов (ст. 242 Уголовного кодекса Украины) 26

Михасик Л.В. Родовой объект преступления незаконное завладение грунтовым покровом (поверхностным шаром) земли 50

Соловьева А.Н. Некоторые аспекты уголовной ответственности за преступления против собственности, совершенные с использованием компьютерных технологий, по законодательству Украины и некоторых зарубежных стран 62

Харь И.А. Теоретические и прикладные проблемы субъекта преступлений против собственности 69

УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

Стефанчук М.Н. Принципы организации деятельности прокуратуры относительно реализации представительской функции в суде 99

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL
№ 9(63)/2016

CONTENTS

PHILOSOPHY, PSYCHOLOGY, LOGICS AND SOCIOLOGY OF LAW

Desiatnyk V. The Problem of the Unity of the Scientific Method4

CRIMINAL LAW

Masko D. The Subsumer of Violation of Rules Related to Extraction
and/or Protection of Mineral Resources 12

Matviychuk V. Theoretical and Applied Problems of Subjective
Signs of a Crime of Pollution, Contamination and Exhaustion
of Water Objects (Article 242 of the Criminal Code of Ukraine) 26

Myhasyk L. Generic Object of a Crime Illegal Acquisition
of Surface Soil (Surface Layer) of Land 50

Soloviova A. Some aspects of the criminal responsibility for crimes
against property committed with the use of computer technology
by the legislation of Ukraine and some foreign countries 62

Khar I. Theoretical and Applied Problems of a Subject
of Property Crimes 69

CRIMINAL PROCEDURAL LAW

Stefanchuk M. The Principles of Organization of the Public
Prosecutor's Office Activity in Realization of a Court
Representation Function 99

**ФІЛОСОФІЯ, ПСИХОЛОГІЯ,
ЛОГІКА І СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА
ФИЛОСОФИЯ, ПСИХОЛОГИЯ,
ЛОГИКА И СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА
PHILOSOPHY, PSYCHOLOGY,
LOGICS AND SOCIOLOGY OF LAW**

УДК 340.12

V. Desiatnyk

**THE PROBLEM OF THE UNITY
OF THE SCIENTIFIC METHOD**

В.О. Десятник

*кандидат юридичних наук, доцент, професор
кафедри цивільного та трудового права, адвокат
Київський університет права
Національної академії наук України*

ПРОБЛЕМА ЄДНОСТІ НАУКОВОГО МЕТОДУ

«Обсмотувати відмінність між природничими та гуманітарними науками давно було модним і вже стало нудним. Метод вирішення проблем, метод припущень і спростувань застосовується й тими, й іншими».

К.Р. Поппер

Постановка проблеми. Пробно висунута автором цієї статті фундаментальна логіко-методологічна концепція критично-правового мислення¹ ґрунтується на одному із впливових напрямків західної філософії науки «критичний розум»². Ця філософія науки дотримується концепції єдності методу природничих і гуманітарних наук; методом науки вважає метод сміливих, зухвалих припущень та винахідливих і рішучих спроб їх спростувати; наголошує, що об'єктивність природничих і гуманітарних наук заснована не на

¹ Див. мою концептуальну статтю «Критично-правове мислення» // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 3.

² Засновником філософії науки «критичний розум» є Карл Раймунд Поппер (1902–1994), австро-англійський філософ, один із найвидатніших філософів ХХ ст., логік, методолог, автор всесвітньовідомих праць: «Відкрите суспільство та його вороги», «Злиденність історизму», «Логіка наукового дослідження», «Припущення та спростування», «Об'єктивне знання» та численних інших фундаментальних досліджень із логіки й методології науки – В.Д.

неупередженому стані розуму вчених, а просто на публічному й конкурентному характері наукової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософи В.М. Садовський, Д. Міллер, І.З. Шишков, В.С. Лісовий, Д.П. Сепетий та ін. поділяють погляди філософії науки «критичний розум» щодо проблеми єдності методу природничих і соціальних наук. Р. Циппеліус, знаний у Європі фахівець з філософії права, назвавши метод спроб та усунення помилок методом випробувального мислення, вважає, що на сьогодні він є найуспішнішим методом розумової орієнтації у світі, який застосовується не лише щодо предметів природознавства, але й у розгляді проблем права [1, с. 7]. Акад. М.В. Костицький, відповідно до єдності наукового методу, зазначає, що діалектичне мислення є цілісним ученням про способи організації та побудови теоретичної й практичної діяльності людини, воно є методологією пізнання дійсності, природи, соціуму й мислення [2, с. 7]. Акад. П.М. Рабінович застерігає від «оприродничування» закономірностей праводержавних явищ, тобто спроби їх «виведення» безпосередньо з положень природничих наук, яке називає методологічними аномаліями [3, с. 212–213]. Щодо об'єктивності наук вчений рішуче стверджує та прогнозує, що ніколи не існувало, не існує й не існуватиме методології праводержавознавства, цілком нейтральної у соціально-змістовному аспекті, тобто методології, так би мовити, соціально дистильованої, «очищеної» від впливу на неї загального світогляду, переконань й установок дослідника [3, с. 213]. Акад. М.В. Костицький, заперечуючи цю думку, так само рішуче стверджує, що оволодіння методологією, її принципами, поняттями й категоріями досягає належного рівня тоді, коли методологія стає фрагментом свідомості, щоб застосувати певну методологію в пізнанні, слід про неї багато знати, вміти виробити навички її застосування в конкретному пізнанні та конкретним дослідником [2, с. 7]. Акад. М.І. Козюбра вважає, що в суспільствознавстві, зокрема правознавстві, пошук об'єктивної істини та закономірностей надзвичайно ускладнюється, у соціальному пізнанні обійтися без привнесення в образ об'єкта властивостей суб'єкта практично неможливо, наукове знання має бути позаособистісним, незалежним від світоглядних позицій і моральних ідеалів дослідника [4, с. 111], а здобуті філософією права знання не можуть претендувати на об'єктивність, оскільки вона не існує поза світоглядними установками суб'єктів [4, с. 113].

Метою дослідження є спроба розуміння, пояснення позицій філософії науки «критичний розум» щодо проблеми єдності методу природничих і соціальних наук. Ці позиції разом із антиіндуктивізмом, критерієм науковості теорій, гіпотетичністю наукового знання, його об'єктивністю та зростанням, науковим методом тощо¹ є засадами філософії науки «критичний розум», а отже, й пробно висунутої мною логіко-методологічної концепції критично-правового мислення.

¹ Опис цих методологічних засад див. у моїх статтях, опублікованих: Часопис Київського університету права (2013. – № 4; 2014. – №1–4; 2015. – № 1–4; 2016. – № 1), журнал «Юридична наука». – 2016. – № 3 (57) та Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України (2016. – № 7, 8).

Основні результати дослідження.

1. Походження критичної традиції і методу науки. Критика, критична дискусія щодо міфів для їх свідомого поліпшення винайдена іонійською філософською школою після запровадження в Стародавній Греції письменності. Протягом принаймні чотирьох або п'яти поколінь представники цієї школи в кожному новому поколінні виробляли радикальну ревізію вчень, залишених їм попередніми поколіннями. Врешті-решт в ній встановилося те, що ми могли б назвати науковою традицією, тобто традицією критики, яка проіснувала принаймні п'ять століть, до свого остаточного в'янення пережила кілька серйозних потрясінь. Ця критична традиція сформувалася шляхом освоєння методу критики переказів або успадкованого пояснення та подальшого переходу до нової, покращеної вигадки, яка, у свою чергу, ставала предметом критики. На думку К. Поппера, саме цей метод являє собою метод науки. Його введення, припускає дослідник, було унікальною подією в людській історії. На Заході він припинив своє існування, як тільки діяльність афінських наукових шкіл була пригнічена переможним і нетерпимим християнством, на Сході він протримався трохи довше. В середні віки цей критичний метод лише оплакувати. В епоху Ренесансу він був не стільки знову винайдений, скільки просто запозичений разом із заново відкритою тоді грецькою філософією й грецькою наукою [5, с. 567, 569].

2. Проблема єдності методу природничих і гуманітарних наук. Однією із важливих проблем, яку К. Поппер розглядає в класичній статті «Логіка соціальних наук» (1962 р.), але яка, безумовно, має значно ширше значення, є проблема єдності природничого та гуманітарної знання. К. Поппер з самого початку своєї наукової діяльності підтримував ідею єдності наукового знання. Розвиваючи цю ідею, він висунув концепцію єдності методу соціальних і природничих наук, яка чітко вона викладена в шостій тезі зазначеної статті [6, с. 177–178]: метод соціальних наук, як і метод природничих наук, полягає у спробах запропонувати пробні вирішення тих проблем, з яких почалися наші дослідження. Таким чином, підсумовує К. Поппер, метод науки є метод пробних спроб вирішити наші проблеми за допомогою припущень (або осяянь), контрольованих суворою критикою. Це усвідомлено критичний розвиток методу «проб і помилок». Так звана об'єктивність науки полягає в об'єктивності критичного методу. Це означає передусім, зауважує вчений, що жодна теорія не є недоступною для критики, а також те, що основний засіб логічної критики — логічна суперечність — об'єктивний. Основну ідею, що лежить в основі головної шостої тези, К. Поппер сформулював у сьомій тезі цитованої статті. Напруженість між знанням і незнанням призводить до проблем і до пробних рішень. Однак ця напруженість ніколи не долається, бо виявляється, що наше знання — це завжди тільки пропозиція певних пробних рішень. Таким чином, пише він, саме поняття знання включає в принципі можливість того, що воно може виявитися помилковим й тому — нашим незнанням. І єдиний спосіб виправдати наше знання є лише тимчасовим, бо він полягає в критиці, точніше — в апеляції до того факту, що досі наше пробне рішення витримувало найбільш далекосяжну критику [7, с. 89–90]. Важливою складовою концепції

єдності методу соціальних і природничих наук є позиція філософії науки «критичний розум» щодо об'єктивності науки. Досягнення наукової об'єктивності — це завдання наукового методу, стверджує К. Поппер [8, гл. 23]. Багато років він критикував так звану «соціологію знання», виступаючи головним чином проти думки, що між представниками суспільних і природничих наук, між дослідженням суспільства та дослідженням природи є істотна відмінність з точки зору об'єктивності. Вчений виступав проти тези про те, що в природничих науках легко бути «об'єктивним», а в суспільних науках об'єктивність, якщо й досяжна, то лише для обраних розумів. У своїх запереченнях він підкреслював, що об'єктивність природничих і соціальних наук заснована не на неупередженому стані розуму вчених, а просто на публічному й конкурентному характері наукової діяльності й, таким чином, на певних соціальних аспектах цієї діяльності. Вчені-природознавці за складом свого розуму не більш об'єктивні, ніж представники суспільних наук, й не більше їх схильні до критики. Якщо в природничих науках більше «об'єктивності», то це тому, що існує краща традиція й більш високі стандарти ясності й розумної критики. Багато вчених у Німеччині виховуються як гегельянці, і, на думку К. Поппера, ця традиція згубна для інтелекту й критичної думки. Це — один з тих пунктів, за яким він згоден з К. Марксом, який написав: «У своїй містифікуючій формі діалектика стала німецької модою». В Німеччині вона й зараз у моді [9, с. 318]. К. Поппер також виступив проти спроби оголосити метод розуміння («герменевтики») характерним для гуманітарних наук — ознакою, що дозволяє відрізнити їх від наук природничих. І коли прихильники такого розрізнення таврують подібні йому погляди як «позитивістські» або «сцієнтистські», він, зауважив, що самі вони приймають — неявно та некритично — позитивізм або сцієнтизм як єдину філософію, придатну для природничих наук. Це можна зрозуміти, враховуючи, як багато представників природничих наук приймали цю сцієнтистську філософію. Термін «сцієнтизм» спочатку позначав «рабське слідування методу та мові природничих наук», особливо з боку представників суспільних наук, в цьому розумінні він був введений Ф. Хайєком в його праці «Сцієнтизм та дослідження суспільства», яка пізніше увійшла до його книжки «Контрреволюція науки» (1962 р.). У своїй знаменитій праці «Злиденність історизму» К. Поппер запропонував використовувати його для позначення мавпування перед тим, що багато хто помилково приймає його за метод природничих наук. Ф. Хайєк погоджується з тим, що методи, фактично застосовувані представниками природничих наук, відрізняються від тих, «які більшість з них описує нам ... закликаючи представників інших дисциплін слідувати цим методам» [10, с. 187]. Існує помилковий методологічний підхід натуралізму, або сцієнтизму, пояснює К. Поппер в класичній статті «Логіка соціальних наук», яка проголошує, що соціальним наукам давно пора навчитися у природничих наук того, що таке науковий метод. Цей помилковий натуралізм висуває такі вимоги, як: починайте із спостережень, наприклад, зі збору статистичних даних; потім за допомогою індукції переходьте до узагальнень і до формулювання теорій. (Помилковий методологічний сцієнтизм властивий для української філософії юридичної науки. Акад. М.І. Козюбра пише, що

абсолютизація ролі наукових знань у праві характерна для епохи так званого «сцієнтизму», коли наукова форма сприйняття світу вважалася найдосконалішою [11, с. 23–24].) Передбачається, продовжує К. Поппер, що таким шляхом ви наблизитеся до ідеалу наукової об'єктивності в тій мірі, в якій це взагалі можливо для соціальних наук. При цьому, однак, ви не повинні забувати про те, що досягти об'єктивності в соціальних науках набагато важче (якщо в них її взагалі можна досягти), ніж у природничих. Це відбувається тому, що бути об'єктивним — значить не давати впливати на себе своїм власним ціннісним судженням, тобто (як це називав Макс Вебер) бути «вільним від цінностей». Проте лише в рідкісних випадках представник соціальних наук може звільнитися від системи цінностей свого соціального класу, щоб досягти хоча б обмеженої «свободи від цінностей» та «об'єктивності». Кожна з тез, які К. Поппер приписав цьому помилковому натуралізму, на його думку, абсолютно помилкові: всі вони засновані на неправильному розумінні методів природничих наук, власне кажучи — на міфі, на жаль, занадто широко поширеному та занадто впливовому. Це — міф про індуктивний характер методів природничих наук і про характер об'єктивності в природничих науках [9, с. 301–302]. К. Поппер радить дослідникам гуманітарних наук краще в цьому розбиратися. Обсмоктувати різницю між природничими та гуманітарними науками, каже він, давно було модним та вже стало нудним. Метод вирішення проблем, метод припущень і спростувань застосовується й тими, й іншими [10, с. 188]. Значну увагу проблемі єдності наукового методу К. Поппер приділяє також у знаменитій праці «Злиденність історизму» [12, с. 130–143].

3. Раціональність усіх наук: вчитися на помилках. У передмові до знаменитого твору «Припущення і спростування» (1963 р.) К. Поппер пише, що нариси та лекції, з яких складена ця книжка, являють собою варіації на одну просту тему — варіації тези, яка стверджує, що *ми здатні вчитися на наших помилках*. Вони розробляють теорію знання та його зростання. Це теорія розуму, що приписує раціональній аргументації скромну, але тим не менш важливу роль критики наших часто помилкових спроб вирішити наші проблеми. Це в той же час теорія досвіду, що приписує нашим спостереженнями настільки ж скромну й майже настільки ж важливу роль — роль перевірки, здатної допомогти нам виявити помилки. Незважаючи на те, що вона підкреслює нашу здатність помилятися, тут немає поступки скептицизму, бо вона також підкреслює той факт, що знання здатне зростати й наука може прогресувати — якраз завдяки тому, що ми здатні вчитися на своїх помилках. Наше знання й, зокрема, наукове знання прогресує завдяки невиправданим (й нездатним бути виправданими) очікуванням, здогадам, пробним рішенням наших проблем, завдяки *припущенням*. Ці припущення контролюються критикою, тобто спробами *спростування*, що включають у себе серйозні критичні перевірки. Вони здатні витримати ці перевірки, проте ніколи не можуть отримати позитивного виправдання: їх ніколи не можна визнати ані безумовно істинними, ані навіть «імовірними» (у сенсі обчислення ймовірностей). Критика наших припущень має вирішальне значення: виявляючи помилки, вона дозволяє нам зрозуміти складність тієї проблеми, яку ми намагаємося вирішити. Саме так

ми починаємо більш глибоко усвідомлювати нашу проблему й отримуємо можливість висувати більш зрілі рішення: саме спростування теорії, тобто якогось серйозного пробного рішення нашої проблеми, завжди являє собою крок вперед, що наближує нас до істини. Ось так ми й вчимося на наших помилках. Оскільки ми вчимося на наших помилках, наше знання зростає, хоча ми нічого не знаємо з повною упевненістю. Але тут немає підстав сумніватися в можливостях розуму, бо наше знання здатне зростати. А оскільки ми нічого не можемо знати з достовірністю, тут немає незаперечних авторитетів та немає місця самовдоволенню й марнославству. Ті наші теорії, які виявили високий ступінь стійкості щодо критики та в певний момент часу уявляються нам найкращим наближенням до істини, ніж якісь інші теорії, разом із звітами про їх перевірки можуть вважатися «наукою» певного часу. Жодну з них не можна виправдати в позитивному сенсі, тому істотним є їх критичний і прогресивний характер — той факт, що ми можемо *обгрунтувати* їх здатність вирішувати наші проблеми краще, ніж їхні суперниці, — який і утворює раціональність науки. У цьому, стисло каже К.Поппер, полягає фундаментальна теза, що розвивається в його книзі та яка застосовувана до багатьох галузей — від філософії та історії фізичних і соціальних наук до політичних і соціально-історичних проблем [13, с. 7]. Ми змушені визнати, відзначає К.Поппер у всевітньовідомій праці «Відкрите суспільство і його вороги», що метод соціальних наук не набув ще повною мірою суспільного характеру. Соціальні науки зобов'язані цим частково руйнівному інтелектуальному впливу Аристотеля й Гегеля, а почасти, можливо, й своєї нездатності використовувати соціальні інструменти наукової об'єктивності, тому вони є справді «тотальними ідеологіями». Інакше кажучи, в соціальних науках деякі вчені не здатні говорити спільною мовою й навіть не бажають цього. Однак причина цього — не класовий інтерес, а спосіб виходу з цієї ситуації — не гегелівський діалектичний синтез й не самоаналіз. Єдиний шлях, відкритий перед соціальними науками, полягає в тому, щоб забути словесні перепалки й енергійно взятися за практичні проблеми нашого часу за допомогою теоретичних методів, які в основі своїй одні й ті ж для *всіх* наук. К.Поппер має на увазі метод проб помилок, а також метод висунання гіпотез, які можуть бути перевірені на практиці, й, власне, практичну перевірку таких гіпотез [14, с. 256].

Висновки. Стаття містить переконливі аргументи філософії науки «критичний розум» та інших дослідників на користь концепції єдності методу природничих і гуманітарних наук, яким запропонований метод припущень та спростувань. У рамках фундаментальної логіко-методологічної концепції критично-правового мислення, яка висунута автором цієї статті, метод припущень і спростувань може бути застосованим для розгляду юридичних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Циттеліус Р. Філософія права. Пер. з нім. — К.: Тандем, 2000.— 300 с.
2. Костицький М.В. Про діалектику як методологію юридичної науки // Філософські та методологічні проблеми права. — 2012. — № 1.— С. 3–17.

3. *Рабінович П.* Висновки та рекомендації з актуальної теми // Право України. – 2014. – № 1. – С. 212–213.
4. *Козюбра М.* Співвідношення філософії і загальної теорії права: історія і сучасність // Філософія права і загальна теорія права. – 2012. – № 1. – С. 107–116.
5. *Поппер К.* Логика и рост научного знания. – М.: Прогресс, 1983. – 604 с.
6. *Садовский В.Н.* Карл Поппер и Россия. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 280 с.
7. *Popper K.* The logic of the social sciences [Electronic resource]. – Access mode: autodidactproject.org/other/positivismustreit/popper_logic_social_sci.pdf.
8. *Popper K.* The Open Society And Its Enemies. – London, 1945. – 755 p.
9. Эволюционная эпистемология и логика социальных наук. Карл Поппер и его критики. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 464 с.
10. *Popper K.R.* On the Theory of Objective Mind / K.R. Popper // Objective Knowledge. An Evolutionary Approach. – Oxford: Clarendon Press, 1979. – Ch. 4. – P. 153–190.
11. *Козюбра М.* Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості // Право України. – 2014. – № 1. – С. 22–33.
12. *Popper K.R.* The Poverty Of Historicism. – Boston: The Beacon Press, 1957. – 153 p.
13. *Popper K.R.* Conjectures And Refutations. – London, 1963. – 410 p.
14. *Поппер К.* Открытое общество и его враги. Том 2 / Перевод с англ. под общ. ред. В.Н.Садовского. – М., 1992. – 528 с.

REFERENCES

1. *Tsyppelius R.* Filosofia praeva. Per. z nim. – K.: Tandem, 2000. – 300 s.
2. *Kostytskyi M.V.* Pro dialektyku yak metodolohiiu yurydychnoi nauky // Filosofski ta metodolohichni problemy praeva. – 2012. – № 1. – S. 3–17.
3. *Rabynovych P.* Vysnovky ta rekomendatsii z aktualnoi temy // Pravo Ukrainy. – 2014. – № 1. – S. 212–213.
4. *Koziubra M.* Spivvidnoshennia filosofii i zahalnoi teorii praeva: istoriia i suchasnist // Filosofia praeva i zahalna teoriia praeva. – 2012. – № 1. – S. 107–116.
5. *Popper K.* Logika i rost nauchnogo znaniia. – M.: Progress, 1983. – 604 s.
6. *Sadovskij V.N.* Karl Popper i Rossija. – M.: Jeditorial URSS, 2002. – 280 s.
7. *Popper K.* The logic of the social sciences [Electronic resource]. – Access mode: autodidactproject.org/other/positivismustreit/popper_logic_social_sci.pdf.
8. *Popper K.* The Open Society And Its Enemies. – London, 1945. – 755 p.
9. Jevoljucionnaja jepistemologija i logika social'nyh nauk. Karl Popper i ego kritiki. – M.: Jeditorial URSS, 2000. – 464 s.
10. *Popper K.R.* On the Theory of Objective Mind / K.R. Popper // Objective Knowledge. An Evolutionary Approach. – Oxford: Clarendon Press, 1979. – Ch. 4. – P. 153–190.
11. *Koziubra M.* Metodolohiia pravoznavstva i metodolohiia praeva: spivvidnoshennia poniat ta yikh osoblyvosti // Pravo Ukrainy. – 2014. – № 1. – С. 22–33.
12. *Popper K.R.* The Poverty Of Historicism. – Boston: The Beacon Press, 1957. – 153 p.
13. *Popper K.R.* Conjectures And Refutations. – London, 1963. – 410 p.
14. *Popper K.* Otkrytoe obshhestvo i ego vragi. Tom 2 / Perevod s angl. pod obshh. red. V.N. Sadovskogo. – M., 1992. – 528 с.

Десятник В.О. Проблема єдності наукового методу

Стаття містить переконливі аргументи філософії науки «критичний розум» та інших дослідників на користь концепції єдності методу природничих і гуманітарних наук, яким запропонований науковий метод припущень і спростувань.

Ключові слова: єдність наукового методу, єдність методу природничих і гуманітарних наук, науковий метод припущень і спростувань.

Десятник В.А. Проблема единства научного метода

Статья содержит убедительные аргументы философии науки «критический разум» и других исследователей в пользу концепции единства метода естественных и гуманитарных наук, которым предложен научный метод предположений и опровержений.

Ключевые слова: единство научного метода, единство метода естественных и гуманитарных наук, научный метод предположений и опровержений.

Desiatnyk V. The Problem of the Unity of the Scientific Method

The article contains compelling arguments of philosophy of science 'critical reason' and other researchers in favor of the concept of natural and human sciences method unity, which suggested the scientific method of conjectures and refutations.

Keywords: Unity of Scientific Method; Natural and Human Sciences Method Unity; Scientific Method of Conjectures and Refutations.

Стаття надійшла до редакції 21.07. 2016.

УДК 343

D. Masko

THE SUBSUMER OF VIOLATION OF RULES RELATED TO EXTRACTION AND/OR PROTECTION OF MINERAL RESOURCES

Д.В. Масько

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ АБО ВИКОРИСТАННЯ НАДР

Постановка проблеми. Питання, що стосуються родового об'єкта злочину порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК України), має велике значення для теорії кримінального права та правозастосовної практики, а отже, потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 240 КК України, на фрагментарному рівні займалися такі вчені, як С.Б. Гавриш, Ю.І. Ляпунов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, В.К. Матвійчук, М.І. Мельник, В.А. Широков, Н.О. Лопашенко та ін. Поглиблено цю проблему досліджувала Н. В. Нетеса [1]. Проте до цього часу зазначені проблеми не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає у дослідженні родового об'єкта злочину порушення правил охорони або використання надр.

Основні результати дослідження. У законодавстві про кримінальну відповідальність на теренах України витоки кримінально-правової охорони надр ми знаходимо у «Зводі законів кримінальних» за 1982 р. [2, с. 38]. Проте, незважаючи на це, в теорії кримінального права та в правозастосовній діяльності до цього часу не склалися єдині підходи до визначення об'єкта злочину, що нами розглядається.

Відповідно до традиційного підходу, що склався у вітчизняній кримінально-правовій науці, юридичний аналіз норм, передбачених ст. 240 КК України, почнемо з дослідження родового об'єкта посягання, оскільки саме

об'єкт визначає криміналізацію суспільно-небезпечного діяння. Він же слугує й відправним критерієм кваліфікації злочину [2, с. 62–63]. Важливо акцентувати увагу на тому, що кожен злочин посягає на певний об'єкт, завдає йому істотної шкоди або ставить під загрозу завдання такої шкоди цим суспільним відносинам [3, с. 52; 5, с. 302]. Вищезазначене, на наше переконання, підтверджує, що злочинне діяння неможливе без об'єкта, проти якого воно спрямоване.

Вчення про об'єкт злочину й, зокрема, родовий об'єкт в науці кримінального права є однією з найбільш важливих і складних проблем. У кримінально-правовій теорії існують різноманітні підходи до розуміння об'єкта злочину. Важливо звернути увагу на те, що до найбільш поширених історичних концепцій об'єкта злочину в теорії кримінального права В.К. Грищук відносить такі: 1) об'єкт злочину – суб'єктивне право (В.Д. Спасович); 2) об'єкт злочину – захищений інтерес (Ф. Ієрінг, Ф. Ліст, Б.С. Нікіфоров); 3) блага та інтереси, що охороняються законом (правові блага) (А.Н. Круглевський, Г.В. Колосков, Є.Я. Нимировський); 4) об'єкт злочину – безпека та добробут громадян (О.Ф. Кістяківський); 5) а) правові норми, конкретні блага та інтереси (М.Д. Сергієвський); б) посередній об'єкт – порушений припис або норма; безпосередній об'єкт – суспільне відношення, що є реальним проявом цього припису (І.Я. Фойніцький); в) з формального боку об'єктом злочину є блага та інтереси, що охороняються цією нормою (Л.С. Білогриць-Котляревський); г) норми права в реальному бутті (М.С. Таганцев); 6) об'єкт злочину – окремі особи чи групи осіб (П.Д. Калмиков); 7) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (А.А. Піонтковський, Є.А. Фролов) [6, с. 159–164].

На наше переконання, зазначені положення є обґрунтованими. Цікавим і, на нашу думку, переконливим є узагальнення сучасних концепцій об'єкта злочину професора В.К. Грищука, яке він формулює так: 1) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кирись, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, Ю.Л. Шевцов та ін.); 2) об'єкт злочину – це соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.Б. Гавриш); 3) об'єкт злочину – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу тощо (Г.П. Новосьолов); 4) об'єкт злочину – окремі особи або багато осіб (П.Я. Козаченко, З.А. Незнамова); 5) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціально значущі цінності, інтереси, блага (А.В. Пашковська, А.В. Наумов); 6) об'єкт злочину – суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленими приписами правових норм, а також соціальними благами (Г.В. Чеботарева); 7) об'єкт злочину двоякий – соціальна оболонка завжди є першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають в середині цієї оболонки (В.М. Трубніков); 8) охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна); 9) об'єкт злочину – особливо цінні суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом [6, с. 166].

У нас є всі підстави стверджувати, що такий підхід набув поширення в доктрині кримінального права. Серед науковців, які дотримувалися цього підходу, можна назвати В.К. Грищука [6, с. 166], Я.М. Брайніна [7, с. 70], В.М. Кудрявцева [8, с. 130], А.А. Музику [9, с. 25], Л.В. Левицьку, Т.О. Мудрака, О. В. Сіренка, П.В. Цимбала [10, с. 18]; А.В. Савченка, В.В. Кузнецова і О.Ф. Штанька [11, с. 79], В.К. Матвійчука [12, с. 21].

Крім вищевказаних сучасних концепцій об'єкта, існують ще й інші. Так, наприклад, С.Я. Лихова [13, с. 79], Ю.М. Жмур [14, с. 3] підтримують і розвивають концепцію, де об'єктом злочину є правовідносини. Натомість В.П. Ємельянов називає об'єктом злочину охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, які, власне, виступають безпосередніми об'єктами злочинів як реальних явищ дійсності [15, с. 214–215].

Потребує певної уваги і те, що в джерелах з кримінального права пропонується й інша періодизація та класифікація розвитку концепцій об'єкта злочину. Так, в історії розвитку вчення про об'єкт злочину виділяють такі етапи: 1) перший етап (друга половина ХІХ ст. — початок ХХ ст.) характеризується наявністю різних концепцій, до числа яких інколи відносять так звані теорії суб'єктивного права, норми права та правові блага [16, с. 325]; 2) другий етап розробки вчення про об'єкт злочину — період панування в нашій країні марксистсько-ленінського вчення, керуючись яким вітчизняна кримінально-правова наука взяла на озброєння тезу: «Об'єкт злочину — це суспільні відносини і тільки вони» [16, с. 325]; 3) третій етап — це сучасні концепції об'єкта злочину, який характеризується тим, що в ньому кримінально-правова теорія вже не заявляє про єдність думок, оскільки не тільки в науковій, але й у навчальній літературі все більше проявляється два основних концептуальних підходи до трактовки поняття об'єкта злочину [16, с. 336]. Слід погодитися з Г.П. Новоселовим, що більша частина прихильників третього етапу зорієнтована на таке вирішення питання про концепцію об'єкта злочину, яка мала місце в радянський період, тобто на визнання об'єктом злочину суспільних відносин [16, с. 336]. Проте потрібно акцентувати увагу на тому, що в останнє десятиріччя з'явилося також немало прибічників другого підходу. Усіх їх об'єднує одне: критичне сприйняття ідеї про те, що об'єктом злочину виступають суспільні відносини і тільки вони [16, с. 337].

П.П. Андрушко робить деякі уточнення до узагальнення концепцій об'єкта, яку зробив В.К. Грищук. Учений уточнює свою позицію стосовно об'єкта злочину, а саме: що під таким він розуміє соціальні цінності, натомість порядок відносин (взаємовідносин) між суб'єктами розглядає як вид соціальних зв'язків між суб'єктами, які, у свою чергу, є одним із видів соціальних цінностей, що охороняються кримінальним законом [17, с. 5]. Крім того, П.П. Андрушко звертає увагу на те, що С.Б. Гавриш відстоює концепцію об'єкта злочину як правового блага, а не об'єкта злочину як соціальних благ (цінностей), що охороняються кримінальним законом [17, с. 5–7].

Оскільки проблема об'єкта злочину загалом не є предметом нашого дослідження, то, не вдаючись до деталей аналізу кожної з наведених концепцій об'єкта злочину і виходячи з періодизації, зазначимо, що ми приєднуємося до

дослідників, які об'єкт злочину розглядають саме з позиції теорії суспільних відносин. Представниками цієї теорії є, зокрема, В.Я. Тацій, В.К. Грищук, В.К. Матвійчук, А.А. Музика, М.Й. Коржанський, В.О. Навроцький, В.І. Борисов, І.О. Харь та ін.

Користуючись триступеневою класифікацією об'єктів злочинів, якої ми дотримуємося, визначимо місце норми, що досліджується (ст. 240 КК України), у системі особливої частини КК України, її значення, а також надамо точну класифікацію вказаного діяння. Це стає можливим, якщо правильно встановити родовий і безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 240 КК України. Ця класифікація ґрунтується на співвідношенні філософських категорій: загального, особливого та окремого і, відповідно, включає три рівні: загальний, родовий і безпосередній об'єкти [8, с. 81–82; 18, с. 124–125; 19, с. 60–62; 20, с. 56–57]. Таку тричленну класифікацію об'єктів злочину підтримує переважна більшість науковців у галузі кримінального права. Відповідно до цієї класифікації, з позиції прихильників концепції об'єкт злочину – суспільні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону. При цьому слід звернутися до загальноприйнятого підходу, згідно з яким загальний об'єкт – це вся сукупність суспільних відносин, що поставлені під охорону кримінального закону, родовий – група суспільних відносин, тотожних або однорідних за своєю сутністю, а безпосередній – це конкретні суспільні відносини, які охороняються кримінально-правовою нормою.

З приводу родового об'єкта злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, в системі яких знаходяться і досліджувані відносини, на які посягають діяння, передбачені ст. 240 КК України, вважається, що ними є відносини: з порушення правил виробництва, промислів [21, с. 281]; із соціалістичної власності, матеріалізовані в природних багатствах [22, с. 65; 23, с. 17; 24, с. 169]; з порядку використання природних багатств у господарській діяльності чи суспільні відносини з їх використання [25, с. 368; 26, с. 515]; самі природні багатства [27, с. 262]; блага, що охороняються кримінальним правом: сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека як особливо важливі та неперехідні цінності [28, с. 11–12]; із забезпечення раціонального використання й охорони природних багатств [29, с. 101]; природоохоронні відносини, спрямовані на охорону навколишнього природного середовища людини, його покращення й оздоровлення, а також науково обґрунтоване, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану біосфери [30, с. 286]; суспільні відносини, що забезпечують безпечні природні умови з метою задоволення різнобічних потреб [31, с. 22]; деякі інші інтереси соціалістичного господарства в різних його сферах [32, с. 281]; з охорони природного середовища, його використання в інтересах соціалістичного суспільства [33, с. 80]; з використання, збереження й покращення природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входить і охорона народного господарства, порядок управління, громадська безпека та інше в ролі складових додаткових об'єктів [34, с. 6–7]; із суспільної безпеки, яка частіше за все є станом захищеності суспільних інтересів [35, с. 31]; комплекс фактичних суспільних відносин, їх правової форми і матеріальної обо-

лонки, здійснення яких забезпечує життєдіяльність людини, використання нею навколишнього середовища як безпосереднього базису існування та задоволення розумних соціальних потреб і гарантує її безпеку [36, с. 177].

Усі зазначені вище точки зору стосовно родового об'єкта злочинів проти навколишнього природного середовища є дещо суперечливими або призводять до помилкового ототожнення об'єкта злочину (суспільних відносин) з предметом злочину, а іноді стосуються діяння, порядку безпеки, діяльності, благ, предметів злочину або відповідного стану тощо. По-перше, це зумовлено тим, що в авторів відсутнє намагання дослідити внутрішню сторону та зміст відносин, які є об'єктом певних видів злочинів проти навколишнього природного середовища, визначити їх співвідношення із суміжними групами суспільних відносин. По-друге, це спричинено тим, що не існує єдиного розуміння відносин стосовно навколишнього природного середовища (наприклад, довкілля, зовнішнє середовище, природа, навколишнє середовище) як об'єкта кримінально-правової охорони. По-третє, по-різному розуміють предмет відносин як складову частину об'єкта злочину. І останнє: автори неправильно тлумачать положення Конституції України та чинного законодавства, ігноруючи науковий підхід до з'ясування й тлумачення тих чи інших явищ, що є в полі зору нашого дослідження.

До викладеного вище відступу ми повернемося після аналізу зазначених точок зору стосовно визначення родового об'єкта злочинів проти навколишнього природного середовища.

Необхідно звернути увагу на те, що прихильники першого судження, зокрема А.Н. Трайнін, розглядаючи об'єкт цих злочинів, стверджує, що ним є виробництво та промисли, а не відносини, що є помилкою, оскільки тоді він не відповідає призначенню такої охорони. Прихильники іншої точки зору, зокрема Ю.І. Ляпунов, В.Л. Мунтян, Т.Л. Сергеева та ін., помилково відносять об'єкт цих злочинів до власності. Слід погодитися з Е.М. Жевлаковим, В.Я. Тацієм, Н.Ф. Кузнецовою та ін., які стверджують, що приналежність природних ресурсів державі, а в іншому випадку (у зв'язку з положеннями Конституції України) – українському народу, ще не дозволяє відносити їх до відносин власності [37, с. 16; 38, с. 64–67; 39, с. 125].

Симпатки другої точки зору, зокрема А.А. Піонтковський, Г.Л. Кригер та ін., на наш погляд, помилково визнають родовим об'єктом цих злочинів порядок використання природних ресурсів, оскільки неможливо ці відносини обмежувати використанням ресурсів.

Не можна погодитися також з авторами третьої точки зору, зокрема Б.М. Леонтьєвим та ін., які всупереч загальноприйнятій доктрині кримінального права стверджують, що об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища є самі природні багатства (природні ресурси), а не відповідні суспільні відносини.

Четверта група авторів, зокрема С.Б. Гавриш, зводить родовий об'єкт досліджуваних злочинів з різними благами, доповнюючи їх екологічною безпекою. Такий підхід, на наш погляд, є помилковим.

П'яти називають родовим об'єктом соціалістичні суспільні відносини, які забезпечують раціональне використання і охорону природних багатств (І.М. Тяжкова). Ця позиція є неповною, оскільки охоплює лише раціональне використання природних ресурсів.

Більш повним, хоча і дещо суперечливим, є визначення родового об'єкта цих злочинів, яке пропонує В.Я. Тацій. Схожу неповноту також має визначення родового об'єкта цих злочинів, запропоноване В.Д. Пакутіним, в якому не врахований його екологічний зміст. Слід зазначити, що визначення родового об'єкта названих злочинів З.А. Вишенської підміняється категорією «інтерес», який є лише приводом для існування суспільних відносин. Твердження Т.А. Бушуєвої надто загальне. У свою чергу, визначення родового об'єкта злочинів проти навколишнього природного середовища, запропоноване Г.З. Корчевою, не відповідає сфері охорони.

Визначення родового об'єкта злочинів проти навколишнього природного середовища, запропоноване Н.О. Лопашенко, як суспільної небезпеки є непереконливим.

З метою встановлення родового об'єкта злочинів проти навколишнього природного середовища, до яких відноситься і порушення правил охорони або використання надр, звернімося до його структури: 1) це суб'єкти або учасники суспільних відносин; 2) соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність) як зміст відносин; 3) предмет суспільних відносин.

Як свідчить аналіз джерел та інших праць, які стосуються кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища, зокрема праць Е.М. Жевлакова [37, с. 20–21], П.Ф. Повеліціної, А.В. Галахової, С.Б. Гавриша та ін. [40, с. 5–12; 41, с. 94–142; 42, с. 3–5; 43, с. 68–118], автори не досліджують суб'єктів відносин, які є складовим елементом об'єкта цих злочинів. Інші їх лише називають загальними словами, наприклад, Ю.І. Ляпунов [44, с. 261].

Вивчення нами кримінальних справ дозволяє стверджувати, що у всіх без винятку випадках одним із суб'єктів досліджуваних відносин були фізичні особи. Наше звернення до законодавства та підзаконних нормативних актів, а також до практики досудового слідства і судової практики про злочини проти навколишнього природного середовища [45; 46; 47; 48] підтвердило, що другу сторону суб'єктивного складу презумують як фізичні, так і юридичні особи.

Вивчення соціальної функції суб'єкта відносин, тобто його прав і обов'язків (статусу), має певну цінність, оскільки з'ясування суб'єктивного складу відносин сприяє визначенню змісту самих відносин, надає можливість оцінити їх характер, обсяг цих відносин і межі дії закону. Отже, робити певний перелік суб'єктів суспільних відносин (об'єкта злочинів навколишнього природного середовища) немає необхідності. Важливо лише зрозуміти, що вони можуть мати різноманітні варіанти, які так чи інакше можуть впливати на зміст відносин та межі кримінальної відповідальності. Про це свідчить і судова практика: суди правильно кваліфікували діяння лише тоді, коли встановлювали суб'єктів відносин, їх соціальний статус (роль) у суспільних відносинах.

У контексті дослідження структури об'єкта злочинів проти навколишнього природного середовища для усвідомлення змісту цих відносин важливе

значення має предмет відносин [49, с. 79]. Справедливим є твердження, що предметом суспільних відносин є те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують і самі ці відносини. Слід звернути увагу на те, що не можна ототожнювати предмет відносин з предметом зовнішнього світу, їх не можна перенести, оскільки це відносини й тільки. Тому предметом відносин у злочинах проти навколишнього природного середовища є те, з приводу чого виникають відносини, а не їх уречевлення (фізичне тіло) [50, с. 117]. Слід погодитися з твердженням В.К. Матвійчука, що не самі речі і фізичні тіла є предметом відносин, а саме відносини з приводу умов, через які люди вступають між собою в той чи інший соціальний зв'язок.

Отже, на наш погляд, є прийнятною позиція в юридичній літературі стосовно того, що предметом відносин досліджуваних складів злочинів є стосунки (умови), які забезпечують охорону, раціональне використання та відтворення природних об'єктів у всіх їх проявах, а також відносини, що забезпечують екологічну безпеку [50, с. 119]. Такий підхід до дослідження свідчить про те, що нас цікавлять не будь-які соціальні зв'язки, а зв'язки у межах діяльності з охорони відносин у сфері охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення природних об'єктів (зовні цей зв'язок може проявлятися у формі діяльності, в застиглий формі тощо) [50, с. 119–120].

Певною мірою ці положення на законодавчому рівні знайшли відображення в кримінальному законодавстві зарубіжних держав [51, 52, 53, 54, 55].

Висновки. Усе вищевикладене дає нам підставу підтримати позицію В.К. Матвійчука стосовно того, що родовим об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища (порушення правил охорони або використання надр) є суспільні відносини з приводу умов (стосунків), які забезпечують охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення сприятливого навколишнього природного середовища [50, с. 121].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Нетеса Н.В.* Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук ; спеціальність 12.00.08 — кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право / Н. В. Нетеса. — Харків: Інститут вивчення проблем злочинності, 2012. — 241 с.

2. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та криминологічне дослідження) : [монографія] / В.К. Матвійчук. — К.: «Азимут-Україна», 2005. — 464 с.

3. *Гаухман Л.Д.* Кваліфікація преступлений: закон, теорія, практика / Л.Д. Гаухман. — [3-е изд., перераб. и дополн.]. — М.: АО «Центр «Юр Информ», 2005. — 457 с.

4. *Матвійчук В.К., Присяжний В.М.* Забруднення засмічення та виснаження водних об'єктів:и відповідальність, досудове і судове слідство та запобігання : [монографія] / В.К. Матвійчук, В.М. Присяжний. — К.: КНТ, 2007. — 272 с.

5. *Наумов А.В.* Российское уголовное право [Курс Лекций]: В 3 т. Т. 1 Общая часть / А.В. Наумов. — 4-е изд. перераб. и доп. — М.: Волтерс Клувер, 2007. — 736 с.

6. *Гришук В.К.* Кримінальне право України : Загальна частина [навч. посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл.] / В.К. Гришук. — К.: Ін Юре, 2006. — 586 с.
7. *Брайнін Я.М.* Основні питання загального вчення про склад злочину / Я.М. Брайнін. — К.: Вид-во Київського університету, 1964. — 189 с.
8. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. — М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1960. — 244 с.
9. *Музика А.А.* Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика. — К.: Логос, 1998. — 323 с.
10. *Левицька Л.В., Мудрак Т.О., Сіренко О.В., Цимбал П.В.* Кримінальне право України. Загальна частина : [навч. посібник] / Л.В. Левицька, Т.О. Мудрак, О.В. Сіренко, П.В. Цимбал. — Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2005. — 206 с.
11. *Савченко А.В., Кузнєцов В.В., Штанько О.В.* Сучасне кримінальне право України : [Курс лекцій] / А.В. Савченко, В.В. Кузнєцов, О.Ф. Штанько. — К.: Вид-во Паливода А. В., 2005. — 640 с.
12. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов : [учебное пособие] / В.К. Матвейчук. — К.: НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 79 с.
13. *Лихова С.Я.* Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (Розділ V Особлива частина КК України) : [монографія] / С.Я. Лихова. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. — 573 с.
14. *Жмур Ю.М.* Кримінально-правовий захист недоторканості житла в Україні: Автореф. канд. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Ю.М. Жмур. — Запоріжжя: Класичний приватний ун-т, 2012. — 21 с.
15. *Емельянов В.П.* Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / В.П. Емельянов. — СПб : Юридический центр Пресс, 2002. — 219 с.
16. *Новоселов Г.П.* Объект преступления / Г.П. Новоселов // Полный курс уголовного права : В 5 Т. : Под ред. докт. юрид. наук, проф. А. И. Коробеева. — Т. 1 : Преступление и наказание. — СПб: Юридический центр Пресс, 2008. — С. 325–326.
17. *Андрюшко П.П.* Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: об'єкт і система / П.П. Андрюшко // Кримінальне право України. — № 12. — 2006. — С. 3–63.
18. *Пионтковский А.А.* Курс советского уголовного права. В 6 т. Т. 2 Часть общая. Преступление / А.А. Пионтковский: редкол.: Пионтковский А.А., Ромашкин П.С., Чхиквадзе В.М. — М.: Наука, 1970. — 516 с.
19. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : [Навчальний посібник] / В.Я. Тацій. — Харків: Українська юридична академія, 1994. — 80 с.
20. *Хохлова І.В., Шем'яков О.П.* Кримінальне право України. Загальна частина : [навчальний посібник для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти] / І.В. Хохлова, О.П. Шем'яков. — Донецьк: Норд-Прес. — 2005. — 217 с.
21. *Трайнин А.Н.* Должностные и хозяйственные преступления / А. Трайнин. — М.: Юриздат, 1938. — 136 с.
22. *Макрори Р.* право окружающей среды в Великобритании / Р. Макрори // Право окружающей среды в СССР и Великобритании / Редкол.: О. С. Колбасов и др. — М.: Ин-т государства и права, 1988. — С. 65–76.

23. *Мунтян В.В.* Правовая охрана рыбных богатств / В.В. Мунтян // Правовая охрана природы: Тезисы докладов и содокладов. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1961. — С. 8–17.
24. *Сергеева Т.Л.* Охрана природы по советскому уголовному законодательству / Т.Л. Сергеева // Правовые вопросы охраны природы в СССР / Отв. ред. Г.Н. Полянская. — М.: Госюриздат, 1963. — С. 168–227.
25. *Пионтковский А.А.* Курс советского уголовного права / А. Пионтковский. — М.: Изд-во Наука, 1959. — Т. 2. — 368 с.
26. *Кригер Г.Л.* Хозяйственные преступления / Г.А. Кригер // Курс советского уголовного права. Часть особенная. В 6 томах / Н.А. Пионтковский и др. (редкол). — М.: Наука, 1971. — Т. 5. — С. 379–559.
27. *Леонтьев Б.* Преступления против природных богатств СССР. / Б. Леонтьев // Советское уголовное право. Часть Особенная : Учебник / В.Д. Меньшагин, В.Н. Кудрявцев, Б.А. Куринов и др.; под ред. В.Д. Меньшагина и др. — 2-е изд., перераб и доп. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. — С. 261–274.
28. *Гаврыш С.Б.* Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды: (проблемы теории и развития уголовного законодательства Украины) : автореф. дис. на соискание научн. степени докт. юрид. наук; спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовное исправительное право / С. Б. Гаврыш. — Харьков, 1994. — 42 с.
29. *Тяжкова И.М.* Некоторые вопросы уголовно-правовой охраны природы / И.М. Тяжкова // Научно-технический прогресс и правовая охрана природы: Проблемы совершенствования природоохранительного законодательства в условиях научно-техн. прогресса / под ред. В.В. Петрова. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. — С. 101–103.
30. *Тацкий В.Я.* преступления против природных богатств СССР / В.Я. Тацкий // Уголовное право УССР. Особенная часть : Учебник / Под ред. М.И. Бажанова и др. — К.: Вища школа. Головное изд-во, 1989. С. 285–305.
31. *Пакутин В.Д.* Уголовно-правовая охрана внешней природной среды и природных ресурсов в СССР / В.Д. Пакутин. — Учебное пособие. — Уфа : Башкирский гос. университет, 1976. — 157 с.
32. *Вышинская З.А.* Советское уголовное право. Часть особенная: Учебник / З.А. Вышинская, М.М. Исаев, А.А. Пионтковский и др.; общ. ред. А.А. Герцензон, З.А. Вышинская. — М.: Госюриздат, 1951. — 431 с.
33. *Бушуева Т.А., Дагель П.С.* Объект уголовно-правовой охраны природы / Т.А. Бушуева, П.С. Дагель // Советское государство и право. — 1977. — № 8. — С. 77–83.
34. *Корчева Г.З.* Уголовно-правовая охрана природы в УССР : Учебное пособие / Г.З. Корчева. — Харьков: Вища школа, 1975. — 83 с.
35. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления : Комментарий к главе 26 УК РФ / Н.А. Лопашенко. — СПб.: Изд-во «Юридический центр Прес», 2002. — 802 с.
36. *Дубовик О.Л.* Экологические преступления : Комментарий к главе 26 УК РФ / О.Л. Дубовик. — М.: Спартак, 1998. — 352 с.
37. *Жевлаков Э.Н.* Понятие экологических преступлений. Объект и система / Э.Н. Жевлаков // Проблемы борьбы с экологическими правонарушениями в свете решений XXVII съезда КПСС. — М.: ВЮЗИ, 1990. — С. 5–24.

38. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Тацій. — Харьков: Изд-во при Харьковском госуниверситете издательского объединения «Вища школа», 1988. — 184 с.

39. Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Н.Ф. Кузнецова. — М.: Госюриздат, 1958. — 219 с.

40. Повелицына П.Ф. Уголовно-правовая охрана природы в СССР / П.Ф. Повелицына. — М.: Юрид лит., 1981. — 86 с.

41. Галахова А.В. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления: вопросы квалификации / А. В. Галахова. — М.: Юрид. лит., 1987. — 158 с.

42. Широков В.А. Преступления в области охраны окружающей среды: Учебное пособие / В. Широков. — Хабаровск: Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1985. — 64 с.

43. Гаврыш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / С.Б. Гаврыш. — Харьков: Изд-во при Харьковском госуниверситете «Основа», 1994. — 640 с.

44. Ляпунов Ю.И. уголовно-правовая охрана природы органами внутренних дел / Ю.И. Ляпунов. — М.: Академия МВД СССР, 1974. — 151 с.

45. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

46. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 року // Офіційний вісник України. — 2000. — № 12. — Ст. 442.

47. Про рослинний світ: Закон України від 9 квітня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22–23. — Ст. 198.

48. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16 червня 1992 року, в ред. 2000 р. // Відомості Верховної ради України. — 2000 р. — № 4. — Ст. 26.

49. Тацій В.Я. Об'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для юрид. вузів і фак. / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.]; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Х., 1997. — С. 77–90.

50. Матвійчук В.К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В.К. Матвійчук. — К.: Національна академія управління, 2011. — 368 с.

51. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A I Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch. — St. Petersburg: «Yuridicheskyy Centey Press», 2001. — 234 p.

52. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298 p.

53. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 366 p.

54. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St. Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 226 p.

55. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.

REFERENCES

1. *Netesa N.V.* Kryminalna vidpovidalnist za porushennia pravyl okhorony abo vykorystannia nadr : Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk ; spetsialnist 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminolohiia ; kryminalno-vykonavche pravo / N.V. Netesa. – Kharkiv : Instytut vyvchennia problem zlochynnosti, 2012. – 241 s.
2. *Matviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhorona navkolysnogo pryrodnoho seredovyscha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia) : [monohrafiia] / V.K. Matviichuk. – K.: «Azymut-Ukraina», 2005. – 464 s.
3. *Gauhman L.D.* Kvalifikacija prestuplenij: zakon, teoriia, praktika / L.D. Gauhman. – [3-e izd., pererab. i dopoln.]. – M.: AO «Centr «Jur Inform», 2005. – 457 s.
4. *Matviichuk V.K., Prysiazhnyi V.M.* Zabrudnennia zasmichennia ta vysnazhennia vodnykh ob'ektiv: y vidpovidalnist, dosudove i sudove slidstvo ta zapobihannia : [monohrafiia] / V.K. Matviichuk, V.M. Prysiazhnyi. – K.: KNT, 2007. – 272 s.
5. *Naumov A.V.* Rossijskoe ugolovnoe pravo [Kurs Lekcij]: V 3 t. T. 1 Obsbhaja chast' / A.V. Naumov. – 4-e izd. pererab. i dop. – M.: Volters Kluver, 2007. – 736 s.
6. *Hryshchuk V.K.* Kryminalne pravo Ukrainy : Zahalna chastyna [navch. posibnyk dlia studentiv yuryd. fak. vyshch. navch. zakl.] / V.K. Hryshchuk. – K.: In Yure, 2006. – 586 s.
7. *Brainin Ia.M.* Osnovni pytannia zahalnoho vchennia pro sklad zlochynu / Ia.M. Brainin. – K.: Vyd-vo Kyivskoho universytetu, 1964. – 189 s.
8. *Kudrjavcev V.N.* Ob'ektivnaja storona prestuplenija / V.N. Kudrjavcev. – M.: Gos. izd-vo jurid. lit., 1960. – 244 s.
9. *Muzyka A.A.* Vidpovidalnist za zlochyny u sferi obihu narkotychnykh zasobiv / A.A. Muzyka. – K.: Lohos, 1998. – 323 s.
10. *Levitska L.V., Mudrak T.O., Sirenko O.V., Tsymbal P.V.* Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: [navch. posibnyk] / L.V. Levytska, T.O. Mudrak, O.V. Sirenko, P.V. Tsymbal. – Irpin: Natsionalna akademiia DPS Ukrainy, 2005. – 206 s.
11. *Savchenko A.V., Kuznietsov V.V., Shtanko O.V.* Suchasne kryminalne pravo Ukrainy : [Kurs lektcii] / A.V. Savchenko, V.V. Kuznietsov, O.F. Shtanko. – K.: Vyd-vo Palyvoda A.V., 2005. – 640 s.
12. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnymy zagrjaznenniamy vodnykh ob'ektiv : [uchebnoe posobie] / V.K. Matvejchuk. – K.: NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. – 79 s.
13. *Lykhova S.Ia.* Zlochyny u sferi realizatsii hromadianskykh, politychnykh ta sotsialnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna (Rozdil V Osoblyva chastyna KK Ukrainy) : [monohrafiia] / S.Ia. Lykhova. – K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 2006. – 573 s.
14. *Zhmur Iu.M.* Kryminalno-pravovy zakhyst nedotorkanosti zhytla v Ukraini : Avtoref. kand. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. / yuryd. nauk: spets. 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Iu.M. Zhmur. – Zaporizhzhia: Klasychnyi pryvatnyi un-t, 2012. – 21 s.
15. *Emel'janov V.P.* Terrorizm i prestuplenija s priznakami terrorizirovanija: ugolovno-pravovoe issledovanie / V.P. Emel'janov. – SPb: Juridicheskij centr Press, 2002. – 219 s.

16. *Novoselov G.P.* Ob'ekt prestuplenija / G.P. Novoselov // Polnyj kurs ugovnogo prava : V 5 T. : Pod red. dokt. jurid. nauk, prof. A. I. Korobeeva. — T. 1 : Prestuplenie i nakazanie. — SPb.: Juridicheskij centr Press, 2008. — S. 325–326.

17. *Andrushko P.P.* Zlochyny proty vyborchych hromadian ta yikh prava braty uchast u referendumi: ob'iekt i systema / P.P. Andrushko // Kryminalne pravo Ukrainy. — № 12. — 2006. — S. 3–63.

18. *Piontkovskij A.A.* Kurs sovetskogo ugovnogo prava. V 6 t. T. 2 Chast' obshhaja. Prestuplenie / A.A. Piontkovskij : redkol. : Piontkoaskij A.A., Romashkin P.S., Chhikvadze V.M. — M.: Nauka, 1970. — 516 s.

19. *Tatsii V.Ia.* Ob'iekt i predmet zlochynu v kryminalnomu pravi ukrainy : [Navchalnyi posibnyk] / V.Ia. Tatsii. — Kharkiv: Ukrainaska yurydychna akademiia, 1994. — 80 s.

20. *Khokhlova I.V. Shem'iakov O.P.* Kryminalne pravo Ukrainyiu Zahalna chastyna: [navchalnyi posibnyk dlia studentiv yuryd. spets. vyshch. zakl. osvity] / I.V. Khokhlova, O.P. Shem'iakov. — Donetsk: Nord-Pres, 2005. — 217 s.

21. *Trajnin A.N.* Dolzhnostnye i hozhajstvennye prestuplenija / A. Trajnin. — M.: Jurizdat, 1938. — 136 s.

22. *Makrori R.* Pravo okruzhajushhej srede v Velikobritanii / R. Makrori // Pravo okruzhajushhej srede v SSSR i Velikobritanii / Redkol. : O.S. Kolbasov i dr. — M.: In-t gosudarstva i prava, 1988. — S. 65–76.

23. *Muntjan V.V.* Pravovaja ohrana rybnyh bagatstv / V.V. Muntjan // Pravovaja ohrana prirody : Tezisy dokladov i sodokladov. — M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1961. — S. 8–17.

24. *Sergeeva T.L.* Ohrana prirody po sovetskomu ugovnomu zakonodatel'stvu / T.L. Sergeeva // Pravovye voprosy ohrany prirody v SSSZ / Otv. red. G.N. Poljanskaja. — M.: Gosjurizdat, 1963. — S. 168–227.

25. *Piontkovskij A.A.* Kurs sovetskogo ugovnogo prava / A. Piontkovskij. — M.: Izd-vo Nauka, 1959. — T. 2. — 368 s.

26. *Kriger G.L.* Hozhajstvennye prestuplenija / G.A. Kriger // Kurs sovetskogo ugovnogo prava. Chast' osobennaja. V 6 tomah / N.A. Piontkovskij i dr. (redkol). — M.: Nauka, 1971. — T. 5. — S. 379–559.

27. *Leon'tev B.* Prestuplenija protiv prirodnyh bagatstv SSSR. / B. Leont'ev // Sovetskoe ugovnoe pravo. Chast' Osobennaja : Uchebnik / V.D. Men'shagin, V. N. Kudrjavcev, B. A. Kurinov i dr.; pod. red. V.D. Men'shagina i dr. — 2-e izd., pererab i dop. — M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1975. — S. 261–274.

28. *Gavrysh S.B.* Osnovnye voprosy otvetstvennosti za prestuplenija protiv prirodnoj srede: (problemy teorii i razvitija ugovnogo zakonodatel'stva Ukrainy) : avtoref. dis. na soiskanie nauchn. stepeni dokt. jurid. nauk; spec. 12.00.08 — ugovnoe pravo i kriminologija; ugovnoe ispravitel'noe pravo / S.B. Gavrysh. — Har'kov, 1994. — 42 s.

29. *Tjazhkova I.M.* Nekotorye voprosy ugovno-pravovoj ohrany prirody / I.M. Tjazhkova // Nauchno-tehnicheskij progress i pravovaja ohrana prirody: Problemy sovershenstvovanija prirodoohranitel'nogo zakonodatel'stva v uslovijah nauchno-tehn. progressa / pod. red. V.V. Petrova. — M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1978. — S. 101–103.

30. *Tacij V.Ja.* Prestuplenija protiv prirodnyh bagatstv SSSR / V.Ja. Tacij // Ugovnoe pravo USSR. Osobennaja chast' : Uchebnik / Pod red. M.I. Bazhanova i dr. — K.: Vishha shkola. Golovnoe izd-vo, 1989. — S. 285–305.

31. *Pakutin V.D.* Uголовно-правовая охранa vneshej prirodnoj sredy i prirodnih resursov v SSSR / V.D. Pakutin. — Uchebnoe posobie. — Ufa: Bashkirskij gos. universitet, 1976. — 157 s.
32. *Vyshinskaja Z.A.* Sovetskoe uголовnoe pravo. Chast' osobennaja: Uchebnik / Z.A. Vyshinskaja, M.M. Isaev, A.A. Piontkovskij i dr.; obshh. red. A.A. Gercenzon, Z.A. Vyshinskaja. — M.: Gosjurizdat, 1951. — 431 s.
33. *Bushueva T.A., Dageľ P.S.* Ob'ekt uголовno-pravovoj ohrany prirody / T.A. Bushueva, P.S. Dageľ // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1977. — № 8. — S. 77–83.
34. *Korcheva G.Z.* Uголовно-правовая охранa prirody v USSR : Uchebnoe posobie / G.Z. Korcheva. — Har'kov: Vishha shkola, 1975. — 83 s.
35. *Lopashenko N.A.* Jekologicheskie prestuplenija : Kommentarij k glave 26 UK RF / N.A. Lopashenko. — SPb.: Izd-vo «Juridicheskij centr Pres», 2002. — 802 s.
36. *Dubovik O.L.* Jekologicheskie prestuplenija : Kommentarij k glave 26 UK RF / O.L. Dubovik. — M.: Spartak, 1998. — 352 s.
37. *Zhevlakov Je.N.* Ponjatie jekologicheskikh pre stuplenij. Ob'ekt i sistema / Je.N. Zhevlakov // Problemy bor'by s jekologicheskimi pravonarushenijami v svete reshenij XXVII s'ezda KPSS. — M.: VJuZI, 1990. — S. 5–24.
38. *Tacij V.Ja.* Ob'ekt i predmet prestuplenija v sovetskom uголовnom prave / V.Ja. Tacij. — Har'kov: Izd-vo pri Har'kovskom gosuniversitete izdatel'skogo ob'edinenija «Vishha shkola», 1988. — 184 s.
39. *Kuznecova N. F.* Znachenie prestupnyh posledstvij dlja uголовnoj otvetstvennosti / N.F. Kuznecova. — M.: Gosjurizdat, 1958. — 219 s.
40. *Povelicyna P.F.* Uголовно-правовая охранa prirody v SSSR / P.F. Povelicina. — M.: Jurid lit., 1981. — 86 s.
41. *Galahova A.V.* Uголовnaja otvetstvennost' za hozjajstvennye prestuplenija: voprosy kvalifikacii / A.V. Galahova. — M.: Jurid. lit., 1987. — 158 s.
42. *Shirokov V.A.* Prestuplenija v oblasti ohrany okružhajushhej sredy: Uchebnoe posobie / V. Shirokov. — Habarovsk : Habarovskaja vysshaja shkola MVD SSSR, 1985. — 64 s.
43. *Gavrysh S.B.* Uголовно-правовая охранa prirodnoj sredy Ukrainy. Problemy teorii i razvitie zakonodatel'stva / S.B. Gavrysh. — Har'kov: Izd-vo pri Har'kovskom gosuniversitete «Osnova», 1994. — 640 s.
44. *Ljapunov Ju.I.* Uголовно-правовая охранa prirody organami vnutrennih del / Ju.I. Ljapunov. — M.: Akademija MVD SSSR, 1974. — 151 s.
45. Pro okhoronu navkoljshnoho pryrodnogo seredovyscha : Zakon Ukrainy vid 25 chervnia 1991 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. — 1991. — № 41. — St. 546.
46. Pro myslyvske hospodarstvo ta poliuvannia : Zakon Ukrainy vid 22 liutoho 2000 roku // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. — 2000. — № 12. — St. 442.
47. Pro roslynni svit: Zakon Ukrainy vid 9 kvitnia 1999 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1999. — № 22–23. — St. 198.
48. Pro pryrodno-zapovidnyi fond: Zakon Ukrainy vil 16 chervnia 1992 roku, v red. 2000 r. // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy. — 2000. — № 4. — St. 26.
49. *Tatsii V.Ia.* Ob'iekt zlochynu / V.Ia. Tatsii // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : pidruch. dlja yuryd. vuziv i fak. / [M.I. Bazhenov, Iu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in.]; za red. profesoriv M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. — Kh., 1997. — S. 77–90.

50. *Matviichuk V.K. Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: [monohrafiia] / V.K. Matviichuk. – K.: Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. – 368 s.*

51. *The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and D.j., prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. – St. Petersburg: «Yundicheskyy Center Press», 2001. – 234 p.*

52. *The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2001. – 298 p.*

53. *The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 366 p.*

54. *The Japanese Penal Code / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 226 p.*

55. *Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 366 p.*

Масько Д.В. Родовий об'єкт злочину порушення правил охорони або використання надр

У статті досліджуються питання, які стосуються родового об'єкта злочину порушення правил охорони або використання надр. Аналізуються існуючі погляди стосовно родового об'єкта цього злочину. Автор полемізує з приводу окремих поглядів на об'єкт дослідження.

Ключові слова: родовий об'єкт, суспільні відносини, злочин, порушення правил, охорона надр, кримінальна відповідальність, використання надр.

Масько Д.В. Родовой объект преступления нарушения правил охраны или использования недр

В статье поднимаются вопросы, касающиеся родового объекта преступления нарушения правил охраны или использования недр, а также анализируются существующие взгляды на определение родового объекта данного преступления. Автор полемизирует относительно отдельных взглядов на объект исследования.

Ключевые слова: родовой объект, общественные отношения, преступление, нарушение правил, охрана недр, уголовная ответственность, использование недр.

Masko D. The Subsumer of Violation of Rules Related to Extraction and/or Protection of Mineral Resources

The article deals with the issues related to the subsumer of the violation of rules related to extraction and/or protection of mineral resources, as well as a number of definitions of the abovementioned notion. The author of the article gives a critical analysis of the existing views on the relevant issues.

Keywords: Social relations; Crime; Violation of Rules; Protection of Mineral Resources; Criminal Liability; Extraction of Mineral Resources.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2016.

УДК 343:349,6 (477)

V. Matviychuk

**THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS
OF SUBJECTIVE SIGNS OF A CRIME OF POLLUTION,
CONTAMINATION AND EXHAUSTION
OF WATER OBJECTS
(ARTICLE 242 OF THE CRIMINAL CODE
OF UKRAINE)**

В.К. Матвійчук

*доктор юридичних наук, професор,
перший проректор
ВНЗ «Національна академія управління»*

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ
СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ЗЛОЧИНУ
ЗАБРУДНЕННЯ, ЗАСМІЧЕННЯ ТА ВИСНАЖЕННЯ
ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ
(СТ. 242 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)**

Постановка проблеми. Питання суб'єктивних ознак злочину, передбаченого ст. 242 КК України, має важливе значення для теорії кримінального права і правозастосовної діяльності правоохоронних органів та суду. Це викликає інтерес до подальшого дослідження цього напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Частково суб'єктивні ознаки злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів, розглянуті в працях таких вчених, як: С.Б. Гавриш, Н.О. Лопашенко, Е.М. Жевлаков, Б.М. Леонтьєв, В.О. Навроцький, В.М. Присяжний, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко, проте теоретичні і прикладні проблеми суб'єктивних ознак цього злочину потребують більш детального дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні теоретичних і прикладних проблем суб'єктивних ознак злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів.

Основні результати дослідження. Перш за все визначимося з суб'єктом злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів. Проблема суб'єкта злочину й діяння, передбаченого ст. 228 КК України 1960 р. та, зокрема, ст. 242 КК України 2001 р., отримала певну теоретичну розробку в юридичній науці [1, с. 137–147; 2, с. 23–28; 3, с. 20; 4, с. 30; 5, с. 68; 6, с. 118; 7, с. 133; 8, с. 235; 9, с. 1–189; 10, с. 291]. Суб'єктом кримінальне право визнає фізичну, осудну людину, що досягла до моменту вчинення злочину віку, з якого може

настати кримінальна відповідальність [11, с. 277; 12, с. 159]. Відсутність будь-якої із цих ознак виключає склад злочинного діяння й застосування покарання.

Ці вимоги стосуються і злочинів, передбачених ст. 242 КК України. Така значимість суб'єкта злочину порушення правил охорони вод потребує значної уваги до його дослідження і, зокрема, до класифікації суб'єктів.

Як відомо, в кримінально-правовій літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Існує думка, що такими суб'єктами можуть бути як приватні, так і службові особи [13, с. 522; 14, с. 130–141]. Інші дослідники вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи. Також зазначається, що суб'єктом конкретного злочину може бути як громадянин, так і службові особи. В теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікують на загальний і спеціальний [14, с. 130; 15, с. 9; 16, с. 42].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права і в судовій практиці не може надати допомоги правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами, в тому числі і тими, що передбачені ст. 242 КК України. Становище, що склалось, викликає необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта злочинного порушення правил охорони вод.

З цією метою передусім звернемося до термінології, що використовується дослідниками для позначення суб'єкта. Наприклад, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, А.А. Піонтковський, В.А. Широков, Г. Вольфман, Б. Леонтьєв при визначенні суб'єкта екологічного злочину, що стосується навколишнього природного середовища, використовують термін «приватна особа». Варто зауважити, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який перераховані автори йому намагаються надати або зробити спробу персоніфікації. Перш ніж зробити спробу пояснити нашу точку зору на це поняття, слід відмітити, що в кримінальному праві зміст терміна «приватна особа» до цього часу не отримав розробки та певних роз'яснень. Ним автори існуючих підручників із кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єктів складів злочинів, передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України та кримінальних кодексів країн близького зарубіжжя. При цьому вони не дають пояснення, на відміну від службової особи, якими ж ознаками повинна володіти приватна особа, чим вона має відрізнитися. Проте розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, практичне та законотворче значення, що ми і спробуємо аргументувати при визначенні суб'єкта злочину, який стосується навколишнього природного середовища. Щоб отримати з цього питання більш або менш вичерпну відповідь, важливо дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст у нього вкладається і що, власне, під ним розуміється на практиці і в теорії кримінального права. Згідно зі «Словарем русского языка» С. Ожегова, «частный, – ое – являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [17, с. 806]. Близьке за значенням, хоча і більш, на наш погляд, обмежене тлумачення терміна «приватний» дає «Толковый словарь русского языка» В. Даля:

«Относящийся к части, общему, исключению» [18, с. 583]. Тобто як частина чогось, що вивчається.

З існуючих тлумачень терміна «приватна», яке є в словниках, ще не можна повністю визначити ознаки приватної особи як суб'єкта злочину. Для реалізації цієї мети необхідно скористатись тими положеннями, що є у кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України), а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи, що визначені в юридичній літературі. Порівнюючи вказані ознаки й правові наслідки, що можуть настати на практиці, які відносяться як до службової особи, так і неслужбової, спробуємо визначити ознаки приватної особи як суб'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України, використовуючи для пояснення тлумачення терміна «приватна», що дається у словниках.

Найбільш прийнятними, на наш погляд, є визначення й обґрунтування ознак суб'єкта злочину через діяльність і функції суб'єкта, тобто дослідження питання суб'єкта в динаміці, а не як статичної особи, відокремленої від діяльності [19, с. 70–71]. Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину, то їх діяльність згідно зі ст. 364 КК України зводиться до здійснення постійно або тимчасово функцій представників влади, виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або до виконання таких обов'язків за спеціальними повноваженнями. Суть однієї функції виражається в безпосередньому управлінні людьми, колективами, підприємствами, виробничими або технологічними процесами [20, с. 30–31; 21, с. 62–63; 22, с. 304]. Друга – охоплює коло обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами, знаряддями тощо.

У частини суб'єктів функції службової особи, як це очевидно, відсутні. Дати всебічне і об'єктивне визначення суб'єкта (в частині, що стосується службової особи) неможливо без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, які суб'єкт виконує під час учинення злочину. Ними є: виробничі функції, в процесі яких відбувається процес виробництва, створення благ; професійні функції – відносно постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок правової свідомості [23, с. 62–63].

Крім того, слід мати на увазі, що коло обов'язків працівника регламентується трудовим договором, службовою інструкцією, статутами або іншими відомчими чи міжвідомчими нормативними актами [23, с. 62–63]. Вивчення їх змісту не є предметом цього дослідження, але відзначимо: в кожному конкретному випадку правоохоронні органи та суд повинні встановлювати, які обов'язки (який має статус) виконує працівник для того, щоб не допустити ототожнення функцій виробничо-професійного характеру й функцій службової особи, а також відсутність як перших, так і других, коли мова йде про суб'єкт злочину, що вчинений приватною особою і, зокрема, при вчиненні злочину, передбаченого ст. 242 КК України.

Як відзначалося вище, розглядаючи в динаміці поняття службової і неслужбової особи, а також правові наслідки їх діянь, ми можемо приступити

до аналізу приватної особи як можливого суб'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України. Приватна особа, як показує вивчення нами кримінальних справ, вчиняє злочин у відриві вищезгаданих функцій, обов'язків і прав, тобто не в зв'язку з роботою, послугою що виконувалась, або зі службовими повноваженнями чи професійними функціями [19, с. 70–71]. Така особа вчиняє злочин за своєю особистою ініціативою, у своїх приватних інтересах, на свій розсуд.

Поняття «приватна особа» і «службова особа» відносяться до різних систем підрахунку, тобто до різних координат. Оскільки це так, то їх не можна порівнювати і протиставляти, відмежовувати. Методично вірно розглядати конкретні системи в конкретних умовах (тобто в системі певних суспільних відносин), як це було зроблено вище, і ми переконані – це правильний шлях. При діленні певного поняття (в даному випадку поняття «суб'єкт злочину») сума об'ємів понять-ділників (службова, неслужбова й приватна особа) повинна дорівнювати об'єму поняття, що ділиться, тобто цілого поняття суб'єкт злочину.

Таким чином, ми розглянули ознаки приватної, неслужбової й службової особи, спробували довести до несуперечливості їх поняттю суб'єкта злочину як поняттю, що ділиться.

Дещо іншою термінологією користуються при визначенні суб'єкта злочину В. Пакутін, П. Повеліцина. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину використовується таке поняття, як «громадяни», з кола суб'єктів не виключаються і службові особи. Використання терміна «громадяни» в поєднанні зі службовими особами як складових суб'єкта злочину неправомірне та й нелогічне. Таке поєднання можливих суб'єктів злочину призводить до відомої логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх перерізу, пересічення, перетину, а це суперечить законам формальної логіки. Адже очевидно, що службові особи є також громадянами. Крім того, при такому співвідношенні вбачається і друга логічна помилка – неповнота поділу цілого на частини і, навпаки, – складання в ціле, яким є суб'єкт. Так, автори, виходячи з логіки мислення, використовуючи поняття «громадяни», не включають як можливих суб'єктів злочину осіб без громадянства, іноземних громадян, неслужбових і приватних осіб і це очевидно, адже вони іншого не пропонують.

Цікавий підхід до визначення суб'єкта окремого злочину пропонує А. Писарев, який використовує поняття «будь-які особи». Ми вважаємо, що таке позначення суб'єкта надто загальне порівняно з перерахованими і не має достатнього ступеня конкретизації, яка необхідна для правоохоронних органів, що застосовують кримінальний закон. Дійсно, вирішуючи питання про кваліфікацію окремого злочину, орган дізнання, слідство чи суд можуть надто широко розуміти можливий суб'єкт злочину і вчинити незаконні дії. Під таким можна розуміти фізичну чи юридичну особу, а також таку особу, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку і якій не виповнилося 16 років, неосудну особу тощо (як приватна, так і неслужбова особа, а також службова). Така невизначеність у змісті суб'єкта не може сприяти правильному встановленню суб'єкта конкретного злочину, що ми досліджуємо (ст. 242 КК України).

Поділ суб'єктів на загальний і спеціальний, як указує С.Б. Гавриш, для злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, дійсно недостатній, бо не відображає соціального і правового статусу суб'єкта [24, с. 484]. Більш детально на розкритті цих понять ми зупиняємось при написанні окремих праць.

Ми вважаємо, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочину, що стосується навколишнього природного середовища, повинно передусім слугувати практиці боротьби зі злочинністю. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому разі, якщо вони достатньо мірою конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства.

Крім зазначених загальнотеоретичних проблем, актуальним є питання можливої в майбутньому кримінальної відповідальності юридичних осіб за злочини, передбачені ст. 242 КК України. Ця проблема активно обговорюється й обговорювалась в юридичній літературі, а також у пропозиціях під час реформування кримінального законодавства.

Слід визнати, що це питання для кримінального права не нове і має свою історію. Так, законодавство, яке діяло на території нашої держави ще за часів Ярослава Мудрого, знало відповідальність юридичних осіб [25, с. 8]. Велика кількість відомих учених (Ліст, Макаревич, Местр, Хафтер та ін.) підтримали необхідність введення кримінальної відповідальності юридичних осіб. На користь такої відповідальності вони приводили різні аргументи. Наприклад, Ліст відзначав, що умови дієздатності у кримінальному праві і цивільному такі, що злочини корпорацій юридично можливі [26, с. 519]. До юридичних осіб, писав Местр, може застосовуватись смертна кара у вигляді розпуску або закриття юридичної особи, позбавлення волі у вигляді вигнання, висилки, заборони перебувати в якомусь місці, позбавлення різних прав, майнові покарання й опублікування вироку [27, с. 69]. Хафтер вважав, що до юридичних осіб можна застосовувати майнові покарання, закриття, взагалі припинення його існування, поліцейський нагляд, вирок і т. ін. [24, с. 519]. В останньому виданні Уложення (1885 р.) ст. 530 була встановлена відповідальність юридичних осіб.

У Кримінальному кодексі України чітко вказано, що суб'єктом злочину може бути лише фізична особа (ст. 18).

Відступ від названих принципів мав місце в історії колишнього СРСР і його складової – Української РСР, коли держави антигітлерівської коаліції підписали Статут Міжнародного військового трибуналу. На підставі цього Статуту Міжнародний військовий трибунал, крім справ про головних німецьких військових злочинців, розглядав також справи про злочинні організації – гітлерівські партії, імперського кабінету, генерального штабу і верховного командування німецьких збройних сил. Усі вони (за винятком генерального штабу і верховного командування) були визнані злочинними організаціями. Визнання трибуналом цих організацій злочинними надавало можливість судам при вирішенні конкретних справ оцінювати роль кожної з осіб, які до них входили. Кримінальна відповідальність фактично покладалась на юридичну особу, бо

вона визнавалася злочинною. Наша правова теорія безапеляційно кваліфікувала відповідальність юридичних осіб як антидемократичну, викликану «кризою» буржуазної законності. Дещо похитнули цю позицію екологічні проблеми, зокрема Чорнобильська, де дуже доречною й справедливою була б відповідальність юридичних осіб.

Захід випереджав нас і в розумінні екологічної проблеми в цілому, і у кримінально-правовому реагуванні на неї зокрема. Було б очевидно, що кримінально-правові санкції, які застосовуються за ці злочини, повинні бути не лише такими, що завдавали б шкоди не тільки керівництву підприємства чи власнику, які забруднюють навколишнє природне середовище, але й були здатні зробити економічно не вигідним заняття екологічно шкідливою діяльністю для всіх працівників відповідного підприємства. Штрафні санкції, які застосовуються до юридичних осіб, здатні реалізувати цю ідею, а штрафи, які застосовуються до фізичних осіб, – ні (це видно із нашої судової практики) через їх істотну, за розміром, різницю. Європейські країни почали вирішувати цю проблему ще в 70-ті роки ХХ століття. Так, у 1978 р. Європейський комітет з проблем злочинності Ради Європи запропонував законодавцям європейських держав стати на шлях визнання юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності за екологічні злочини. Така рекомендація уже реалізована у законодавстві низки європейських країн. У кінці квітня 1992 р. ця рекомендація була схвалена на Європейському семінарі, спеціально присвяченому кримінально-правовим проблемам охорони навколишнього природного середовища у європейській перспективі.

Сучасне законодавство деяких зарубіжних країн допускає кримінальну відповідальність юридичних осіб. Так, кримінальним кодексом штату Нью-Йорк передбачено покарання юридичних осіб у вигляді штрафу в розмірі 5 тис. доларів у разі засудження юридичної особи за злочин, за який фізичній особі могло б бути призначене тюремне покарання.

У деяких положеннях кримінального права Японії, наприклад, в Законах про податковий делікт 1990 р., про трудові норми, про покарання за злочин із забруднення навколишнього середовища 1970 р. до відповідальності притягуються юридичні особи поряд із фізичними особами, що представляють їх [28, с. 69].

В англійському праві корпорації можуть переслідуватись за злочини, які караються штрафом. Тенденція визнання допустимої кримінальної відповідальності юридичних осіб відображена і в рішеннях VI–VII Міжнародних конгресів з кримінального права. Так, VI Конгрес визнав можливою відповідальність юридичних осіб і застосування до них покарань, а в резолюції VII Конгресу говориться, що юридичні особи можуть нести відповідальність за злочини тільки у випадках, передбачених окремими законодавчими системами [29, с. 40; 30, с. 21].

Підтвердження фактів існування в деяких системах права кримінальної відповідальності юридичних осіб надає можливість зупинитися на судженнях, які підтверджують або заперечують необхідність такої відповідальності.

У порядку, запропонованому нами, зупинимось на поглядах авторів, що виступають за необхідність кримінальної відповідальності юридичних осіб. Так, В.С. Устінов вважає, що така відповідальність зумовлена такими факторами: 1) громадською думкою, яка оцінює недостатньо ефективними штрафні санкції, що накладаються на юридичних осіб у порядку цивільної відповідальності; 2) переходом підприємств у приватну власність і необхідністю захисту інтересів суспільства від групового й колективного егоїзму виробників [260, с. 48]. А.В. Наумов, ґрунтуючись на науковому підході, запропонував переглянути традиційне уявлення про суб'єкта злочину лише як про фізичну особу, оскільки ринкові відносини надають можливість притягувати до кримінальної відповідальності юридичних осіб з можливим застосуванням штрафних кримінально-правових санкцій [32, с. 35]. П.Ф. Повеліцина пов'язує необхідність кримінальної відповідальності юридичних осіб: зі зростаючою небезпечністю злочинних порушень правил охорони оточуючого природного середовища і раціонального використання природних ресурсів; 2) з напливом в державу міжнародних підприємців і створення спільних та іноземних підприємств [33, с. 28–29]. Е.М. Жевлаков обґрунтовує необхідність такої відповідальності за забруднення і отруєння землі, води, повітря, моря тощо [34, с. 47–49].

Аналіз вищезазначених точок зору надає нам можливість сформулювати й згрупувати судження авторів, які позитивно ставляться до існування кримінальної відповідальності юридичних осіб. До таких суджень відносяться: 1) наявність однакових умов дієздатності в кримінальному і цивільному праві; 2) можливість призначення до них покарання; 3) існування кримінальної відповідальності юридичних осіб у багатьох правових системах і їх живучість; 4) економічна невідповідність юридичних штрафів для юридичних осіб; 5) наявність рекомендацій Європейського комітету з проблем злочинності Ради Європи стати на шлях визнання юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності за екологічні злочини; 6) оцінка громадськості недостатньо ефективними штрафними санкціями, що накладаються на юридичних осіб у порядку цивільної відповідальності; 7) наявність групового і колективного егоїзму робітників; 8) можливість такої (кримінальної) відповідальності до обмеженого числа злочинів; 9) зростаюча небезпечність екологічних злочинів; 10) необхідність ефективної охорони навколишнього природного середовища; 11) зміна способу виробництва (ринкові відносини).

Зазначені чинники і зумовлюють необхідність кримінальної відповідальності юридичних осіб. Крім цього, характерним є те, що така відповідальність властива для країн з розвинутою ринковою економікою.

Враховуючи послідовність викладу, звернемося до авторів, які заперечують, що невизначено ставляться до існування кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Так, у кримінальному законодавстві, зокрема в Уложенні 1845 р. ідея відповідальності юридичних осіб заперечувалась. Кримінальному Уложенню 1903 р. також невідома кримінальна відповідальність юридичних осіб.

У кримінально-правовій літературі іноді заперечується кримінальна відповідальність юридичних осіб. Так, Н.Ф. Кузнецова вважає, що така відпові-

дальність: 1) не відповідає принципам особистої і винної відповідальності; 2) штрафні санкції і закриття підприємства можливе в цивільному порядку; 3) за колективною відповідальністю можуть захватись істинні злочинці [35, с. 82]. С.Б. Гавриш вважає, за недоцільне введення кримінальної відповідальності юридичних осіб з таких міркувань: 1) недоцільно і неможливо в сучасних умовах прийняти таку концепцію законодавцем України (суспільство не може вчиняти злочини); 2) кримінальну відповідальність юридичних осіб можна передбачити тільки щодо надто обмеженого числа злочинів (але де знайти ту межу?). Тому в Кримінальному кодексі при введенні кримінальної відповідальності юридичних осіб необхідно: 1) ввести особливі правила і принципи, що забезпечують притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності; 2) але ні наука, ні практика на ці питання до цього часу відповіді не дають; 3) існуюча економічна система з її своєрідними державним і колективно-приватними секторами і їх симбіозами не дає змоги дати навіть визначення юридичної особи як суб'єкта злочину; 4) досвід зарубіжного законодавства неприйнятний, оскільки він надто непослідовний і діє в принципово іншому правовому і соціальному середовищі; 5) суб'єктами злочинів можуть бути ті чи інші колективи; 6) правоздатність юридичних осіб не збігається з їх дієздатністю, необхідною для кримінальної відповідальності (таку дієздатність мають їх представники); 7) юридичні особи не мають волі; 8) застосування санкції до юридичної особи – це прихована форма розправи над фізичними особами; 9) покарання можна застосувати до винної особи; 10) двічі не можна відповідати за одне і те ж; 11) немає необхідності притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності; 12) не всі заходи можна застосовувати до юридичних осіб; 13) більш доцільна цивільна відповідальність до юридичних осіб; 14) така відповідальність має регресивний характер [24, с. 518–530].

Ми вважаємо, що всі доводи С.Б. Гавриша та інших авторів щодо недоцільності кримінальної відповідальності юридичних осіб непереконливі і не спираються на достатню емпіричну законодавчу базу, а також ґрунтовні дослідження попередників. Деякі ж проблеми, подані в цьому аспекті, потребують ґрунтовного доопрацювання і сприятимуть введенню такого інституту в кримінальному законодавстві України.

Крім того, на наш погляд, принцип особистої відповідальності може і повинен співіснувати з іншим принципом – відповідальності юридичних осіб там, де цього вимагає життя. Про цей аспект проблеми також переконливо говорив В.М. Смітєнко, зазначаючи, що кримінальна відповідальність юридичної особи не виключає такої щодо фізичної особи, яка безпосередньо брала участь у незаконній діяльності юридичної особи чи сприяла її здійсненню [36, с. 11–12].

В обґрунтуванні необхідності введення кримінальної відповідальності юридичних осіб у порядку постановки проблеми ми спираємось на думку експертів Ради Європи, висловлену на семінарі 5 грудня 1995 року в м. Києві. Зокрема вона зумовлена тим: 1) що є діяння, які вражають комплексністю проблем, наприклад, аварія на Чорнобильській АЕС і відповідальність фізичної особи не зніме проблеми; 2) кримінальна відповідальність юридичної особи

матиме превентивний характер; 3) цей засіб має бути для того, щоб захистити законослухняних громадян від шкоди, що їм завдають юридичні особи; 4) кримінальна відповідальність юридичних осіб (а не цивільна) скорочує час від завдання шкоди до відшкодування збитків [37, с. 13].

На основі загальнотеоретичних підходів щодо суб'єкта злочинів, і зокрема злочину, передбаченого ст. 242 КК України, проведемо дослідження суб'єкта злочинного порушення правил використання водних об'єктів.

Стосовно суб'єкта забруднення водойм в юридичній літературі висловлені різні і не завжди теоретично й практично обґрунтовані погляди. Деякі дослідники вважають, що такими можуть бути як приватні, так і службові особи [38, с. 527–582; 39, с. 285–503]; інші наполягають, що суб'єктом злочину, що досліджується, можуть бути тільки службові особи промислових і комунальних підприємств (наприклад, головний інженер, головний технолог), а також особи, які безпосередньо несуть відповідальність за обладнання і функціонування очисних споруд [40, с. 434; 41, с. 520]; існує думка, що суб'єктом цього злочину можуть бути службові особи, які відповідно до встановлених правил відповідають за знешкодження стічних вод, ліквідацію відходів виробництва [38, с. 579]; деякі дотримуються думки, що суб'єктом означеного злочину можуть бути службові особи (керівники підприємств і установ тощо), а також особи, які відповідають за обладнання і експлуатацію очисних споруд або які здійснюють транспортування відходів виробництва [42, с. 768]. Є дослідники, які вважають, що суб'єктом складу злочину, який аналізується, можуть бути як службові, так і неслужбові особи [43, с. 67].

В існуючих публікаціях є також міркування, що за злочинне забруднення водойм несуть відповідальність особи, які є працівниками промислових або комунальних підприємств, установ і організацій, в тому випадку, коли на них покладені спеціальні обов'язки щодо забезпечення чистоти водойм у процесі діяльності таких підприємств (наприклад, головний інженер, змінний майстер, оператор очисних споруд) [44, с. 13].

Деякі автори вважають, що суб'єктом досліджуваного злочину виступає будь-яка особа, що досягла 16 років [45, с. 428; 46, с. 113]. Є думка, що суб'єктом злочину передбаченого ст. 242 КК України, може бути службова особа, що досягла 16 років [47, с. 514]. Є й таке судження стосовно того, що суб'єкт цього злочину загальний [48, с. 647].

Крім того, також існує думка, що суб'єктом цього злочину є особа, що досягла 16 років [26, с. 674], або спеціально відповідальна особа, на яку покладено обов'язок дотримуватись спеціальних правил [49, с. 542].

Ця різноманітна палітра поглядів щодо злочинного забруднення водних об'єктів без достатніх обґрунтувань, що підтверджують ці висновки, призводить до неточного застосування закону і не може бути використана як наукові і практичні рекомендації для правоохоронних органів в їх діяльності. Отже, для вироблення рекомендацій щодо встановлення кола суб'єктів злочину, передбаченого ст. 242 КК України, необхідно провести дослідження вищезазначених суджень.

Наприклад, такі вчені, як Н.П. Грабовська, В.Я. Тацій, Н.Ф. Кузнецова, при визначенні суб'єкта цього злочину використовують термін «приватна особа». Ми згодні, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який перераховані автори бажають йому надати [19, с. 70]. Приєднуємося до судження авторів, що така особа не наділена: а) адміністративно-господарськими функціями; б) виробничо-професійними функціями; в) організаційно-розпорядчими функціями і здійснює забруднення водних об'єктів не у зв'язку з вищезазначеними функціями і становищем [23, с. 62–63]. На жаль, вказані нами автори певною мірою звужують коло виконавців названого злочину, не враховують осіб, які виконують лише виробничо-професійні функції і при цьому забруднюють водою [19, с. 70]. Можна погодитися з думкою деяких авторів, що судження попередніх авторів стосовно кола виконавців зазначеного злочину доповнюють Е.М. Жевлаков, В. Пакутін, вірно називаючи, крім службових, і неслужбових осіб [19, с. 70]. Проте й вони не враховують того позитивного відносно суб'єкта, запропонованого першою групою авторів, а конкретно приватної особи, як можливого виконавця злочинного забруднення водних об'єктів, що це є певним кроком у зворотному напрямку

Наше дослідження свідчить, що В.І. Антипов, А.М. Ігнатів, М.І. Якубович та ін. необґрунтовано звужують коло суб'єктів досліджуваного злочину (ст. 242 КК України 2001 р.) лише службовими особами промислових, комунальних і сільськогосподарських підприємств, а також особами, безпосередньо відповідальними за обладнання й функціонування очисних споруд. Вважаємо, що їхні погляди не відповідають чинному законодавству. Також звужує коло суб'єктів цього злочину Н.А. Лопашенко, Н.П. Грабовська. Проведений нами аналіз судової практики в Україні (300 справ) показує, що в 65% за цей злочин притягувалися до відповідальності службові особи, а в інших 35% – неслужбові і приватні особи.

Важко погодитися з думкою В.О. Навроцького, який чомусь обмежує перелік суб'єктів злочинного забруднення водних об'єктів тільки працівниками промислових, комунальних і сільськогосподарських підприємств, на яких покладені спеціальні обов'язки щодо забезпечення чистоти водних об'єктів в процесі діяльності таких підприємств [19, с. 71]. І насамперед тому, що навіть закон (ст. 242 КК України і ст. 250 КК Росії), як уже зазначалося вище, не обмежується підприємствами. Про це свідчить і те, що водні об'єкти забруднюються, як впливає з інших нормативних актів, до яких відсилає диспозиція вказаної норми, не тільки неочищеними і незнешкодженними стічними водами (через очисні споруди), а й покидьками й відходами, речовинами, готовою продукцією різних підприємств, установ і організацій [50, с. 71].

Більш прийнятною, на наш погляд, є думка П.Г. Цупренко щодо кола суб'єктів злочину, що досліджується [19, с. 71–72]. Також переконливим є те, що, крім службових осіб, дослідник включає в перелік виконавців названого злочину не тільки тих, хто відповідає за обладнання й експлуатацію очисних споруд, а також осіб, що здійснюють транспортування відходів виробництва. Проте і таке міркування має прогалини, адже із нього не видно, чи можуть бути суб'єктом злочину, що досліджується, приватні або службові особи, які транспортують відходи,

наприклад, водії, що зливають відходи паливно-мастильних матеріалів або інші забруднюючі суміші. Тому в таких випадках забруднення водою також слід вирішувати питання про притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, які не відносяться до службових осіб.

Вважаємо, що використання поняття «окремі громадяни» при визначенні суб'єкта, в тому числі й забруднення та виснаження водних об'єктів, значно звужує встановлення можливого виконавця названого злочину. Виходячи з буквального тлумачення цього поняття, логічно можна прийти до висновку, що особи без громадянства не можуть нести відповідальність за ці злочини, що суперечить положенням ст. 6 КК України.

Слід зазначити, що С.Б. Гавриш, Н.А. Лопашенко нічого нового для вивчення суб'єкта не внесли, оскільки вказали, що ним може бути особа, яка досягла 16 років. Така позиція ставить лише більше запитань, ніж відповідей. Натомість В.І. Антипов пов'язує суб'єкта цього злочину зі спеціальною відповідальністю ще й дотримуватися правил. Дослідження кримінальних справ за 2001–2004 рр. свідчить, що у 65% випадків це були службові особи, які відповідали за очисні споруди, а в 35% – приватні особи.

У судовій практиці, як свідчить наше дослідження, трапляються випадки, коли забруднення водою виникає в результаті порушення правил транспортування, зберігання, використання мінеральних добрив і препаратів та інших дій. Це питання дуже актуальне на практиці і неодноразово обговорювалось на різних рівнях у нашій країні. В цьому випадку дії особи слід кваліфікувати в залежності від статусу суб'єкта.

Слід зазначити, що й службова особа також має статус громадянства. На нашу думку, теоретичні викладки повинні надати допомогу правоохоронним органам щодо застосування ст. 242 КК України, а неточність понять, в тому числі тих, якими визначені суб'єкти, не може слугувати правильному застосуванню закону, призведе до засудження невинних або суперечитиме невідворотності покарання.

На підставі вищезазначеного, з метою вдосконалення ст. 242 КК України, необхідно дати визначення суб'єкта злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів: це повинна бути фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку, службова, неслужбова і приватна особа, яка вчинила цей злочин.

Суб'єктивна сторона злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів. Загальновизнаним є положення, що суб'єктивна сторона злочину являє собою психічне відношення особи до вчиненого нею суспільно-небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [8, с. 115].

Проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину, зокрема, відноситься до найменш вивчених [51, с. 392–396; 52, с. 25–30; 53, с. 6–73; 54, с. 59–60; 55, с. 144–148; 56, с. 11–75]. Це робить її надзвичайно актуальною, особливо в сучасний період боротьби зі злочинами, що стосуються навколишнього природного середовища. Оскільки ця проблема потребує більш глибокого дослідження, тому візьмемо за основу визнане переважною

більшістю визначення суб'єктивної сторони злочину. Під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічну діяльність особи, що безпосередньо зв'язана з вчиненням злочину [53, с. 6]. Проте невирішеність багатьох питань, що стосуються суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України, вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати певні труднощі та дискусійні моменти. Не претендуючи на їх остаточне вирішення і маючи на увазі обмеження через обсяг статті, зосередимося лише на вивченні тільки тих із них, що безпосередньо пов'язані з висновками щодо теми нашого дослідження.

У кримінально-правовій літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, передбаченого ст. 242 Кримінального кодексу України, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та його наслідків із певною формою вини, мотивом і метою [57, с. 115]. Таким чином, однією і тією ж формулою психічного ставлення позначається і частина, і ціле – суб'єктивна сторона й вина. Це, на нашу думку, призводить до стирання межі між ними та іншими недоліками. Натомість іноді вказується дещо інше: психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків характеризується виною, мотивом і метою злочину [58, с. 161]. Проте і таке визначення не повністю обґрунтоване, оскільки психічне ставлення суб'єкта являє собою вину в формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, але й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Не вдаючись до подальшої дискусії з приводу визначення, ми вважаємо, що потрібно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони складу порушення правил охорони вод. У цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони конкретного складу злочину в диспозиції ст. 242 КК України визначаються характером злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення. Вина є обов'язковою ознакою складу злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ст. 2 КК України, ст. 7 Конвенції про захист людини і основних свобод) [59, с. 79–88]. Такий підхід повністю відповідає нашій кримінально-правовій доктрині: кримінальній відповідальності й покаранню повинні підлягати лише винні особи.

Вина, як відомо, виражається в психічному відношенні особи до вчиненого злочину у формі умислу й необережності [60, с. 179; 53, с. 14]. Зміст же форми вини розкривається в стст. 24 і 25 КК України. Наука кримінального права розглядає вину особи, виражену в злочині, як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити дізнавач, слідчий, прокурор, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях деяких вчених. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Утевський запропонував своє визначення, включивши в нього оціночний момент [61, с. 103]. Його концепція про вину як оціночну категорію, що виражена в негативному судженні судді про поведінку підсудного, взята на озброєн-

ня практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину є критерій її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [62, с. 8]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину повинна встановлюватись через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони складу злочину, на підставі яких проводиться поділ злочинів із формальним або матеріальним складом. Вони неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в юридичній науці приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах із формальним складом, до яких відноситься склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 242 КК України. Як відомо, з цього питання в науці кримінального права існує дві точки зору. Одні автори стверджують, що у злочинах з формальним складом вина виражається в психічному відношенні не тільки до дій, але й до наслідків [63, с. 6; 64, с. 27]; інші вважають, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне відношення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах із формальними складами форма вини визначається психічним відношенням до діяння) [65, с. 74].

Ми повністю поділяємо другу точку зору, оскільки вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їх законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних методологічних передумов, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України. Як засвідчує аналіз ст. 242 КК України, в ній відсутні будь-які вказівки щодо суб'єктивної сторони цього діяння. Разом з тим, структура об'єктивної сторони порушення правил охорони вод, характер діяння, засоби його вчинення і його наслідки, які характерні для ч. 2 цієї статті, а також небезпека їх настання як злочину з формальним складом (ч. 1 ст. 242 КК України), вказують на те, що цей злочин учиняється як умисно, стосовно діяння, непередбаченого ч. 1 цієї статті, а за ч. 2 цієї статті – умисно щодо діяння та з необережною формою вини щодо наслідків. Мотиви умисних діянь можуть бути різноманітними: неправдиво зрозумілі інтереси відомства, організації, підприємства або установи, вузьковідомчі відношення і підхід до вирішення виробничої й невиробничої діяльності тощо. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а можуть лише бути враховані судом під час призначення певної міри покарання.

Для того, щоб дати теоретичні пояснення і практичні рекомендації правоохоронним органам із зазначеної проблеми, необхідно звернутися до діяння, які винний вчинив під час порушення правил охорони вод. Якщо ми повернемося до описання діяння, то можна констатувати, що особа не може здійснювати забруднення з іншими формами вини (умисною або необережною, наприклад, змішаною). Про це свідчить дослідження 100% кримінальних справ, з яких 60 % вчинялися з необережною формою вини і 40% – умисною. Отже, такі форми діяння, як забруднення і виснаження можуть вчинятись умисно або з необережності, виходячи з конструкції об'єктивної сторони відповідного складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України.

У цьому контексті необхідно зазначити, що вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 242 КК України, що відноситься за конструкцією об'єктивної сторони до формальних складів злочину, можливе лише з прямим умислом. Ці висновки підтверджуються проведенням нами опитуванням працівників правоохоронних органів і судів, що займалися розслідуванням, або розглядом справ у суді стосовно порушення правил охорони вод (97% із 100 опитаних працівників вказали на прямий умисел вчинення цих злочинів, а 3% не визначилися в цьому питанні). Це пояснюється тим, що в цьому випадку особа усвідомлює суспільну небезпечність порушення Правил і бажає їх вчинити, тому що інших складових ознак злочину немає, окрім засобів і джерел вчинення злочину.

У практичній діяльності може виникнути питання про форму і види вини внаслідок діянь, що зазначені в нормативних актах з охорони водних об'єктів, а також в диспозиції ч. 2 ст. 242 КК України, де вказані наслідки – загибель або захворювання людей або масова загибель об'єктів тваринного або рослинного світу, або інші тяжкі наслідки. В цьому питанні наша думка спирається на застосування різних засобів, способів і джерел забруднення, засмічення та виснаження, форм діяння. Щодо самих дій або бездіяльності, які виражаються в забрудненні, виснаженні (в порушенні правил охорони вод), зміні властивостей, особа може діяти як умисно, так і з необережністю, а щодо наслідків – лише з необережності.

У тому випадку, коли особа діє необережно до діяння, а також необережно до наслідків, то в цілому такий злочин вчиняється з необережною формою вини. Натомість, коли в особи було умисне ставлення до діяння і необережне ставлення до наслідків, то необхідно говорити про змішану форму вини.

Слід зазначити, що думки авторів публікацій щодо суб'єктивної сторони означеного складу злочину дещо інші. Так, В.І. Антипов наполягає на тому, що суб'єктивна сторона цього злочину може характеризуватися як непрямим умислом, так і необережністю [66, с. 539]. М.М. Панько вважає, що це діяння може вчинятися з прямим умислом і з необережністю [47, с. 614]. О.О. Дудоров, С.Б. Гавриш відносять цей злочин до умисних і необережних [26, с. 674; 48, с. 647]. Отже, цей злочин може вчинятися як умисно, так і з необережністю.

Варто зауважити, що думка В.І. Антипова не збігається з практичними висновками досудового і судового слідства за 2001–2004 рр. в Україні. Крім того, передбачення суспільно небезпечних наслідків, що зазначені в ч. 2 ст. 242 КК України, та допуск таких наслідків може свідчити про вчинення особою або умисного вбивства, або умисного завдання певної тяжкості тілесних ушкоджень тощо, а не діяння, що нами досліджується.

Не можна погодитися із судженням М.М. Панька, О.О. Дудорова, С.Б. Гавриша, В.А. Клименка і тому, що прямий умисел або побічний щодо наслідків, передбачених у ч. 2 ст. 242 КК України, може лише свідчити про те, що особа вчинила вбивство, злочини проти здоров'я особи тощо, а не порушення правил охорони вод (засмічення, забруднення, виснаження, зміну природних властивостей вод). Крім того, як Клименко В.А., так і Панько М.М. не дають пояснення, яка форма вини можлива окремо стосовно ч. 1 та ч. 2 ст. 242 КК України.

Підсумовуючи, можна констатувати, що для складів злочинів, передбачених ч. 2 ст. 242 КК України, для необережної форми вини характерне непередбачення настання наслідків, хоча особа повинна і могла їх передбачити, або легковажний розрахунок на їх відвернення.

На підставі викладеного можна стверджувати, що для діяння, передбаченого ч. 1 ст. 242 КК України, характерний лише прямий умисел, а для діяння, передбаченого ч. 2 цієї статті, притаманна необережна форма вини або змішана форма вини. Мотиви досліджуваного злочину можуть бути різними, однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише можуть бути враховані судом під час призначення покарання.

Правильно, на наш погляд, відзначав Б.С. Вікторов, що «безмотивних діянь не існує...» [67, с. 15], тому відповідно до п. 2 ст. 64 Кримінально-процесуального кодексу України та ст. 234 цього ж законодавчого акта органи дізнання, суд у кожній кримінальній справі зобов'язані встановити форму вини мотив і мету вчинення певного злочину. Обґрунтуванню вини, чіткому з'ясуванню мотивів і мети порушення правил охорони вод слід приділяти більше уваги, ніж це робиться на практиці. Адже якщо метою цього злочину були егоїзм, безвідповідальність тощо, то це підвищує значно його суспільну небезпечність і має бути враховано судом під час призначення відповідної міри покарання.

Як свідчить вивчення нами юридичної літератури та кримінальних справ із забруднення водних об'єктів (порушення правил охорони вод), вихідним моментом учинення цього злочину є усвідомлення мотиву, яке супроводжується постановкою суб'єктом певної мети. Без проникнення у психологічну структуру правова оцінка злочину ускладнюється. Але у працях цей аспект, на жаль, глибоко не досліджувався [43, с. 26–27; 33, с. 40; 68, с. 20–21]. Тільки С.Б. Гавриш робить спробу сформулювати цю проблему, але лише на постановочному рівні [45, с. 199].

На підставі аналізу кримінальних справ цієї категорії встановлена суть мети і мотиву вчинення злочинів, передбачених ст. 242 КК України. Ця суть проявляється: 1) задоволення егоїстичних потреб – 4%; 2) зневага до суспільства – 46%; 3) інша мета – 50%.

Мета злочину (перспектива) – джерело спрямованості суб'єкта, його активності [53, с. 70]. Вона, як показує вивчення кримінальних справ цієї категорії, відображає уявну модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій). При цьому, в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, а кілька, але певна з них все ж домінує і це логічно, тому що вона має певні порядки домінант.

Що ж до мотиву злочину, то це завжди психологічна причина вчинку [8, с. 64]. Такими виступають усвідомлені спонукання, інтереси, емоції тощо. Наше дослідження і вивчення кримінальних справ зазначеної категорії свідчить, що мотиви цих злочинів такі: 1) егоїзм, безвідповідальність – 45%; 2) інший мотив – 55%. Що ж стосується європейського та загальносвітового рівнів, то дане питання знайшло своє висвітлення у ряді зарубіжних кодексів та юридичній літературі [69; 70; 71; 72; 73], але вирішення цієї проблеми в

зарубіжних практиках неоднозначне та потребує більш детального опрацювання.

Висновки. Як свідчать результати даного дослідження, спектр мети та мотивів досить широкий і різноманітний. Його аналіз і доведення до потенційних суб'єктів (порушників закону) може виконувати превентивну роль, а саме: запобігання досліджуваного злочину. Так, цілком очевидно, що деякі мотиви виконують роль спонукальних сил, які штовхають людину на вчинення конкретної дії. Мотиви можна розподілити на раціональні (пов'язані з потребою) та емоційні. Мотив зазначеного злочину можна визначити як усвідомлене спонукання (потяг) до вчинення порушення правил охорони вод. Саме такий підхід і ставлення до цих ознак матиме вагоме значення для теорії кримінального права та практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С., Ахмедов Г. А.* Суб'єкт преступления по уголовному кодексу Узбекской ССР / С. Абдуразаков, Г.А. Ахмедов // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР. – Ташкент, 1970. – С. 137–147.

2. *Ахмедов Г.А., Миренский Б.А.* О соотношении криминологических и уголовно-правовых категорий. Личность преступника и субъект преступления / Г.А. Ахмедов, Б.А. Миренский // Обществ. науки в Узбекистане. – 1975. – № 10. – С. 23–28.

3. *Владимиров В.А., Левицкий Г.А.* Суб'єкт по советскому уголовному праву / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. – М.: ВШ МООН РСФСР, 1964. – 59 с.

4. *Орымбаев Р.* Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алма-Ата: Наука, 1977. – 53 с.

5. *Павлов В.Г.* Суб'єкт преступления / В.Г. Павлов. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 318 с.

6. *Ревазов М.А., Повзнер М.Е., Матанцев В.И.* Охрана природы / М.А. Ревазов, М.Е. Повзнер, В.И. Матанцев. – М.: Недра, 1986. – 165 с.

7. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. – К.: Наукова думка, 1978. – 304 с.

8. Уголовное право УССР. – К.: Вища школа, 1989. – 530 с.

9. *Шевченко Я.Н.* Правовое регулирование ответственности несовершеннолетних / Я.Н. Шевченко. – К.: Наукова думка, 1976. – 189 с.

10. *Шишко И.В.* Экономические правонарушения: Вопросы юридической оценки и ответственности / И.В. Шишко. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 307 с.

11. *Мусієнко М.М., Серебряков В.В., Брайон О.В.* Екологія. Охрана природы / М.М. Мусієнко, В.В. Серебряков, О.В. Брайон: Словник-довідник. – К.: Т-во «Знання», 2002. – 550 с.

12. Советское уголовное право. Часть общая. – М.: Юрид. лит., 1982. – 412 с.

13. *Пионтковский А.А.* Преступления в области природных богатств / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права. – М.: Наука, 1971. – С. 522–530.

14. *Тацій В.Я.* Суб'єкти злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти /

М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – С. 130–141.

15. *Писарев А.* Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция. – 1982. – № 7. – С. 9–11.

16. *Пакутин В.Д.* Ответственность за незаконную порубку леса / В.Д. Пакутин // Соц. законность. – 1978. – № 1. – С. 42–44.

17. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: Рус. язык, 1987. – 750 с.

18. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1956. – Т. IV. – 683 с.

19. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учебное пособие / В.К. Матвейчук. – К.: НИИ РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. – 80 с.

20. *Здравомыслов Б.В.* Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б.В. Здравомыслов. – М.: Юрид. лит., 1975. – С. 30–31.

21. *Краснов Н.И., Колбасов О.С.* Эффективность юридической ответственности в охране окружающей среды / Н.И. Краснов, О.С. Колбасов. – М.: Наука, 1985. – 226 с.

22. *Никитин Д.П., Новиков Ю.В.* Окружающая среда и человек: Учебное пособие / Д.П. Никитин, Ю.В. Новиков. – М.: Высш. шк., 1986. – 415 с.

23. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні. – К.: Вид-во «Українська академія внутрішніх справ», 1992. – С. 62–63.

24. *Гавриш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды. Проблемы теории и развитие законодательства / С.Б. Гавриш. – Харьков, 1994. – 640 с.

25. Российское законодательство X–XX веков: в 9 томах. – Т.1. – Законодательство Древней Руси. – М.: Юрид. лит., 1984. – 430 с.

26. *Гавриш С.Б.* Коментар до ст. 242 КК України / С.Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисова, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 672–675.

27. VII Международный Конгресс по уголовному праву. – Афины, 1957. – 69 с.

28. Современное право Японии. – М.: Юрид. лит., 1989. – 245 с.

29. *Кузнецова Н.Ф.* Преступление, состав преступления уголовно-правовой нормы / Н.Ф. Кузнецова // Вестник МГУ. Право. – 1967. – № 4. – С. 35–48.

30. VI Международный Конгресс по уголовному праву. – Рим, 1953. – 43 с.

31. *Устименко В.В.* Специальный субъект преступления (понятие и виды): Учебное пособие / В.В. Устименко. – Харьков: Харьковский юридический институт. – 58 с.

32. *Наумов А.В.* Уголовный закон в условиях перехода к рыночной экономике / А.В. Наумов // Сов. гос. и право. – 1991. – № 2. – С. 35–38.

33. *Повелицина П.Ф.* Уголовно-правовая охрана природы в СССР / П.Ф. Повелицина. – М.: Юрид. лит., 1981. – 88 с.

34. *Жевлаков Э.Н.* Субъект преступлений против природы / Э.Н. Жевлаков // Соц. законность. – 1986. – № 5. – С. 47–49.

35. *Кузнецова Н.Ф.* Преступление и преступность / Н.Ф. Кузнецова. – М.: Изд-во МГУ, 1969. – 232 с.
36. *Смитиенко В.М.* Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР / В.М. Смитиенко. – К.: Вища школа, 1989. – 243 с.
37. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР). – М.: Прогресс, 1989. – 376 с.
38. *Грабовская Н.П.* Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и народного здоровья / Н.П. Грабовская // Советское уголовное право. Часть особенная. – Киев: РИО МВД СССР, 1986. – С. 527–582.
39. *Таций В.Я.* Преступления против природных богатств СССР / В.Я. Таций // Уголовное право УССР. Особенная часть: Учебник под ред. М.И. Бажанова и др. – К.: Вища школа. Головное изд-во, 1989. – С. 285–503.
40. *Игнатов А.Н.* Преступления против здоровья населения / А.Н. Игнатов // Курс советского уголовного права. – М.: Наука, 1971. – Т. VI. – С. 428–446.
41. *Якубович М.И.* Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения / М.И. Якубович // Советское уголовное право. Часть Особенная. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 463–523.
42. *Цупренко П.Г.* Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения / П.Г. Цупренко // Уголовный кодекс Украинской ССР: Научно-практический комментарий. – К.: Политиздат Украины, 1987. – С. 768–779.
43. *Жевлаков Э.Н.* Преступления против природных богатств СССР / Э.Н. Жевлаков. – М.: Юрид. лит., 1983. – 80 с.
44. *Навроцкий В.А.* Уголовная ответственность за загрязнение водоёмов: Автореф. дис. канд. юрид. наук / В.А. Навроцкий. – Харьков, 1982. – 16 с.
45. *Гавриш С.Б., Корчева З.В.* Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш, З.В. Корчева // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. – 496 с.
46. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УКРФ / Н.А. Лопашенко. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 802 с.
47. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. – Харьков: ООО «Одиссей», 2001. – С. 496–541.
48. *Дудоров О.О.* Коментар до ст. 242 КК України / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 січня 2001 р. / За ред. Мельника М.І., Хавронюка М.І. – К.: Каннон, 2001. – С. 644–648.
49. *Антипов В.І.* Коментар до ст. 242 КК України / В.І. Антипов // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. – К.: АСК, 2002. – С. 539–543.
50. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона состава преступления / В.Н. Кудрявцев // Советское уголовное право: Общая часть. – М.: Изд-во МГУ, 1974. – С. 128–143.
51. *Беньківський В.О.* Деякі теоретичні питання вини / В.О. Беньківський // Держава і право / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2000. – Вип. 7. – С. 392–396.
52. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину / П.А. Воробей. – К.: НАВСУ, 1997. – 184 с.

53. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М.: ООО «Профобразование», 2001. – 135 с.

54. *Стрельцов Е.Л.* Спеціальний суб'єкт злочину у новому Кримінальному кодексі України / Е.Л. Стрельцов // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовтня 2001 р.) / Ред. Сташис В.В, (голов. ред.) та ін. – Київ-Харків: Юрінком Інтер, 2002. – С. 59–60.

55. *Ткачук А.Л.* До питання про витоки вини як правової категорії / А.Л. Ткачук // Актуальні проблеми держави та права / Одеська національна академія. – Одеса, 2000. – Вип. 13. – С. 144–148.

56. *Тяжкова И.М.* Неосторожные преступления с использованием источников повышенной опасности / И.М. Тяжкова / Под ред. доктора юрид. наук, проф. В.С. Комисарова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 278 с.

57. Советское уголовное право: Общая часть. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 517 с.

58. *Светлов А.Я.* Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть общая. – К.: Изд-во Наукова думка, 1985. – С. 160–188.

59. *Яценко С.С.* Ніякого покарання без закону (ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основних свобод): аспекти реалізації / С.С. Яценко // Вісник Конституційного суду України. – 2000. – № 5. – С. 79–88.

60. *Пакутин В.Д.* Уголовно-правовая охрана внешней природной среды и природных ресурсов в СССР: Учебное пособие / В.Д. Пакутин. – Уфа: Башкирский гос. ун-т, 1976. – 157 с.

61. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский. – М.: Госюриздат, 1950. – 319 с.

62. *Дагель П.С., Михеев Р.В.* Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. – Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1972. – 36 с.

63. *Дурманов Н.Д.* Понятие преступления / Н.Д. Дурманов. – М.: Изд-во АН СССР, 1948. – 312 с.

64. *Никифоров Б.С.* Об умысле по действующему законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. – 1965. – № 6. – С. 26–28.

65. *Дагель П.С.* Проблемы вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Ученые записки ДВГУ. – Владивосток, 1969. – Вып. 21. – Ч. 1. – С. 60–74.

66. *Гальперин И.М.* Основные направления борьбы с преступностью / И.М. Гальперин. – М.: Наука, 1975. – 160 с.

67. *Викторов Б.А.* Цель и мотивы в тяжких преступлениях / Б.А. Викторов. – М.: Гос-юриздат, 1963. – 82 с.

68. *Широков В.А.* Преступления в области охраны окружающей среды: Учебное пособие / В.А. Широков. – Хабаровск: Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1985. – 64 с.

69. International Symposium on Trends and Perspectives in Development Science and Technology and their Impact on the Solution of Contemporary Global Problems // Report 7, USSR. – Tallin, 1979. – Jan. 8-12. – P. 1–4.

70. Diario Oficial de 27 de enero de 1984. – P. 80–101.

71. Raz Jozeph. Concept of a Legal System / Raz Jozeph. – Oxford, 1970. – 70 p.

72. Kiss A. Survey of Current Developments in International Environmental Law / A. Kiss. – Morges, 1976. – 49 p.

73. Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demokratischen Republik. Allgemeine Tell. – Berline, 1957. – 312 s.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S., Ahmedov G.A.* Sub'ekt prestuplenija po ugovolnomu kodeksu Uzbekskoj SSR / S. Abdurazakov, G.A. Ahmedov // *Voprosy sovershenstvovanija zakonodatel'stva Uzbekskoj SSR.* – Tashkent, 1970. – S. 137–147.
2. *Ahmedov G.A., Mirenskij B.A.* O sootnoshenii kriminologicheskikh i ugovolno-pravovykh kategorij. Lichnost' prestupnika i sub'ekt pre-stuplenija / G.A. Ahmedov, B.A. Mirenskij // *Obshhestv. nauki v Uzbekistane.* – 1975. – № 10. – S. 23–28.
3. *Vladimirov V.A., Levickij G.A.* Sub'ekt po sovetskomu ugovolnomu pravu / V.A. Vladimirov, G.A. Levickij. – M.: VSh MOOP RSFSR, 1964. – 59 s.
4. *Orymbaev R.* Special'nyj sub'ekt prestuplenija / R. Orymbaev. – Alma-Ata: Nauka, 1977. – 53 s.
5. *Pavlov V.G.* Sub'ekt prestuplenija / V.G. Pavlov. – SPb.: Izd-vo «Juridicheskij centr Press», 2001. – 318 s.
6. *Revazov M.A., Povzner M.E., Matancev V.I.* Ohrana prirody / M.A. Revazov, M.E. Povzner, V.I. Matancev. – M.: Nedra, 1986. – 165 s.
7. *Svetlov A.Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenija / A.Ja. Svetlov. – K.: Naukova dumka, 1978. – 304 s.
8. *Ugolovnoe pravo USSR.* – K.: Vishha shkola, 1989. – 530 s.
9. *Shevchenko Ja.N.* Pravovoe regulirovanie otvetstvennosti nesovershennoletnih / Ja.N. Shevchenko. – K.: Naukova dumka, 1976. – 189 s.
10. *Shishko I.V.* Jekonomicheskie pravonarushenija: Voprosy juridicheskoy ocenki i otvetstvennosti / I.V. Shishko. – SPb.: Izd-vo «Juridicheskij centr Press», 2004. – 307 s.
11. *Musiienko M.M., Serebriakov V.V., Braion O.V.* Ekologhiia. Okhorona pryrody / M.M. Musiienko, V.V. Serebriakov, O.V. Braion: Slovnyk-dovidnyk. – K.: T-vo «Znannia», 2002. – 550 s.
12. *Sovetskoe ugovolnoe pravo. Chast' obshhaja.* – M.: Jurid. lit., 1982. – 412 s.
13. *Piontkovskij A.A.* Prestuplenija v oblasti prirodnykh bagatstv / A.A. Piontkovskij // *Kurs sovetskogo ugovolnogo prava.* – M.: Nauka, 1971. – S. 522–530.
14. *Tatsii V.Ia.* Sub'iekty zlochynu / V.Ia. Tatsii // *Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: Pidruchnyk dlja studentiv yuryd. spets. vyshchychk zakladiv osvity / M.I. Bazhanov, Iu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in. Za red. profesoriv M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia.* – Kyiv-Kharkiv: Yurinkom Inter-Pravo, 2001. – S. 130–141.
15. *Pisarev A.* Pravovaja ohrana i zashhita lesov / A. Pisarev // *Sovetskaja justicija.* – 1982. – № 7. – S. 9–11.
16. *Pakutin V.D.* Otvetstvennost' za nezakonnuju porubku lesa / V.D. Pakutin // *Soc. zakonnost'.* – 1978. – № 1. – S. 42–44.
17. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka / S.I. Ozhegov. – M.: Rus. jazyk, 1987. – 750 s.
18. *Dal' V.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikorusskogo jazyka / V. Dal'. – M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannykh i nacional'nykh slovarej, 1956. – T. IV. – 683 s.
19. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagryzneniem vodnykh ob'ektov: Uchebnoe posobie / V.K. Matvejchuk. – K.: NII RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. – 80 s.
20. *Zdravomyslov B.V.* Dolzhnostnye prestuplenija. Ponjatie i kvalifikacija / B.V. Zdravomyslov. – M.: Jurid. lit., 1975. – S. 30–31.
21. *Krasnov N.I., Kolbasov O.S.* Jefferktivnost' juridicheskoy otvetstvennosti v ohrane okruzhajushhej sredy / N.I. Krasnov, O.S. Kolbasov. – M.: Nauka, 1985. – 226 s.

22. *Nikitin D.P., Novikov Ju.V.* Okruzhajushhaja sreda i chelovek: Ucheb-noe posobie / D.P. Nikitin, Ju.V. Novikov. – M.: Vyssh. shk., 1986. – 415 s.
23. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija sub'ekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemi borot'bi zi zlochinnistju v Ukraïni. – K.: Vid-vo «Ukraïns'ka akademija vnutrishnih sprav», 1992. – S. 62–63.
24. *Gavrish S.B.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirodnoj sredy. Proble-my teorii i razvitie zakonodatel'stva / S.B. Gavrish. – Har'kov, 1994. – 640 s.
25. Rossijskoe zakonodatel'stvo X-XX vekov: v 9 tomah. – T.1. – Zakonodatel'stvo Drevnej Rusi. – M.: Jurid. lit., 1984. – 430 s.
26. *Havrysh S.B.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / S.B. Havrysh // Kryriminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / Iu.V. Baulin, V.I. Borysova, S.B. Havrysh ta in.; Za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. – K.: Kontsern «Vydavnychi Dim «In Yure», 2003. – S. 672–675.
27. VII Mezhdunarodnyj Kongress po ugolovnomu pravu. – Afiny, 1957. – 69 s.
28. Sovremennoe pravo Japonii. – M.: Jurid. lit., 1989. – 245 s.
29. *Kuznecova N.F.* Prestuplenie, sostav prestuplenija ugolovno-pravovoj normy / N.F. Kuznecova // Vestnik MGU. Pravo. – 1967. – № 4. – S. 35–48.
30. VI Mezhdunarodnyj Kongress po ugolovnomu pravu. – Rim, 1953. – 43 s.
31. *Ustimenko V.V.* Special'nyj sub'ekt prestuplenija (ponjatie i vidy): Uchebnoe posobie / V.V. Ustimenko. – Har'kov: Har'kovskij juridicheskij institut. – 58 s.
32. *Naumov A.V.* Ugolovnyj zakon v uslovijah perehoda k rynochnoj jekonomike / A.V. Naumov // Sov. gos. i pravo. – 1991. – № 2. – S. 35–38.
33. *Povelicina P.F.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirody v SSSR / P.F. Povelicina. – M.: Jurid. lit., 1981. – 88 s.
34. *Zhevlakov Je.N.* Sub'ekt prestuplenij protiv prirody / Je.N. Zhevlakov // Soc. zakonnost'. – 1986. – № 5. – S. 47–49.
35. *Kuznecova N.F.* Prestuplenie i prestupnost' / N.F. Kuznecova. – M.: Izd-vo MGU, 1969. – 232 s.
36. *Smitienko V.M.* Ugolovno-pravovaja ohrana zdorov'ja naselenija v SSSR / V.M. Smitienko. – K.: Vishha shkola, 1989. – 243 s.
37. Nashe obshhee budushhee: Doklad Mezhdunarodnoj komissii po okruzhajushhej srede i razvitiju (MKOSR). – M.: Progress, 1989. – 376 s.
38. *Grabovskaja N.P.* Prestuplenija protiv obshhestvennoj bezopasnosti, obshhestvennogo porjadka i narodnogo zdorov'ja / N.P. Grabovskaja // Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' osobennaja. – Kiev: RIO MVD SSSR. – 1986. – S. 527–582.
39. *Tacij V.Ja.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / V.Ja. Tacij // Ugolovnoe pravo USSR. Osobennaja chast': Uchebnik pod red. M.I. Bazhanova i dr. – K.: Vishha shkola. Golovnoe izd-vo, 1989. – S. 285–503.
40. *Ignatov A.N.* Prestuplenija protiv zdorov'ja naselenija / A.N. Ignatov // Kurs sovetskogo ugolovnogo prava. – M.: Nauka, 1971. – T. VI. – S. 428–446.
41. *Jakubovich M.I.* Prestuplenija protiv obshhestvennoj bezopasnosti, obshhestvennogo porjadka i zdorov'ja naselenija / M.I. Jakubovich // Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' Osobennaja. – M.: Jurid. lit., 1973. – S. 463–523.
42. *Cuprenko P.G.* Prestuplenija protiv obshhestvennoj bezopasnosti, obshhestvennogo porjadka i zdorov'ja naselenija / P.G. Cuprenko // Ugolovnyj kodeks Ukrainskoj SSR: Nauchno-prakticheskij komentarij. – K.: Politizdat Ukrainy, 1987. – S. 768–779.

43. *Zhevlakov Je.N.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / Je.N. Zhevlakov. – M.: Jurid. lit., 1983. – 80 s.

44. *Navrockij V.A.* Ugolovnaja otvetstvennost' za zagrjaznenie vodo-jomov: Avtoref. dis. kand. jurid. nauk / V.A. Navrockij. – Har'kov, 1982. – 16 s.

45. *Havrysh S.B., Korcheva Z.V.* Zlochyny proty dovkillia / S.B. Havrysh, Z.V. Korcheva // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: Pidruchnyk / Za red. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. – Kyiv-Kharkiv: Yurinkom Inter-Pravo, 2002. – 496 s.

46. *Lopashenko N.A.* Jekologicheskie prestuplenija: Komentarij k gl. 26 UKRF / N.A. Lopashenko. – SPb.: Izdatel'stvo «Juridicheskij centr Press», 2002. – 802 s.

47. *Pan'ko M.M.* Prestuplenija protiv okruzhajushhej srody / M.M. Pan'ko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij / Pod red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. – Har'kov: OOO «Odisej», 2001. – S. 496–541.

48. *Dudorov O.O.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy vid 5 sichnia 2001 r. / Za red. Melnyka M.I., Khavroniuka M.I. – K.: Kannon, 2001. – S. 644–648.

49. *Antypov V.I.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / V.I. Antypov // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / Za red. S.S. Yatsenka. – K.: ASK, 2002. – S. 539–543.

50. *Kudrjavcev V.N.* Ob'ektivnaja storona sostava prestuplenija / V.N. Kudrjavcev // Sovetskoe ugolovnoe pravo: Obshhaja chast'. – M.: Izd-vo MGU, 1974. – S. 128–143.

51. *Benkivskij V.O.* Deiaki teoretychni pytannia vyny / V.O. Benkivskij // Derzhava i pravo / Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. – 2000. – Vyp. 7. – S. 392–396.

52. *Vorobei P.A.* Teoriia i praktyka kryminalno-pravovoho stavlennia v vynu / P.A. Vorobei. – K.: NAVSU, 1997. – 184 s.

53. *Rarog A.I.* Sub'ektivnaja storona i kvalifikacija pre stuplenij / A.I. Rarog. – M.: OOO «Profobrazovanie», 2001. – 135 s.

54. *Streltsov E.L.* Spetsialnyi sub'iekt zlochynu u novomu Kryminalnomu kodeksi Ukrainy / E.L. Streltsov // Novyi Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Pytannia zastosuvannia i vyvchennia: Mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 25–26 zhovtnia 2001 r.) / Red. Stashys V.V. (holov. red.) ta in. – Kyiv-Kharkiv: Yurinkom Inter, 2002. – S. 59–60.

55. *Tkachuk A.L.* Do pytannia pro vytoky vyny yak pravovoi katehorii / A.L. Tkachuk // Aktualni problemy derzhavy ta prava / Odeska natsionalna akademiia. – Odesa, 2000. – Vyp. 13. – S. 144–148.

56. *Tjazhkova I.M.* Neostorozhnye prestuplenija s ispol'zovaniem istochnikov povyshennoj opasnosti / I.M. Tjazhkova / Pod red. doktora jurid. nauk, prof. V.S. Komisarova. – SPb.: Izd-vo «Juridicheskij centr Press», 2002. – 278 s.

57. *Sovetskoe ugolovnoe pravo: Obshhaja chast'.* – M.: Izd-vo MGU, 1981. – 517 s.

58. *Svetlov A.Ja.* Sub'ektivnaja storona prestuplenija / A.Ja. Svetlov // Ugolovnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape: Chast' obshhaja. – K.: Izd-vo Naukova dumka, 1985. – S. 160–188.

59. *Yatsenko S.S.* Niiakoho pokarannia bez zakonu (st. 7 Konventsii pro za-khyst prav liudyny i osnovnykh svobod): aspekty realizatsii / S.S. Yatsenko // Visnyk Konstytutsiinoho sudu Ukrainy. – 2000. – № 5. – S. 79–88.

60. *Pakutin V.D.* Ugolovno-pravovaja ohrana vneshnej prirodnoj srody i prirodnyh resursov v SSSR: Uchebnoe posobie / V.D. Pakutin. – Ufa: Bashkirskij gos. un-t, 1976. – 157 s.

61. *Utevskij B.S.* Vina v sovetskom ugovnom pravu / B.S. Utevskij. – M.: Gosjuriz-dat, 1950. – 319 s.
62. *Dagel' P.S., Miheev R.V.* Ustanovlenie sub'ektivnoj storony prestuplenija / P.S. Dagel', R.V. Miheev. – Vladivostok: Izd-vo DVGU, 1972. – 36 s.
63. *Durmanov N.D.* Ponjatie prestuplenija / N.D. Durmanov. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1948. – 312 s.
64. *Nikiforov B.S.* Ob umysle po dejstvujushhemu zakonodatel'stvu / B.S. Nikiforov // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1965. – № 6. – S. 26–28.
65. *Dagel' P.S.* Problemy viny v sovetskom ugovnom pravu / P.S. Dagel' // Uchennye zapiski DVGU. – Vladivostok, 1969. – Vyp. 21. – Ch. 1. – S. 60–74.
66. *Gal'perin I.M.* Osnovnye napravlenija bor'by s prestupnost'ju / I.M. Gal'perin. – M.: Nauka, 1975. – 160 s.
67. *Viktorov B.A.* Cel' i motivy v tjazhkih prestuplenijah / B.A. Viktorov. – M.: Gos-jurizdat, 1963. – 82 s.
68. *Shirokov V.A.* Prestuplenija v oblasti ohrany okružhajushhej sredy: Uchebnoe posobie / V.A. Shirokov. – Habarovsk: Habarovskaja vysshaja shkola MVD SSSR, 1985. – 64 s.
69. International Symposium on Trends and Perspectives in Development Science and Technology and their Impact on the Solution of Contemporary Global Problems // Report 7, USSR. – Tallin, 1979. – Jan. 8-12. – P. 1–4.
70. Diario Oficial de 27 de enero de 1984. – P. 80–101.
71. Raz Jozeph. Concept of a Legal System / Raz Jozeph. – Oxford, 1970. – 70 p.
72. Kiss A. Survey of Current Developments in International Environmental Law / A. Kiss. – Morges. 1976. – 49 p.
73. Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demokratischen Republik. Allgemeine Tell. – Berline, 1957. – 312 s.

Матвійчук В.К. Теоретичні і прикладні проблеми суб'єктивних ознак злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів (ст. 242 Кримінального кодексу України)

У статті досліджуються теоретичні і прикладні проблеми суб'єктивних ознак злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів. Розглядається проблема класифікації суб'єктів злочину, аналізуються терміни «суб'єкт злочину», «приватна особа», «службова особа», «неслужбова особа», «громадяни». У ретроспективі розкривається питання кримінальної відповідальності юридичної особи, досліджено позиції прихильників і противників запровадження кримінальної відповідальності юридичної особи.

Ключові слова: суб'єктивні ознаки, суб'єкт злочину, класифікація суб'єктів, фізична особа, юридична особа, суб'єктивна сторона, мотив, вина.

Матвейчук В. К. Теоретические и прикладные проблемы субъективных признаков преступления загрязнения, засорения и истощения водных объектов (ст. 242 Уголовного кодекса Украины)

В статье исследуются теоретические и прикладные проблемы субъективных признаков преступления загрязнения, засорения и истощения водных объектов. Рассматривается проблема классификации субъектов преступления, анализируются термины «субъект преступления», «частное лицо», «служебное лицо», «неслужебное лицо», «граждане». В ретроспективе раскрывается вопрос уголовной ответственности

сти юридического лица, исследованы позиции сторонников и противников введения уголовной ответственности юридических лиц

Ключевые слова: субъективные признаки, субъект преступления, классификация субъектов, физическое лицо, юридическое лицо, субъективная сторона, мотив, вина.

Matviychuk V. Theoretical and Applied Problems of Subjective Signs of a Crime of Pollution, Contamination and Exhaustion of Water Objects (Article 242 of the Criminal Code of Ukraine)

The article examines theoretical and applied problems of subjective signs of a crime of pollution, contamination and exhaustion of water objects. The matter of classification of subjects of a crime is researched; terms 'subject of a crime', 'private individual', 'public individual', 'nonpublic individual', and 'citizens' are analyzed. The matter of criminal liability of legal entities is investigated in retrospective; arguments of supporters and detractors of criminal liability of legal entities are researched.

Keywords: Subjective Symptoms; Subject of Crime; Classification of Subjects; Natural Person; Legal Entity; Subjective Side; Motive; Means Rea.

Стаття надійшла до редакції 18.07. 2016.

УДК 343

Л. Мухасик

GENERIC OBJECT OF THE CRIME ILLEGAL ACQUISITION OF SURFACE SOIL (SURFACE LAYER) OF LAND

Л.В. Михасик

здобувач кафедри

кримінального права, кримінології,

цивільного та господарського права

ВНЗ «Національна академія управління»

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ҐРУНТОВИМ ПОКРИВОМ (ПОВЕРХНЕВИМ ШАРОМ) ЗЕМЛІ

Постановка проблеми. Ст. 14 Конституції України передбачено, що земля є основним багатством України та перебуває під особливою охороною держави. Враховуючи особливий правовий статус землі як головного багатства держави, а також цінності сільськогосподарських земель, питання зняття та перенесення ґрунтового покриву земельної ділянки знайшло своє особливе правове регулювання й охорону. Зокрема, прийняття у 2009 р. доповнень у Кримінальний кодекс України (далі КК) щодо встановлення відповідальності за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель викликано бажанням законодавця запобігти руйнівним діям, які останнім часом створюють значну небезпеку навколишньому природному середовищу. Тому актуальним і важливим для теорії кримінального права і практики застосування ст. 239-1 КК України є з'ясування проблем, що стосуються родового об'єкта цього злочину.

Належне дослідження об'єкта злочину сприятиме суворому додержанню законності при розгляді судами кримінальних справ цієї категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні положення кримінального права щодо родового об'єкта даного злочину розглядалися такими науковцями, як: П.П. Андрушко, П.С. Берзін, С.Б. Гавриш, О.О. Дудоров, В.К. Матвійчук, М.І. Мельник, О.С. Олійник, В.Я. Тацій, І.О. Харь та ін. Проте до цього часу ця надто важлива проблема не знайшла свого належного вирішення.

Метою статті є дослідження родового об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 239-1 КК України (незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель).

Основні результати дослідження. З метою встановлення родового об'єкта злочину за ст. 239-1 КК України зупинимось на теоретичних положеннях кримінального права про об'єкт складу злочину, оскільки саме об'єкт визначає криміналізацію суспільно небезпечного діяння. Він же слугує і відправним критерієм кваліфікації злочину [1, с. 62–63].

Вчення про об'єкт злочину і, зокрема, родовий об'єкт в науці кримінального права є одним із найбільш важливих, дискусійних. Як зазначав Г.А. Крігер: «Дуже важко назвати яку-небудь іншу проблему кримінального права, в якій так багато було б суперечливого, як у галузі вчення про об'єкт злочину» [2, с. 111].

У кримінально-правовій теорії існують різноманітні підходи до розуміння поняття об'єкта злочину. До найбільш поширених історичних концепцій об'єкта злочину в науці кримінального права В.К. Гришук відносить такі: 1) об'єкт злочину – суб'єктивне право (В.Д. Спасович); 2) об'єкт злочину – захищений інтерес (Ф. Ієрінг, Ф. Ліст, Б.С. Нікіфоров); 3) об'єкт злочину – блага та інтереси, що охороняються законом (правові блага) (А.Н. Круглевський, Г.В. Колоколов, Є.Я. Немирівський); 4) об'єкт злочину – безпека і добробут громадян (О.Ф. Кістяківський); 5) об'єкт злочину: а) це правові норми і конкретні блага та інтереси (М.Д. Сергієвський); б) посереднім об'єктом є порушений припис, а безпосереднім об'єктом – суспільне відношення, що є реальним проявом цього припису (І.Я. Фойніцький); в) з формального боку – блага та інтереси, що охороняються цією нормою (Л.С. Білогриць-Котляревський); г) норми права в реальному бутті (М.С. Таганцев); 6) об'єкт злочину – окремі особи чи групи осіб (П.Д. Калмиков); 7) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (А.А. Піонтковський, Є.А. Фролов) [3, с. 159–164]. На наш погляд, зазначені положення є обґрунтованими й переконливими.

Заслуговує на увагу узагальнення сучасних концепцій об'єкта злочину в теорії кримінального права, здійснене проф. В.К. Гришуком, яке він викладає таким чином: 1) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кирись, В.О. Навроцький, Н.О. Гуророва, Ю.Л. Шевцов та ін.); 2) об'єкт злочину – це соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.Б. Гавриш); 3) об'єкт злочину – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу, тощо (Г.П. Новосолов); 4) об'єкт злочину – окремі особи або багато осіб (П.Я. Козаченко, З.А. Незнамова); 5) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціально значущі цінності, інтереси, блага (А.В. Пешковська, А.В. Наумов); 6) об'єкт злочину – суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленими приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарьова); 7) об'єкт злочину двоякий – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші перебувають у середині цієї оболонки (В.М. Трубніков); 8) об'єкт злочину – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна);

9) об'єкт злочину – особливо цінні суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом [3, с. 166].

На підставі нашого дослідження, ми можемо стверджувати, що такий підхід набув поширення в науці кримінального права. Його прихильниками є В.К. Грищук [3 с. 166], Я.Б. Браїнін [4, с. 70], В.М. Кудрявцев [5, с.130], А.А. Музікау [6, с. 25], Л.В. Левицька, Т.О. Мудрак, О.В. Сіренко, П.В. Цимбал, [7, с. 18], А.В. Савченко, В.В. Кузнєцов, О.Ф. Шанько [8, с. 79], В.К. Матвійчук [9 с. 21].

Крім вищевказаних сучасних концепцій, існують й інші підходи до розуміння поняття «об'єкт злочину». Так, 1) С.Я. Лихова [10, с. 79], Ю.М. Жмур [11, с. 3], Ю.І. Гревцов [12, с. 100–101], підтримують і розвивають концепцію об'єкта злочину як правовідносини; 2) В.П. Ємельянов називає об'єктом злочину, охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, які і виступають безпосередніми об'єктами злочинів як реальних явищ дійсності [13, с. 214–215].

Звернемо увагу на те, що в джерелах кримінального права пропонується й інша періодизація та кваліфікація розвитку концепцій об'єкта злочину, за якої в історії кримінального права виділяють такі етапи: 1) перший етап (друга половина ХІХ ст. – початок ХХ ст.) характеризується наявністю різних концепцій, до числа яких іноді відносять так звані теорії «суб'єктивного права», норми права і правові блага [14, с. 325]; 2) другий етап розробки вчення про об'єкт злочину – період панування в нашій країні марксистсько-ленінського вчення, керуючись яким вітчизняна кримінально-правова наука взяла на озброєння тезу: «Об'єкт злочину – це суспільні відносини і тільки вони» [14 с. 325]; 3) третій етап – це сучасні концепції розвитку об'єкта злочину, характеризується тим, що кримінально-правова теорія вже не декларує єдність думок, оскільки не тільки в науковій, але й у навчальній літературі все більше проявляється два основних, концептуальних підходи до трактовки поняття об'єкта злочину [14, с. 336]. Слід погодитись з Г.П. Новоселовим, що більша частина прихильників третього етапу зорієнтована на таке вирішення питання про концепцію об'єкта злочину, яке мало місце в радянський період, тобто на визнання об'єктом злочину суспільних відносин [14, с. 337]. Проте останнім часом з'явилося також немало прибічників другого підходу, який об'єднує їх критичним сприйняттям об'єкта злочину як суспільних відносин [14, с. 337]. Зокрема, проф. П.П. Андрушко робить деякі уточнення до узагальнення концепцій об'єкта В.К. Грищука, а саме: під об'єктом розуміє соціальні цінності, натомість порядок відносин (взаємовідносин) між суб'єктами розглядає як вид соціальних зв'язків між суб'єктами, які, у свою чергу, є одним із видів соціальних цінностей, що охороняються кримінальним законом [15, с. 5]. Також П.П. Андрушко вказує на те, що С.Б. Гавриш відстоює концепцію об'єкта злочину як правового блага, а не об'єкт злочину – соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом [15, с. 5–7].

Зважаючи на те, що проблема об'єкта злочину загалом не є предметом нашого дослідження, зазначимо, що ми приєднуємося до дослідників, які об'єкт злочину розглядають саме з позиції теорії суспільних відносин.

Представниками цієї теорії є, зокрема, В.Я. Тацій, В.К. Грищук, В.К. Матвійчук, А.А. Музика, М.Й. Коржанський, В.О. Навроцький, В.І. Борисов, М.І. Карпенко, І.О. Харь, В.М. Присяжний та ін.

Беручи за основу триступеневу класифікацію об'єктних злочинів, прихильниками якої ми є, визначимо місце норми, що нами досліджується (ст. 239-1 КК України), у системі Особливої частини чинного кодексу, її значення, що дасть змогу надати точну кваліфікацію злочину. Це стане можливим, коли ми найбільш точно встановимо родовий об'єкт злочину, передбаченого ст. 239-1 КК України. Акцентуємо увагу на тому, що класифікація об'єктів злочину по вертикалі ґрунтується на співвідношенні філософських категорій (загального, особливого та окремого) і, відповідно, включає три рівні: загальний, родовий, безпосередній об'єкти [16, с. 60–62]. Таку тричленну класифікацію об'єктів злочину підтримує переважна більшість науковців у галузі кримінального права. Відповідно до цієї класифікації, об'єкт злочину – суспільні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону. Слід зазначити, що загальний об'єкт – уся сукупність суспільних відносин, що поставлені під охорону кримінального закону про кримінальну відповідальність, а родовий об'єкт злочину – група суспільних відносин, тотожних або однорідних за своєю сутністю, натомість безпосередній – конкретні суспільні відносини, які охороняються кримінально-правовою нормою [17, с. 59–60].

Згідно з кримінальним законодавством України, незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель відноситься до так званих злочинів проти довкілля (екологічних злочинів). На наш погляд, такі злочини мають іменуватися як «злочини проти навколишнього природного середовища». В юридичній літературі є різні твердження стосовно родового об'єкта злочинів проти навколишнього природного середовища, складовими якого є і злочин незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель: 1) С.Б. Гавриш зазначає, що кожен екологічний злочин посягає на природне середовище України в цілому, завдаючи йому збитків [18, с. 19]. Учений визнає родовим об'єктом екологічних злочинів насамперед навколишнє природне середовище України [19, с. 69]. Також він зазначає, що родовим об'єктом для злочинів проти довкілля визнаються не суспільні відносини, а навколишнє природне середовище як правове благо [18, с. 69]; 2) О.О. Дудоров, В.М. Комарницький і Д.В. Каменський стверджують, що родовим об'єктом злочинів проти довкілля варто визнавати такий стан навколишнього природного середовища та його окремих компонентів, за якого відсутня небезпека для життя і здоров'я людей, забезпечується раціональне використання і відтворення природних ресурсів, дотримується належний екологічний стан біосфери [19, с. 11–12]; 3) В.Л. Мунтян наполягає на тому, що родовий об'єкт цих злочинів – відносини власності, матеріалізовані в природних багатствах [20, с. 17]; 4) А.М. Трайнін вбачає родовий об'єкт цього злочину в порушенні правил виробництва, промислів [21, с. 119]; 5) Б.М. Леонтьєв зазначає, що родовим об'єктом злочинів проти довкілля є самі природні багатства, а не суспільні відносини [22, с. 262]; 6) Г.А. Кригер під родовим об'єктом цього злочину розуміє відносини з порядку використання природних багатств у gospodar-

ській діяльності чи суспільні відносини з їх використання [23, с. 515]; 7) В.К. Матвійчик під родовим об'єктом цього злочину визнає суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатofункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх і майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище [24, с. 171–172]; 8) О.С.Олійник наполягає на тому, що родовим об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують екосистему в цілому [25, с. 162]; 9) І.М. Тяжкова схиляється до того, що родовим об'єктом екологічних злочинів є соціалістичні суспільні відносини, що забезпечують раціональне використання й охорону природних багатств [26, с. 102]; 10) В.Я. Тацій родовим об'єктом цих злочинів називає природоохоронні відносини спрямовані на захист навколишнього природного середовища й оздоровлення, а також наукове обґрунтування, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану біосфери [27, с. 286]; 11) В.Д. Пакулін схиляється до того, що родовим об'єктом даних злочинів є суспільні відносини, що забезпечують природні умови людей з метою задоволення їх різнобічних потреб [28, с. 22]; 12) З.А. Вишинська упевнена, що родовим об'єктом цих злочинів є певні інтереси соціалістичного господарства в різних його сферах: лісового господарства, рибальства, мисливства тощо [29, с. 281]; 13) Т.А. Бушуєва та П.С. Дагель вважають що, родовим об'єктом цих злочинів є відносини з охорони природного середовища, його використання в інтересах соціалістичного суспільства [30, с. 80]; 14) Г.З. Корчева зазначає, що родовим об'єктом даних злочинів є суспільні відносини, що проявляються у використанні, збереженні і покращенні природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входить і охорона радянського народного господарства, порядок управління, громадська безпека та інше в ролі складових додаткових об'єктів [31, с. 6–7]; 15) Н.О. Лопашенко стверджує, що родовим об'єктом цих злочинів є суспільна небезпека, яка частіш за все розуміється як стан захищеності суспільних інтересів [32, с. 31]; 16) О.Л. Дубовик упевнена, що родовим об'єктом цих злочинів є комплекс фактичних суспільних відносин, їх правові форми і матеріальні оболонки, здійснення яких забезпечує життєдіяльність людини, використання нею навколишнього середовища як безпосереднього базису існування, задоволення розумних соціальних потреб і гарантує їх безпеку [33, с. 177].

На нашу думку, досліджуване питання в інтерпретації С.Б. Гавриша є недостатньо конкретизованим через те, що запропоноване ним трактування родового об'єкта надто загальне і не розкриває специфіки групи злочинів, що розглядаються. Крім того, С.Б. Гавриш ототожнює об'єкт цих злочинів з різними правовими благами, що є неприпустимим. Не позбавлене недоліків визначення родового об'єкта цих злочинів, запропоноване О.О. Дудоровим, В.М. Комарницьким і Д.В. Каменським, оскільки вони відхилилися від концепції об'єкта як суспільних відносин, замінюючи їх станом навколишнього природного середовища та його окремих компонентів. На нашу думку, помил-

ковим є висловлювання щодо родового об'єкта цих злочинів, запропоноване В.Л. Мунтяном, оскільки воно не відображає зміст реальних відносин в окресленій нами сфері. Не можна погодитися з визначенням родового об'єкта цих злочинів, запропонованим А.М. Трайніним, оскільки відбувається змішування родового об'єкта з порушенням правил виробництва промислів, тобто з положеннями об'єктивної сторони деяких злочинів. Помилковим є судження Б.М. Леонтьєва, оскільки відбувається підміна об'єкта (суспільних відносин) предметом злочину. Г.А. Григер без достатніх на те підстав схиляється до нормативістського підходу, розуміючи під родовим об'єктом досліджуваних злочинів не суспільні відносини, а порядок використання природних ресурсів.

Нам імпонує підхід, запропонований Є.М. Желваковим і Ю.І. Ляпуновим, які, заперечуючи нормативістський підхід до розуміння об'єкта злочинів, зазначають, що порядок використання не може бути відносинами з приводу природних багатств, а лише регламентує їх використання [34, с. 14; 35, с. 13]. Надто загальним є судження з приводу родового об'єкта цього злочину, запропоноване О.С. Олійник, оскільки з нього неможливо зрозуміти зміст відносин. Неповним є також визначення родового об'єкта цих злочинів, запропоноване І.М. Тяжвою, оскільки охоплює лише консервативну другу форму такої охорони, а саме: раціональне використання природних ресурсів. Більш прийнятним є визначення родового об'єкта цих злочинів, що пропонує В.Я. Тацій, але і його визначення потребує уточнення, оскільки має бути спрямоване на охорону позитивних відносин (сприятливе навколишнє природне середовище). Вирізняється деякими змістовними неточностями визначення об'єктів цих злочинів у В.Д. Пакутіна, який в основу таких відносин включає господарські стосунки, не враховуючи економічну складову. У той же час у З.А. Вишинської суспільні відносини чомусь підміняються категорією «інтерес», який лише мотивує до створення суспільних відносин і не може бути об'єктом злочину. Позиція Т.А. Бушуєвої надто загальна і не може сприяти з'ясуванню суті об'єкта цих злочинів. Потребує належного упорядкування позиція стосовно родового об'єкта цих злочинів, оскільки її визначення є конгломератом (зібранням) значної кількості не пов'язаних між собою відносин. Немає підтримки визначення родового об'єкта цих злочинів, запропоноване Н.О. Лопашенко, оскільки суспільна небезпека є станом, а не суспільними відносинами. Це також відноситься і до визначення О.Л. Дубовик, яке до того ж є незрозумілим за своєю суттю.

На наш погляд, найбільш прийнятним є визначення родового об'єкта цих злочинів, запропоноване В.К. Матвійчуком, але воно має бути доповнене гарантуванням і забезпеченням сприятливого та безпечного для життя й здоров'я довкілля. Певною мірою ці положення на законодавчому рівні знайшли відображення в кримінальному законодавстві зарубіжних держав [36; 37; 38; 39; 40].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна запропонувати таке визначення родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 239-1 КК України: «Родовим об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища слід визнавати суспільні відносини з приводу умов (стосунків),

що забезпечують існування багатфункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина (усе це утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення та відтворення для теперішніх і майбутніх поколінь, яка гарантуватиме та забезпечуватиме сприятливе безпечне для життя й здоров'я довкілля».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман [3-е изд. перераб. и дополн.]. – М.: АО «Центр «Юр Информ», 2005. – 457 с.
2. Гришук В.К. Загальний, родовий та безпосередній об'єкти злочинів проти життя та здоров'я людини / В.К. Гришук // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2002. – Вип. 1. – С. 77–78.
3. Гришук В.К. Кримінальне право України : Загальна частина : Навч. посіб. Для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Гришук. – К.: Ін Юре, 2006. – 586 с.
4. Брайнін Я.М. Основні питання загального вчення про склад злочину / Я.М. Брайнін. – К.: Вид-во Київського університету, 1964. – 189 с.
5. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1960. – 244 с.
6. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика. – К.: Логос, 1998. – 323 с.
7. Левіцька Л.В., Мудрак Т.О., Сіренко О.В., Цимбал П.В. Кримінальне право України : Загальна частина : Навч. посіб. / Л.В. Левіцька, Т.О. Мудрак, О.В. Сіренко, П.В. Цимбал. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2005. – 206 с.
8. Савченко А.В., Кузнецов В.В., Штанько О.В. Сучасне кримінальне право України : Курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.В. Штанько. – К.: Вид-во Паливода А.В., 2005. – 640 с.
9. Матвейчук В.К. Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учеб. пособие. / В.К. Матвейчук. – К.: НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. – 79 с.
10. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина / С.Я. Лихова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 573 с.
11. Жмур Ю.М. Кримінально-правовий захист недоторканості житла в Україні: автореф. канд. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Ю.М. Жмур. – Запоріжжя: Класичний приватний ун-т, 2012. – 21 с.
12. Общая теория государства и права. Академ. курс в 2-х томах / Под. ред. проф. Марченко: Т. 2 Теория права. – М.: Изд-во «Зерцало», 1998. – 532 с.
13. Емельянов В.П. Тероризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / В.П. Емельянов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 219 с.
14. Новоселов Г.П. Объект преступления / Г.П. Новоселов // Полный курс уголовного права: В пяти томах: под ред. докт. юрид. наук, проф. А.И. Коробеева. – Т.1.: Преступление и наказание. – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2008. – С. 325–326.

15. *Андрюшко П.П.* Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: об'єкт і система / П.П. Андрюшко // Кримінальне право України. – № 12. – С. 363.

16. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посіб. / В.Я. Тацій. –Х.: Українська юридична академія, 1994. – 80 с.

17. Кримінальне право України. Загальна частина: Практикум: [навч. посіб.], за заг. ред. В.К. Матвійчука. – К.: КНТ, 2006. – 432 с.

18. *Гаврыш С.Б.* Основные вопросы ответственности за преступления против народной среды: (проблемы теории и развития уголовного законодательства Украины): автореф. ... дис. докт. наук: спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология, уголовно-исправительное право /С.Б. Гаврыш. – Харьков, 1994. – 42 с.

19. *Дудоров О.О., Комарницький В.М., Каменський Д.В.* Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров, В.М. Комарницький, Д.В. Каменський // Кримінальне право (Особлива частина): підручник; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. [2-ге вид.]. – К.: «ВД Дакор», 2013. – С. 355–393.

20. *Мунтян В.Л.* Правова охорона природи Української РСР / В.Л. Мунтян. – К.: Вид-во Київського державного університету, 1966. – 104 с.

21. *Трайнин А.Н.* Должностные и хозяйственные преступления / А.Н. Трайнин. – М.: Юриздат, 1938. – 36 с.

22. *Леонтьев Б.* Преступления против природных богатств СССР / Б. Леонтьев // Советское уголовное право. Часть Особенная: [учебник] / В.Д. Меньшагин, В.Н. Кудрявцев, Б.А. Куринов и др.; под ред. В.Д. Меньшагина и др. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. – С. 261–274.

23. *Кригер Г.А.* Хозяйственные преступления / Г.А. Кригер // Курс советского уголовного права. Часть Особенная. В 6 томах. / А.А. Пионтковский и др. (ред. кол.). – М.: Наука, 1971. – Т. 5. – С. 379–559.

24. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та криминологічне дослідження) : [монографія] / В.К. Матвійчук . – К.: Азимут-Україна, 2005. – 464 с.

25. *Олійник О.С.* Об'єкт злочину «незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) землі» (ст. 239-1 КК України) [текст] / О.С. Олійник // Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 160–167.

26. *Тяжнова И.М.* Некоторые вопросы уголовно-правовой охраны природы / И.М. Тяжнова // Научно-технический прогресс и правовая охрана природы: Проблемы совершенствования природоохранительного законодательства в условиях научно-технического прогресса; под ред. В.В. Петрова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 101–103.

27. *Тацій В.Я.* Преступления против природных богатств СССР / В.Я. Тацій // Уголовное право УССР. Особенная часть: [учебник] / Под ред. М.И. Бажанова и др. – К.: Выща школа. Головное изд-во, 1989. – С. 285–305.

28. *Пакутин В.Д.* Уголовно-правовая охрана внешней природной среды и природных ресурсов СССР: [учеб. пособ.] / В.Д. Пакутин. – Уфа: Башкирский гос. университет, 1976. – 157 с.

29. *Вышинская З.А.* Советское уголовное право. Часть особенная: [учебник] / З.А. Вышинская, М.М. Исаев, А.А. Пионтковский и др.; общ. ред. А.А. Герцензон, З.А. Вышинская. – М.: Госюриздат, 1951. – 434 с.

30. Бушуева Т.А., Дагель П.С. Объект уголовно-правовой охраны природы / Т.А. Бушуева, П.С. Дагель // Советское государство и право. – 1977. – № 8. – С. 77–83.
31. Корчева Г.З. Уголовно-правовая охрана природы в УССР: [учеб. пособие] / Г.З. Корчева. – Харьков: Выща школа, 1975. – 83 с.
32. Лопашенко Н.А. Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УК РФ / Н.А. Лопашенко. – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2002. – 802 с.
33. Дубовик О.Л. Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УК РФ / О.Л. Дубовик. – М.: Спартак, 1998. – 352 с.
34. Жевлаков Э.Н. Понятие экологических преступлений. Объект и система / Э.Н. Жевлаков // Проблемы борьбы с экологическими правонарушениями в свете решений XXVII съезда КПСС. – М.: ВЮЗИ, 1990. – С. 5–24.
35. Ляпунов Ю.И. Основные теоретические проблемы уголовно-правовой охраны природы в СССР: автореф. дис. докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. – уголовное право и криминология, уголовно-исправительное право / Ю.И. Ляпунов. – М.: Акад. МВД СССР, 1974. – 39 с.
36. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A. 1. Lukashov, and D. j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. – St. Petersburg – «Yuridichesky Centei Press». 2001. – 234 p.
37. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: “Yuridichesky Center – Press”, 2001. – 298 p.
38. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. – St. Petersburg: “Yuridichesky Center – Press”, 2002. – 366 p.
39. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St. Petersburg: “Yuridichesky Center – Press”, 2002. – 226 p.
40. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: “Yuridichesky Center – Press”, 2002. – 366 p.

REFERENCES

1. *Gauhman L.D.* Kvalifikacija prestupenij: zakon, teorija, praktika / L.D. Gauhman [3-e izd. pererab. i dopoln.]. – M.: AO «Cenr «Jur Inform», 2005. – 457 s.
2. *Hryshchuk V.K.* Zahalnyi, rodovyi ta bezposerednii ob'iekty zlochyniv proty zhyttia ta zdorov'ia liudyny / V.K. Hryshchuk // Visnyk Lvivskoho instytutu vnutrishnikh sprav. – 2002. – Vyp. 1. – S. 77–78.
3. *Hryshchuk V.K.* Kryminalne pravo Ukrainy : Zahalna chastyna : Navch. posib. Dlia studentiv yuryd. fak. vyshch. navch. zakl. / V.K. Hryshchuk. – K.: In Yure, 2006. – 586 s.
4. *Brainin Ia.M.* Osnovni pytannia zahalnoho vchennia pro sklad zlochynu / Ia.M. Brainin. – K.: Vyd-vo Kyivskoho universytetu, 1964. – 189 s.
5. *Kudrjavcev V.N.* Ob'ektivnaja storona prestupenij / V.N. Kudrjavcev. – M.: Gos. izd-vo jurid. lit., 1960. – 244 s.
6. *Muzyka A.A.* Vidpovidalnist za zlochyny u sferi obihu narkotychnykh zasobiv / A.A. Muzyka. – K.: Lohos, 1998. – 323 s.

7. *Levitska L.V., Mudrak T.O., Sirenko O.V., Tsymbal P.V.* Kryminalne pravo Ukrainy : Zahalna chastyna : Navch. posib. / L.V. Levitska, T.O. Mudrak, O.V. Sirenko, P.V. Tsymbal. – Irpin : Natsionalna akademiia DPS Ukrainy, 2005. – 206 s.

8. *Savchenko A.V., Kuznietsov V.V., Shtanko O.V.* Suchasne kryminalne pravo Ukrainy : Kurs lektsii / A.V. Savchenko, V.V. Kuznietsov, O.V. Shtanko. – K.: Vyd-vo Palyvoda A.V., 2005. – 640 s.

9. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagrijzneniem vodnyh ob'ektov: Ucheb. posob. / V.K. Matvejchuk. – K.: NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrenih del, 1992. – 79 s.

10. *Lykhova S.Ia.* Zlochyny u sferi realizatsii hromadskykh, politychnykh ta sotsialnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna / S.Ia. Lykhova. – K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 2006. – 573 s.

11. *Zhmur Iu.M.* Kryminalno-pravovyi zakhyst nedotorkanosti zhytla v Ukraini: avtoref. kand. dys. kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Iu.M. Zhmur. – Zaporizhzhia: Klasychnyi pryvatnyi un-t., 2012. – 21 s.

12. Obshhaja teoriija gosudarstva i prava. Akadem. kurs v 2-h tomah / Pod. red. prof. Marchenko: T. 2 Teoriija prava. – M.: Izd-vo «Zercalo», 1998. – 532 s.

13. *Emel'janov V.P.* Terorizm i prestuplenija s priznakami terorizirovanija: ugolovno-pravovoe issledovanie / V.P. Emel'janov. – SPb.: Juridicheskij centr Press, 2002. – 219 s.

14. *Novoselov G.P.* Ob'ekt prestuplenija / G.P. Novoselov // Polnyj kurs ugolovno-go prava: V pjati tomah: pod red. dokt. jurid. nauk, prof. A.I. Korobeeva. – T.1: Prestuplenie i nakazanie. – SPb.: «Juridicheskij centr Press», 2008. – S. 325–326.

15. *Andrushko P.P.* Zlochyny proty vyborchykh prav hromadian ta yikh prava braty uchast u referendumi: ob'iekt i systema / P.P. Andrushko // Kryminalne pravo Ukrainy. – № 12. – S. 363.

16. *Tatsii V.Ia.* Ob'iekt i predmet zlochnu v kryminalnomu pravi Ukrainy: navch. posib. / V.Ia. Tatsii. – Kh.: Ukrainka yurydychna akademiia, 1994. – 80 s.

17. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Praktykum: [navch. posib.], za zah. red. V.K. Matviichuka. – K.: KNT, 2006. – 432 s.

18. *Gavrysh S.B.* Osnovnye voprosy otvetstvennosti za prestuplenija protiv narodnoj sredy: (problemy teorii i razvitija ugolovno-go zakonodatel'stva Ukrainy): avtoref. ... dis. dokt. nauk: spec. 12.00.08 – ugolovnoe pravo i kriminologija, ugolovno-ispravitel'noe pravo / S.B. Gavrysh. – Har'kov, 1994. – 42 s.

19. *Dudorov O.O., Komarnytskyi V.M., Kamenskyi D.V.* Zlochyny proty dovkillia / O.O. Dudorov, V.M. Komarnytskyi, D.V. Kamenskyi // Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna): pidruchnyk; za red. O.O. Dudorova, Ie.O. Pysmenskoho. [2-he vyd.]. – K.: «VD Dakor», 2013. – S. 355–393.

20. *Muntian V.L.* Pravova okhorona pryrody Ukrainskoj RSR / V.L. Muntian. – K.: Vyd-vo Kyivskoho derzhavnoho universytetu, 1966. – 104 s.

21. *Trajnin A.N.* Dolzhnostnye i hozjajstvennye prestuplenija / A.N. Trajnin. – M.: Jurizdat, 1938. – 36 s.

22. *Leont'ev B.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / B. Leont'ev // Sovetskoje ugolovnoe pravo. Chast' Osobennaja: [uchebnik] / V.D. Men'shagin, V.N. Kudrjavcev, B.A. Kurinov i dr. ; pod red. V.D. Men'shagina i dr. 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Izd-vo Mosk. Un-ta, 1975. – S. 261–274.

23. *Kriger G.A.* Hozhajstvennye prestuplenja / G.A. Kriger // Kurs sovetskogo ugovnogo prava. Chast' Osobennaja. V 6 tomah. / A.A. Piontkovskij i dr. (red. kol.). – M.: Nauka, 1971. – T. 5. – S. 379–559.

24. *Matviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia) : [monohrafiia] / V.K. Matviichuk. – K.: Azymut-Ukraina, 2005. – 464 s.

25. *Oliinyk O.S.* Ob'iekt zlochynu «nezakonno zavolodinnia gruntovym pokryvom (poverkhnevym sharom) zemli» (st.239-1 KK Ukrainy) [tekst] / O.S. Oliinyk // Naukovyi visnyk natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. – 2013. – № 2. – S. 160–167.

26. *Tjazhnova I.M.* Nekotorye voprosy ugovno-pravovoj ohrany prirody / I.M. Tjazhnova // Nauchno-tehnicheskij progress i pravovaja ohrana prirody: Problemy sovershenstvovaniya prirodoohranitel'nogo zakonodatel'stva v uslovijah nauchno-tehnicheskogo progressa; pod red. V.V. Petrova. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1978. – S. 101–103.

27. *Tacij V.Ja.* Prestuplenija protiv prirodnih bagatstv SSSR / V.Ja. Tacij // Ugovnoe pravo USSR. Osobennaja chast': [uchebnik] / Pod red. M.I. Bazhanova i dr. – K.: Vyshha shkola. Golovnoe izd-vo, 1989. – S. 285–305.

28. *Pakutin V.D.* Ugolovno-pravovaja ohrana vneshnej prirodnoj sredy i prirodnih resursov SSSR: [ucheb. posob.] / V.D. Pakutin. – Ufa: Bashkirs'kij gos. universitet, 1976. – 157 s.

29. *Vyshinskaja Z.A.* Sovetskoe ugovnoe pravo. Chast' osobennaja: [uchebnik] / Z.A. Vyshinskaja, M.M. Isaev, A.A. Piontkovskij i dr.; obshh. red. A.A. Gercenzon, Z.A. Vyshinskaja. – M.: Gosjurizdat, 1951. – 434 s.

30. *Bushueva T.A., Dageľ P.S.* Ob'ekt ugovno-pravovoj ohrany prirody / T.A. Bushueva, P.S. Dageľ // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1977. – № 8. – S. 77–83.

31. *Korcheva G.Z.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirody v USSR: [ucheb. posobie] / G.Z. Korcheva. – Har'kov: Vyshha shkola, 1975. – 83 s.

32. *Lopashenko N.A.* Jekologicheskie prestuplenija: Kommentarij k gl. 26 UK RF / N.A. Lopashenko. – SPb.: «Juridicheskij centr Press», 2002. – 802 s.

33. *Dubovik O.L.* Jekologicheskie prestuplenija: Kommentarij k gl. 26 UK RF / O.L. Dubovik. – M.: Spartak, 1998. – 352 s.

34. *Zhevlakov Je.N.* Ponjatje jekologicheskikh pre stuplenij. Ob'ekt i sistema / Je.N. Zhevlakov // Problemy bor'by s jekologicheskimi pravonarushenijami v svete reshenij XXVII s'ezda KPSS. – M.: VJuZI, 1990. – S. 5–24.

35. *Ljapunov Ju.I.* Osnovnye teoreticheskie problemy ugovno-pravovoj ohrany prirody v SSSR: avtoref. dis. ... dokt. jurid. nauk: spec. 12.00.08. – ugovnoe pravo i kriminologija, ugovno-ispravitel'noe pravo / Ju.I. Ljapunov. – M.: Akad. MVD SSSR, 1974. – 39 s.

36. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A 1 Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch. – St. Petersburg «Yundicheskyy Centei Press», 2001– 234 p.

37. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2001. – 298 p.

38. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. – St. Petersburg: «Yuridicheskyy Center – Press», 2002. – 366 p.

39. The Japanese Penal Code / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 226 p.

40. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366 p.

Михасик Л.В. Родовий об'єкт злочину незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) землі

У статті порушуються питання, які стосуються родового об'єкта злочину, передбаченого статтею 239-1 Кримінального кодексу України. Аналізуються дискусійні положення, висвітлені в юридичних джерелах стосовно родового об'єкта цього злочину. Автор пропонує власне визначення родового об'єкта злочину, що досліджується.

Ключові слова: родовий об'єкт, злочин, довкілля, навколишнє природне середовище, ґрунтовий покрив, поверхневий шар землі.

Михасик Л.В. Родовой объект преступления незаконное завладение ґрунтовым покрывом (поверхностным шаром) земли

В статье затрагиваются вопросы, которые касаются родового объекта преступления, предусмотренного статьей 239-1 Уголовного кодекса Украины. Анализируются дискуссионные положения, освещенные в юридических источниках относительно родового объекта этого преступления. Автор предлагает собственное определение родового объекта преступления, которое исследуется.

Ключевые слова: родовой объект, преступление, окружающая природная среда, почвенный покров, поверхностный слой земли.

Myhasyk L. Generic Object of a Crime Illegal Acquisition of Surface Soil (Surface Layer) of Land

The article tackles matters, concerning the generic object of a crime under article 239-1 of the Criminal Code of Ukraine. After analyzing Disputable points, highlighted in legal sources with regard to the generic object of a mentioned crime, are analyzed. The author's definition of a generic object of a crime, being researched, is suggested.

Keywords: Generic Object; Crime; Environment; Surface Soil; Surface Layer of Land.

Стаття надійшла до редакції 18.07. 2016.

УДК 343

А.М. Соловйова

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Класичного приватного університету*

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ
ВЛАСНОСТІ, ВЧИНЕНІ З ВИКОРИСТАННЯМ
КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ,
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ
ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

A. Soloviova

*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Doctoral student of Classical Private University*

**SOME ASPECTS OF THE CRIMINAL RESPONSIBILITY
FOR CRIMES AGAINST PROPERTY COMMITTED
WITH THE USE OF COMPUTER TECHNOLOGY BY
THE LEGISLATION OF UKRAINE AND SOME
FOREIGN COUNTRIES**

Formulation of the problem. Globalization of law is defined as “the world-wide progression of transnational legal structures and discourses along the dimensions of extensity, intensity, velocity and impact”. On the same context, the term of global law means “the setting up of the Institute acknowledges the impact of law across national boundaries and the need to deepen inquiry into comparative approaches to law and legal study.”

Global law means also that “the law and its practice in a global environment”, or “a multicultural, multinational, and multidisciplinary legal phenomenon finding its roots in international and comparative law and emerging through the international legal practice that was prompted by the globalization of the world economy” [1].

Steven Shavell, scientist from Harvard uses the term “property rights” to refer broadly to two subsidiary types of rights, possessory rights and rights of transfer. What are often called possessory rights allow individuals to use things and to prevent others from using them. A particular possessory right is a right to commit a particular act or a right to prevent others from committing a particular act. The other type of right associated with the notion of property rights is a right to transfer a possessory right, that is, the option of a person who holds a possessory right to give it to another person (usually, in exchange for something) [2].

The aim of the article is investigate of the criminal responsibility for crimes against property committed with the use of computer technology by the legislation of Ukraine and some foreign countries.

The main results of the study. Revolutionary development of information technologies became a part of our life and simplified it so much that we already cannot do without mobile phones, computers, the Internet etc. At the same time, one should remember that the novelty creates a new field for criminal identify elements instead of defining information.

Crimes committed with the help of information technologies have larger dimensions and complicate investigation in comparison with classical criminal methods [3].

What is “property?” The term is extraordinarily difficult to define. One of America’s foremost property law scholars even asserts that “[t]he question is unanswerable.” The problem arises because the legal meaning of “property” is quite different from the common meaning of the term. The ordinary person defines property as things, while the attorney views property as rights. Most people share an understanding that property means: “things that are owned by persons.” For example, consider the book you are now reading. The book is a “thing.” And if you acquired the book by purchase or gift, you presumably consider it to be “owned” by you. If not, it is probably “owned” by someone else. Under this common usage, the book is “property.” In general, the law defines property as rights among people that concern things. In other words, property consists of a package of legally recognized rights held by one person in relationship to others with respect to something or other object [4].

The processes of informatization of society generate a number of issues related to the qualifications of fraud. Article 17 of the Constitution of Ukraine provides that one of the most important of functions of state include ensuring information security. Therefore the problem of the criminal-legal qualification of fraud committed with the use of computer technology is of particular relevance. In legal literature, there is no single point of view on the question of criminal and legal assessment of criminal acts committed with the use of computer technology.

For years, criminals have been using discarded credit card receipts, bank statements, tax notices, and other bills (often found in the trash) to gain the personal information necessary to assume another person’s identity. However, on today’s electronic playing field, these criminals have used technology to devise cunning new methods of theft in the form of cyber crimes. Now, computer hacking and email scams known as phishing are included among the risks of sharing information online. Computer hackers are able to enter areas of the Internet where they are prohibited and hack in to another computer network. Once they are inside a computer’s network, they are able to view documents, files, and confidential data and use it for their own personal gain. Phishing, on the other hand, is a method in which people are duped into providing their own personal data to a thief who is posing as a legitimate business or agency. Both of these cyber crimes have been steadily on the rise in recent years. In fact, according to the Wall Street Journal, there were more than 9.9 million cases of identity theft last year in the United States [5].

In foreign science criminal law, computer fraud is one of the most rapidly increasing forms of computer crime. Computer fraud is also commonly referred to as Internet fraud. Essentially, computer/ Internet fraud is “any type of fraud scheme that uses one or more components of the Internet—such as chat rooms, e-mail, message boards, or Web sites to present fraudulent transactions, or to transmit the proceeds of fraud to financial institutions or to others connected with the scheme” [6].

According to part 3 of article 190 of the Criminal Code (hereinafter - CC) of Ukraine fraud committed in respect of a gross amount or by unlawful operations involving computerized equipment shall be punishable by imprisonment for a term of three to eight years [7].

The difficulty of linking the relatively well understood legal definition of ‘theft’ to a information-centric concept of ‘identity’ is because the informational characteristics of identity (non-exclusivity) renders the assignment of the status of property (and hence theft) complex; because one person is falsely using the identity of the other does not necessarily mean that the victim is deprived of his or her identity. Legal definitions of the constructs of theft and fraud may thus have an impact when considering the use and definition of ‘identity theft’ and ‘identity fraud’. As pointed out in the FIDIS report on the Dutch Penal Code (and this applies to many other criminal codes in the world) theft requires the loss of possession of tangible goods; consequently the applicability of the concept of theft with respect to identity might be limited. Usage of the notion of ‘theft’ may also undermine the reality that there is not only a criminal but also a civil aspect to identity theft/fraud that may bring with it a tort liability for damages [8].

In the Ukrainian science of criminal law, there is a view that the use of counterfeit means of payment, resulting in a de facto transfer of funds or obtain cash, has qualified on set of crimes stipulated in Articles 200 and 190 of the Criminal Code.

The opposite position is that the term “fraud” is inappropriate for uses in the legal definition of socially dangerous acts, the essence of which boils down to the introduction of changes, damage of computer information in computers, automated systems, computer networks or telecommunications networks with the purpose of taking possession of another’s property. The term “deception”, especially trafficking “abuse of trust” cannot be used to refer to acts in the form of the introduction of false information into a computer system. Categories such as truth, lies, trust, confidence, etc. characterize the relationship and communication between people. You can not fool the computer or abuse his trust [9, p. 54–55].

We agree with those scientists who believe that at the time the fraud using electronic computer is deceived person who uses the computer to improve their activities. In addition, a convenient point of view of the severity of sanctions on p.3 article 190 of the Criminal Code of Ukraine, this does not always correspond to the social danger of encroachment that contain signs of a crime under this norm.

There are three basic elements of identity: • biometric identity: attributes that are unique to an individual, i.e. fingerprints, voice, retina, facial structure, DNA profile, hand geometry, heat radiation, etc; • attributed identity: the components of a person’s identity that are given at birth, including their full name, date and place

of birth, parents' names and addresses; • biographical identity, which builds up over time. This covers life events and how a person interacts with structured society, including: – registration of birth; – details of education/qualifications; – electoral register entries; – details of benefits claimed/taxes paid; – employment history; – registration of marriage; – mortgage account information/property ownership; – insurance policies; – history of interaction with organizations such as banks, creditors, utilities, public authorities[10].

The definition of identity theft was first codified in 1998 as part of the Identity Theft and Assumption Deterrence Act of 1998 (ID Theft Act). The ID Theft Act made identity theft a stand-alone crime. More specifically, it amended the federal criminal code to make it a crime for anyone to knowingly transfer or use, without lawful authority, a means of identification of another person with the intent to commit, or to aid or abet, any unlawful activity that constitutes a violation of Federal law, or that constitutes a felony under any applicable State or local law[11].

The process of identity theft is recognized when: "criminals acquire key pieces of personal identifying information- such as name, address, date of birth, mother's maiden name, employment information, credit information, and other vital facts in order to impersonate and defraud the victim, this stolen information enables the thief to commit numerous forms of fraud, including taking over the victim's financial accounts: applying for loans, credit cards, and Social Security benefits, purchasing homes and cars and establishing services with utility and phone companies for instance."

Other resources repeatedly indicate almost the same situation: "Identity theft occurs when a criminal steals key pieces of personal identifying information to gain access to a person's financial accounts." In comparison to this, the United States Secret Service defines identity crimes as "the misuse of personal or financial identifiers in order to gain something of value and/or facilitate other criminal activity [12].

Identity theft and identity fraud are terms that are often used interchangeably. Identity fraud is the umbrella term that refers to a number of crimes involving the use of false identification— though not necessarily a means of identification belonging to another person. Identity theft is the specific form of identity fraud that involves using the personally identifiable information of someone else. Both identity fraud and identity theft are crimes often committed in connection with other violations, as mentioned above. Identity theft, however, may involve an added element of victimization, as this form of fraud may directly affect the life of the victim whose identity was stolen in addition to defrauding third parties (such as the government, employers, consumers, financial institutions, and health care and insurance providers, just to name a few). This report, however, maintains a focus on identity theft rather than the broader term of identity fraud [13].

Identity theft is not just a problem in its own right. It also has ramifications for other types of crime. United States and Canadian law enforcement agencies report a growing trend in both countries toward greater use of identity theft as a means of furthering or facilitating other forms of fraud, organized crime (the bulk

of identity crime is committed by organized crime) and terrorism. Especially troubling is the now established link between identity theft and national security [14].

In Europe, Mitchison describe it rather narrowly: 'Identity theft, in what in this paper is called its "paradigm" form, occurs when one person – in this study a „rogue" – obtains data or documents belonging to another – the victim – and then passes himself off as the victim.' This description, like the former, covers only the unlawful use of identifying data from another person. This is a rather narrow view, since credit-card fraud, for example, can also be committed by generating a non-existing credit-card number. In other words, one can equally – or perhaps not quite equally – well commit identity fraud without 'stealing' someone else's identity. Therefore, 'identity fraud' can be conceived of as a broader term than 'identity theft'. In a study by the UK Cabinet Office, this is described functionally: ID fraud arises when someone takes over a totally fictitious name or adopts the name of another person with or without their consent [15].

Identity fraud can roughly be described as the unlawful changing of someone's identity. Rost, Meints, and Hansen distinguish four closely related subcategories of identity change: identity takeover, when someone takes over the identity of another person without that person's consent; identity delegation, when someone uses someone else's identity with that person's consent; identity exchange, when two or more people, with mutual consent, use each other's identity; identity creation, when someone creates the identity of a non-existing person [15].

The French Criminal Code contains a specific provision for identity theft (Article 434–23). However, conducts which do not constitute by themselves a crime remain unpunished. This is for instance the case of fraudulent use of emails by third parties for, for example, affiliating the victim to a political party or other associations. Similarly, phishing cannot be currently punished under Criminal Law if not followed by potential initiation of criminal prosecution against the victim. In order to solve this legal loophole, the creation of a new crime that would punish identity theft in electronic communications is currently being discussed by the French Parliament. If approved, the act (known as LOPPSI 2) would introduce a new article into the Criminal Law Code [8].

Conclusions. Thus, the study showed that the norm of p. 3 art. 190 of the Criminal Code "fraud committed by illegal transactions using computerized equipment" do not correspond to the actual level of development of information and public relations and needs to be improved. It is necessary to study and borrow positive experience of foreign countries. It is expedient to study criminal law of Estonia which establishes responsibility for computer criminal acts (Articles 206–208), such as computer sabotage, damaging of connection to computer network, spreading of computer viruses.

REFERENCES

1. Deab Morad Yasin. From Legal Translation to Legal Globalization: Globalization of Criminal Laws to Counter Global Crimes / Morad Yasin Deab Al-Refo, Raed S.A. Faqir // Electronic resource: <http://www.ijssh.org/vol6/657-B00010.pdf>

2. *Shavell Steven*. Economic analysis of property law / Steven Shavell // Electronic resource: http://www.law.harvard.edu/programs/olin_center/papers/pdf/399.pdf

3. *Shukan Alya*. Criminal Law Problems of IT-Crimes in Kazakhstan and Turkey / Alya Shukan, Yavuz Erdogan // Electronic resource: [http://www.idosi.org/mejsr/mejsr17\(12\)13/21.pdf](http://www.idosi.org/mejsr/mejsr17(12)13/21.pdf)

4. *Sprankling John*. Understanding property law / John G. Sprankling // Electronic resource: https://urbanforensics.files.wordpress.com/2012/09/sprankling_understandingpropertylaw.pdf

5. Identity Theft: Evolving with Technology // Electronic resource: <https://www.sjpd.org/BFO/Community/Crimeprev/crimeprevention%20forms/Identitytheft.pdf>

6. *Kunz Michael*. Computer Crime and Computer Fraud / Michael Kunz, Patrick Wilson // Electronic resource: http://www.montgomerycountymd.gov/cjcc/resources/files/computer_crime_study.pdf

7. The Criminal code of Ukraine // Electronic resource: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

8. *Robinson Neil*. Comparative Study on Legislative and Non Legislative Measures to Combat Identity Theft and Identity Related Crime: Final Report / Neil Robinson, Hans Graux, Davide Maria Parrilli, Lisa Klautzer, Lorenzo Valeri // Electronic resource: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/cybercrime/docs/rand_study_tr-982-ec_en.pdf

9. *Muzyka A.A., Azarov D.S.* Zakonodavstvo Ukrayiny pro kryminalnu vidpovidalnist za «kompyuterni» zlochyny: naukovo-praktychnyy komentar i shlyakhy vdoskonalennya. – K.: Vyd. PALYVODA A.V., 2005. – 120 s.

10. Identity fraud: a study // Electronic resource: <http://www.statewatch.org/news/2004/may/id-fraud-report.pdf>

11. Putting an End to Account-Hijacking Identity Theft // Electronic resource: https://www.fdic.gov/consumers/consumer/idtheftstudy/identity_theft.pdf

12. Identity Theft in Electronic Environment: Does the current approach to the penal legislation of European Union and Lithuania adequate for combating cybercrime? // Electronic resource: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/34432/174180.pdf?sequence=1>

13. *Finklea Kristin*. Identity theft: trends and issues / Kristin Finklea // Electronic resource: <https://www.fas.org/sgp/crs/misc/R40599.pdf>

14. Identity theft: introduction and background // Electronic resource: <https://cippic.ca/sites/default/files/bulletins/Introduction.pdf>

15. *Koops Bert-Jaap*. Identity Theft, Identity Fraud and/or Identity-related Crime / Bert-Jaap Koops, Ronald Leenes // Electronic resource: http://www.fidis.net/fileadmin/fidis/publications/2006/DuD09_2006_553.pdf

Соловйова А.М. Деякі аспекти кримінальної відповідальності за злочини проти власності, вчинені з використанням комп'ютерних технологій, за законодавством України та деяких зарубіжних країн

У статті досліджено деякі аспекти кримінальної відповідальності за злочини проти власності, вчинені з використанням комп'ютерних технологій, за законодавством України та деяких зарубіжних країн. Автором проаналізовано основні точки зору вітчизняних і зарубіжних вчених на проблему кримінальної відповідальності за вчинення таких видів злочинів.

Ключові слова: кримінальне право, комп'ютер, злочини проти власності, крадіжка, шахрайство.

Соловьева А.Н. Некоторые аспекты уголовной ответственности за преступления против собственности, совершенные с использованием компьютерных технологий, по законодательству Украины и некоторых зарубежных стран

В статье исследованы некоторые аспекты уголовной ответственности за преступления против собственности, совершенные с использованием компьютерных технологий, по законодательству Украины и некоторых зарубежных стран. Автором проанализированы основные точки зрения отечественных и зарубежных ученых на проблему уголовной ответственности за совершение таких видов преступлений.

Ключевые слова: уголовное право, компьютер, преступления против собственности, кража, мошенничество.

Soloviova A. Some aspects of the criminal responsibility for crimes against property committed with the use of computer technology by the legislation of Ukraine and some foreign countries

The article examined some aspects of the criminal responsibility for crimes against property committed with the use of computer technology by the legislation of Ukraine and some foreign countries. The author analyzed the main points of view of domestic and foreign scholars on the issue of criminal responsibility for the commission of such crimes.

Keywords: Criminal law; Computer; Crimes against property; Theft; Fraud.

Стаття надійшла до редакції 20.07. 2016.

УДК 343

I. Khar

THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS OF A SUBJECT OF PROPERTY CRIMES

I. O. Khar

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єкта злочину проти власності, мають важливе значення для теорії кримінального права та правозастосовної практики правоохоронних органів і суду й потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, що стосуються суб'єкта злочину, передбаченого стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України, розглядали такі вчені, як: А.А. Вознюк, Л.М. Кривоченко, М.І. Панов, П.С. Матишевський, Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський, В.Я. Горбачевський, І.А. Вартилицька, О.В. Микитчик, В.С. Плугатир, М.В. Плугатир, В.К. Матвійчук, В.Г. Павлов та інші. Однак зазначені питання до цього часу не отримали свого належного дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні суб'єкта злочину проти власності.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину має певну теоретичну розробку в кримінально-правовій науці [1, с. 137–147; 2, с. 23–28; 3, с. 8; 4, с. 58; 5, с. 20; 6, с. 3–4; 7, с. 1–260; 8, с. 30; 9, с. 1–318; 10, с. 1–36; 11, с. 133; 12, с. 82–84; 13, с. 130–141; 14, с. 232; 15, с. 1–104; 16, с. 1–189]. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення злочину певного віку, що вимовно вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [17, с. 348]. Необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [18], а також сформульоване визначення спеціального суб'єкта – ч. 2 ст. 18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може настати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [18]. Відсутність будь-якої з ознак загального, а для спеціального –

ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів, передбачених стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України. Така значущість суб'єктів злочину потребує додаткового їх дослідження й, зокрема, більш чіткої класифікації.

Аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури окреслив основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права. З дослідження цієї літератури видно, що під методологією розуміють насамперед вчення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності, вчення про структуру, логічної організації, а також щодо методів і засобів цієї діяльності [19, с. 164]. Виходячи із зазначеного, слід погодитися з думкою В.Г. Павлова, що методологія дає змогу представити вчення про суб'єкт злочину взагалі, а також, на нашу думку, про суб'єкт досліджуваного злочину з історико-філософських, правових і теоретичних позицій, допомагає визначити найбільш перспективні напрями цього вчення, глибше пізнати логіку існуючих проблем, виявити й закріпити важливі пріоритети в їх дослідженні [9, с. 12]. З огляду на вищезазначене, ми переконані, що у пропонованому дослідженні потрібно зупинитися на деяких теоретичних і методологічних положеннях суб'єкта злочину. Крім того, досконале вирішення проблеми суб'єкта злочинів, передбачених стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України, неможливе без осмислення теоретичних і методологічних проблем дослідження суб'єкта злочину та дискусійних питань вчення про суб'єкт злочину.

Термін «методологія» в літературі в широкому розумінні використовується як філософське вчення про методи пізнання [20, с. 365–367]. У вузькому розумінні під методологією розуміють сукупність пізнавальних засобів, розроблених на основі принципів всезагальної методології, що мають методологічне значення в конкретній сфері пізнання і практики [21, с. 13–14]. Крім того, під методологією розуміють систему принципів наукового дослідження, оскільки методологія визначає, якою мірою зібрані факти можуть слугувати й відповідати об'єктивному знанню [22, с. 24].

Маючи достатньо аргументовані визначення та підходи і провівши аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури, окреслимо основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права, а також ті, що стосуються і суб'єкта злочинів, передбачених стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України.

Виходячи з викладеного, слід констатувати той факт, що формування цілого ряду методологічних основ вчення про суб'єкт злочину пов'язане з теоріями і правовими поглядами І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, Л. Фейєрбаха, І.Г. Фіхте та інших дослідників права, які мали великий вплив на розвиток правової думки в Україні. Так, у філософії І. Канта інтерес викликає осмислення злочину і особи, що його вчинила; переконання, що злочин вчиняється за бажанням людини (за рішенням її волі); що суб'єкт злочину (як фізична особа) володіє свободою волі [23, с. 120–137]. Натомість за кримінально-правовою

теорією Г.В.Ф. Гегеля, злочинець – не просто об'єкт каральної влади держави, а суб'єкт права; воля і мислення являють собою щось єдине, оскільки воля не що інше, як мислення, яке перетворює себе в наявне буття і при цьому наявність волі є загальною умовою інкримінування; осудність як властивість особи, що вчинила злочин, свідчить про те, що суб'єкт, як мисляча істота, знав і хотів діяти певним чином [24, с. 89–165]. Л. Фейєрбах вважав, що злочин вчиняється не з чуттєвих спонукань, а зі свавілля вільної волі (як дія вільної волі злочинця) [25, с. 16–30]. І.Г. Фіхте наполягав на тому, що злочин залежить від свободи волі людини [26, с. 165].

З твердженнями А.А. Піонтковського стосовно того, що кримінально-правові погляди І. Канта на проблему суб'єкта злочину були ідеалістичними, слід погодитися, натомість це ж питання розглядалося Г.В.Ф. Гегелем по суті у сфері абстрактного права, а погляди Л. Фейєрбаха були антиісторичними, тобто в їх основі лежить методологія критичної філософії [26, с. 17].

Багато питань, у тому числі й тих, що стосуються суб'єкта злочину і відображені у філософії І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, І.Г. Фіхте, в подальшому розроблялися і досліджувалися різними правовими школами. Так, найвидатнішими теоретиками класичної школи кримінального права, що виникла в Європі у другій половині XVIII ст. – початку XIX ст., разом із Л. Фейєрбахом, були К. Біндінг (Німеччина), Н. Россі, О. Гарро (Франція). В Україні такий напрям виник у XIX–XX ст., і очолив його професор А.Ф. Кістяковський. У Росії представниками цього напрямку були М.С. Таганцев, Н.Д. Сергієвський. Ця школа кримінального права базувалася на метафізичній ніким і нічим не зумовленій свободі волі особи і відсутності кримінальної відповідальності неосудних. Протилежних поглядів дотримувалися представники антропологічної школи кримінального права, що виникла в кінці XIX ст. (засновники: Ч. Ломброзо, Р. Гарофало, Е. Феррі та ін.). Спираючись на методологію вульгарного матеріалізму і позитивізму, заперечуючи повністю вольову діяльність, антропологи виробили вчення про злочинну людину. Іншими словами, представники антропологічної школи кримінального права стверджували, що злочини вчиняються незалежно від суспільних умов і, як правило, природженими злочинцями. Представники соціологічної школи кримінального права (кінець XIX ст. – початок XX ст.) А. Прінс, І.Я. Фойніцький та ін. виступили проти визнання свободи волі злочинця, наполягаючи, що його дії зумовлені соціальними факторами злочинності [27, с. 30]. По суті, соціологи заперечували інститути кримінального права, вчення про склад злочину, не проводили різниці між поняттями «осудність» і «неосудність». Злочинне діяння розглядалося як вчинок розумної людини. Методологією цієї школи були філософія прагматизму і позитивізму. Представники соціологічної школи кримінального права вважали, що будь-який злочин вчиняється фізичною особою (людиною).

Якщо розглядати проблеми дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій в українському і російському кримінальному праві, то, незважаючи на різне ставлення дореволюційних вітчизняних криміналістів до філософських і кримінально-правових теорій, у більшості

своїй вони були єдині в тому, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, і виступали проти кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проблема осудності і неосудності особи, яка вчинила злочин, є однією з основних у теорії кримінального права щодо суб'єкта злочину, і вирішувалася ця проблема представниками різних шкіл по-різному. Що ж стосується віку суб'єкта як однієї з головних його ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів або до розгляду їх вікових особливостей з позиції особистісних особливостей злочинця. Звичайно, вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що пов'язані з поведінкою людини в суспільстві, неможливо обґрунтувати і вирішити поза проблемою суб'єкта злочину, з якою тісно пов'язані різні інститути кримінального права [28, с. 115; 9, с. 17–18].

В історичному аспекті, на нашу думку, інтерес становить методологічний і теоретичний аналіз суб'єкта злочину в кримінальному праві і кримінальному законодавстві в радянський період розвитку СРСР та його складової – Української РСР. Так, правильно вважає Ю.А. Красіков, що після жовтневого перевороту доктрина соціалістичного права увібрала в себе реакційні положення соціологічної школи права, перекутивши багато в чому класичний напрям [28, с. 35]. У перші роки існування радянської держави увага до вивчення суб'єкта злочину юристами майже не приділялася. Це пояснюється тим, що кримінальне законодавство потребувало кардинальних змін [9, с. 18]. У цей період наука кримінального права з нових методологічних позицій стала вирішувати завдання з переосмислення кримінально-правових теорій, у тому числі й тих, що стосуються суб'єкта злочину.

У радянській період значний внесок у розвиток теорії і методології з проблем суб'єкта злочину зробили Я.М. Брайнін, В.С. Орлов, А.А. Піонтковський, А.М. Трайнін, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, Н.С. Лейкіна, Р.І. Міхеєв, В.Л. Тацій, С.С. Яценко, П.С. Матишевський, О.Я. Светлов та інші. Але у зв'язку з відсутністю в теорії кримінального права послідовного, стрункого вчення про суб'єкт злочину, вченими допускалися методологічні помилки в характеристиці його ознак. Традиційно суб'єкт злочину характеризувався у вигляді одного з елементів складу злочину [9, с. 18]. На думку О.Ф. Шишова, у підручнику з кримінального права 1938 р. була допущена ще одна методологічна помилка, яка полягала в тому, що соціальна суть інституту вини розглядалася в розділі «Суб'єкт злочину» [27, с. 87].

Загальноновизнаною думкою є та, що висвітлення питань методології в кримінально-правових дослідженнях і літературі цього ж напрямку щодо суб'єкта злочину обмежувалося лише вказівкою авторів на діалектичний матеріалізм як всезагальний метод наукового пізнання, а приватно-наукові методи залишалися поза увагою і потребували дослідження.

Важливе значення для розуміння теоретичних і методологічних проблем поняття «суб'єкт злочину» мало дослідження радянськими та сучасними фахівцями в галузі кримінального права філософського поняття свободи волі в її матеріалістичному розумінні, а також таких ознак суб'єкта злочину, як вік, осудність і неосудність.

У науці кримінального права, як зазначалося раніше, склад злочину є необхідною і достатньою підставою притягнення осудної особи, що вчинила злочин, з урахуванням встановленого законом віку до кримінальної відповідальності. Структурну основу складу злочину становлять: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона [29, с. 162]. Водночас А.М. Трайнін наполягав на тому, що суб'єкт злочину не може розглядатися в системі елементів складу злочину, оскільки людина не є елементом вчиненого нею злочинного діяння [30, с. 191]. Позиція А.М. Трайніна не здобула широкого визнання серед теоретиків кримінального права. Оспорювалося в теорії кримінального права і твердження, що осудність і вік суб'єкта злочину не можна розглядати як ознаки, що належать до складу злочину (А.Н. Трайнін, Б.С. Нікіфоров та ін.). На переконання Н.С. Лейкіної, включення осудності і віку до основних ознак суб'єкта не є перетворенням злочинця в елемент вчиненого ним злочинного діяння, а є можливістю спробувати дати більш об'єктивну і всебічну характеристику конкретного складу злочину [31, с. 229–234]. Проте, на думку В.Г. Павлова, з якою слід погодитися, така позиція Н.С. Лейкіної є сумнівною [9, с. 19].

Важливою теоретичною основою в дослідженні суб'єкта злочину є вік, встановлений у законі, як обставина, що визначає настання кримінальної відповідальності за вчинене. Вік як ознака суб'єкта злочину глибоко вченими практично не вивчена. Складність цієї проблеми полягає в тому, що вона пов'язана не тільки з природними, біологічними, але й із соціально-психологічними властивостями людини, які мають враховуватися законодавцем при встановленні вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності. На певних історичних етапах вік, з якого наставала кримінальна відповідальність, встановлювався законодавцем по-різному. Досить низькі межі настання кримінальної відповідальності зберігалися тривалий час.

Загальна кримінальна відповідальність, згідно з чинним КК України, настає з 16 років, хоча на практиці і в теорії кримінального права це питання вирішується неоднозначно. Справа в тому, що за деякі злочини, не обумовлені в законі, кримінальна відповідальність може наставати з 18 років або з 25 років. Це положення реалізується, коли мова йде про спеціальний суб'єкт злочину. У зв'язку з цим виникає необхідність навести в кримінальному законі конкретний перелік норм, що передбачають настання кримінальної відповідальності з 18 або з 25 років. Від віку, на нашу думку, залежить і структура складу злочину.

Одним із аспектів дослідження суб'єкта в теорії кримінального права є його осудність, тобто такий психічний стан, коли особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [17, с. 204].

Важливим аспектом дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта злочинів, передбачених стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України, є вивчення такого складного питання в науці кримінального права і криминології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді ототожнюються. Методологічною основою дослі-

дження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою збільшення ефективної боротьби зі злочинністю, у тому числі із злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості. Поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця» хоча й близькі, але не збігаються.

Крім того, вони мають різний обсяг, а саме: поняття «суб'єкт злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця» [9, с. 23]. Поняття «суб'єкт злочину» ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій [9, с. 23]. «Суб'єкт злочину» – це термін кримінально-правовий, який скоріше визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця» [9, с. 23]. Натомість термін «особистість злочинця» як більш об'ємне поняття, розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежать в основі злочинної поведінки [9, с. 23].

Крім того, стосовно суб'єкта злочину також існує проблема класифікації. Адже, як відомо, в юридичній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Деякі автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [32, с. 36; 33, с. 522; 13, с. 131–141]. Інші вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи [34, с. 9; 35, с. 22]. Існує думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [36, с. 42]. У теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікуються на загальний і спеціальний [37, с. 830–899; 11, с. 120].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомоги судам і правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами. Положення, що склалося, зумовлює необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості.

З цією метою насамперед звернемося до термінології, що використовується дослідниками для позначення суб'єкта конкретного злочинного діяння. Так, В.В. Сташис, В.Л. Тацій, А.А. Піонтковський, В.А. Широков, Г. Вольфман, Б.М. Леонт'єв, С.Б. Гавриш та ін. при визначенні суб'єкта злочину використовують термін «приватна особа». Автор статті підтримує позицію В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори йому намагаються надати [38, с. 70]. Перш ніж зробити спробу пояснити свою точку зору на це поняття, слід відзначити, що в кримінальному праві зміст терміна «приватна особа» до цього часу не був розроблений. Ним автори існуючих підручників з кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єктів складів злочинів, передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України та кримінальних кодексів близького зарубіж-

жя. При цьому не дають пояснення, на відміну від поняття «службова особа», якими ж ознаками повинна володіти приватна особа. Разом з тим, розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, але й істотне практичне значення, на чому акцентував увагу В.К. Матвійчук [38, с. 70], тому ми спробуємо аргументувати цю позицію при визначенні суб'єктів злочинів, передбачених стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України. Щоб отримати більш або менш вичерпну на це питання відповідь, важливо дійсно дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається, і що, власне, під ним треба розуміти, як його треба аргументувати. Згідно зі «Словарем русского языка» С. Ожегова, слово «частый, – ое» означає «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [39, с. 717]. Близьке за значенням, хоча й вужче тлумачення терміна «приватний» пропонує «Толковый словарь русского языка» В. Даля: «частный, особенный, личный, ...; противополо. общий, общественный, ..., казенный, служебный» [40]. Дещо схоже розуміння терміна «приватний» пропонується у Великому тлумачному словнику сучасної української мови: «Який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий // перев., у сполуч. зі сл. Життя. Не пов'язаний зі службовою або суспільною діяльністю. Який не має офіційного значення. ...виконується поза державною службовою. ..який не перебував на державній службі... Приватним способом: а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою...» [41, с. 926].

З існуючих тлумачень терміна «приватна», наведених у словниках, звичайно ще не можна визначити ознаки приватної особи. Для реалізації цієї мети необхідно додатково скористатись положеннями, наведеними в чинному кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України), як це робить В.К. Матвійчук у своїх працях, а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи. Порівнюючи вказані ознаки й правові, що є на практиці, які належать як до службової особи, так і до неслужбової, використовуючи для пояснення тлумачення терміна «приватна», наведені у словниках, спробуємо визначити ознаки суб'єкта приватної особи як суб'єкта злочинів, передбачених стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України.

Найбільш прийнятими, на наш погляд, є визначення і обґрунтування ознак суб'єкту злочину через діяльність і функції суб'єкта [38, с. 70–71], тобто функціональну діяльність такої особи. Зазначена позиція В.К. Матвійчука потребує лише певного уточнення, яке повинно мати таке наповнення: «крім діяльності і функцій суб'єкта (функціональної діяльності такої особи) ще необхідно в зазначеній динаміці врахування і відповідного статусу суб'єкта». Щодо службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину або які його вчиняють особисто, то їх діяльність, згідно зі ст. 364 КК України, стосується здійснення постійно чи тимчасово функцій представників влади, а також того, що вони обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях, незалежно від форми власності, посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням [18]. Суть однієї

функції, як це зрозуміло, виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами [42, с. 30–31; 43, с. 62–63; 44, с. 491–495]. Друга – охоплює коло обов'язків, пов'язаних із розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва тощо [43, с. 62–63; 44, с. 495].

У частини суб'єктів, як свідчить це дослідження, функції та статус службової особи відсутні. Ми вважаємо, що неможливо дати всебічне і об'єктивне визначення суб'єктів досліджуваних складів злочину (в частині, що стосується неслужбової особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, які такий суб'єкт виконує під час вчинення злочину, а також статусу такої особи. Ними є: 1) виробничі функції, у процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції – відносно постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок; 3) коло обов'язків такого працівника регламентується трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами [43, с. 62–63]. Цю точку зору В.К. Матвійчука, якої ми дотримуємося, необхідно ще доповнити ознакою статусу: «працівник не має статусу службової особи і повноважень державно-владних». Більш детальне вивчення їх змісту не входить до предмета цього дослідження. Проте відзначимо, що в кожному конкретному випадку вчинення злочинів, передбачених стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України, правоохоронні органи та суд у своїй діяльності мають встановлювати як статус суб'єкта злочину, так і функціональні обов'язки такої особи з тією метою, щоб не допустити ототожнення державно-владного статусу і функцій службової особи з відсутністю такого статусу в поєднанні з функціями виробничо-професійного характеру, а також зазначити і виявити відсутність вищезазначених функцій і статусу, коли мова йде про суб'єктів злочинів, передбачених стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України, тобто коли ці злочини, вчиняються приватною особою.

Як передбачалося вище, розглядаючи в динаміці дії службової і неслужбової особи, а також правові наслідки їх діянь, ми можемо розпочати аналіз ознак приватної особи як можливих суб'єктів злочинів, передбачених стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України. Приватна особа, як показує вивчення нами кримінальних справ за 2005–2015 рр., досліджуваних вище злочинів, вчиняла їх у відриві з вищезазначеними функціями службової і неслужбової особи, тобто не у зв'язку з роботою, що виконувалась, або зі службовими повноваженнями чи професійними функціями, або зі службовим становищем. Ми приєднуємось до думки В.К. Матвійчука, що така особа вчиняє злочин за своєю особистою ініціативою, у своїх приватних інтересах [45, с. 63], але доповнивши цю думку таким змістом: «Така особа вчиняє злочин поза функціями і статусом службової та неслужбової осіб, діючи як приватна особа не в інтересах суспільства».

Ми згодні з позицією В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» і «службова особа» належать до різних систем відліку і їх (ці поняття) не можна порівнювати і протиставляти, а тому методологічно правильним буде, якщо

конкретні системи розглядаються в конкретних умовах (тобто в системі досліджуваних суспільних відносин) [42, с. 63], а саме: які охороняються стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України. Отже, повнота поняття «суб'єкт злочину» виявляється в тому, що воно повинно мати повноту обсягу цього поняття (тобто має бути відсутня пустота, відсутність наповнення цього поняття). З цього приводу слід погодитися з позицією В.К. Матвійчука і положеннями формальної логіки, що при діянні певного поняття, а саме: «суб'єкт злочину», сума обсягів понять-дільників: «службова», «неслужбова» і «приватна» особа має бути дорівнювати обсягу поняття, що ділиться [42, с. 64]. Таким чином, можна дати визначення приватної особи як суб'єкта злочину: це фізична осудна особа, якій виповнився до моменту вчинення злочину вік кримінальної відповідальності, яка вчиняє злочин, не маючи функції та статусу службової особи, не перебуває в трудових відносинах, діє як приватна особа не в інтересах суспільно корисної діяльності.

Виходячи з означеного вище, не можна погодитися з С.Б. Гавришем щодо заперечення ним виділення такого суб'єкта злочину, як приватна особа, і ототожнення ним приватної особи та неслужбової, де він прямо зазначає, що «приватна особа і є неслужбовою» [46, с. 48]. Таке положення навіть мало законодавче оформлення в ст. 155-2 КК УРСР 1960 року. Зазначене має бути враховане і в чинному законодавстві, адже посягання на відносини, що забезпечують умови з охорони чужої власності неслужбовою або службовою особами, що пов'язане з їх функціями і становищем, свідчить про більшу суспільну небезпечність їх діяння, ніж того, яке вчинила приватна особа. Щодо положень, на яких наполягає С.Б. Гавриш, зазначаючи, що громадянин України чи особа без громадянства й іноземний громадянин не є приватними особами, а представляються як спеціальні суб'єкти [46, с. 48], то з ними не можна погодитися, оскільки вони стають спеціальними суб'єктами лише в конкретних передбачених законом випадках, як такі, а не взагалі.

Отже, ми дослідили ознаки приватної, неслужбової і службової особи та спробували довести до несуперечності поняття «суб'єкт злочину».

Дещо іншою термінологією при визначенні суб'єкта злочину користуються В. Пакутін і П. Повеліцина. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину ними використовується поняття «громадяни» разом зі службовими особами [47, с. 28; 48, с. 11]. Правильну позицію в цьому питанні займає В.К. Матвійчук, який зазначає, що «використання терміна «громадяни» в поєднанні зі службовими особами як складовими суб'єкта злочину є неправомірним» [43, с. 63]. Дійсно, таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину призводить спричиняє певну логічну помилку, тобто невідповідності членів поділу і їх пересіченню, перетину [43, с. 63], і, на нашу думку, призводить до повного відторгнення їх один від одного, адже очевидно, що службові особи є також громадянами. Крім того, при такому поєднанні вбачається і друга логічна помилка – неповнота поділу [43, с. 63], що є істотною методологічною помилкою. Автори, виходячи з механізму логіки мислення, використовуючи поняття «громадяни», не включають як можливих

суб'єктів злочину осіб без громадянства, іноземних громадян, неслужбових і приватних осіб. Це ще раз підтверджує нашу позицію щодо суб'єкта злочину.

Цікавий типовий підхід до визначення суб'єкта окремого злочину пропонує А. Писарев [34, с. 10], який для його позначення використовує поняття «будь-які особи». Ми, так само, як і В.К. Матвійчук, вважаємо, що таке позначення суб'єкта надто загальне порівняно з переліченими і не має достатнього рівня конкретизації, необхідного для правоохоронних органів, тому що у вирокі суду таке формулювання неприпустиме. Дійсно, вирішуючи питання про кваліфікацію окремого злочину, орган дізнання, досудового слідства чи суд можуть надто широко розуміти можливий суб'єкт злочину, що призведе до порушення законності. Під таким можна розуміти фізичну чи юридичну особу, а також таку, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку і якій **не** виповнилось 16 років (як приватна, так і неслужбова особа, а також слушно, що й службова особа). Така невизначеність у змісті суб'єкта не може сприяти правильному встановленню суб'єкта конкретного злочину, у тому числі й злочинів, передбачених стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України. Крім того, це прямо суперечить предмету доказування (ст. 64 КПК України) за кожним кримінальним провадженням.

Поділ суб'єктів на загальний і спеціальний, як правильно зазначає С.Б. Гавриш, дійсно не є достатнім, бо не відображає соціального і правового статусу суб'єкта [46, с. 484]. Насправді це так, оскільки цей термін є певною абстракцією, що позбавлена соціального змісту, тобто реальності суб'єкта як такого.

Зазначена вище термінологія щодо класифікації суб'єктів злочинів доповнилася пропозицією С.Б. Гавриша, який все-таки майже погодився з визначенням приватної особи, запропонованим В.К. Матвійчуком, але вже в певній своїй інтерпретації, у якій він називає ще й окремі позначення суб'єкта злочину: «Під приватними, як свідчить аналіз кримінально-правових норм, розуміються такі, котрих не можна визнати службовими особами при вчиненні конкретного злочину...» [46, с. 481–483].

Слід зауважити, що це вже крок у дослідженні приватної особи, а не категоричне заперечення, однак С.Б. Гавриш не називає ознаки приватної особи, а використання термінів «звичайні злочинці», «випадкові злочинці» більше може свідчити про їх кримінологічні характеристики. Водночас використання чи невикористання своїх фахових навичок або знань не робить суб'єкта приватною, службовою чи неслужбовою особою.

Вважаємо, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості повинно насамперед слугувати практиці боротьби з такою злочинністю. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо достатньою мірою конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи, які піддаються оцінці кримінальним законом.

Таким чином, маючи основні методологічні й теоретичні положення щодо суб'єкта злочинів і, зокрема, щодо злочинів проти статевої свободи та

статевій недоторканості особи, проведемо дослідження злочинів, передбачених стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України.

Кримінальна відповідальність настає тільки за наявності особи, яка вчинила конкретне суспільно небезпечне посягання [29, с. 217]. У науці кримінального права та нормах КК України така особа називається суб'єктом злочину. У кримінально-правовій теорії суб'єкт злочину – це «особа, яка вчинила злочин і має сукупність ознак (властивостей), зазначених у кримінальному законі» [49, с. 41]. Отже, суб'єкт злочину має три основні ознаки: 1) фізична особа; 2) осудність; 3) вік, з якого відповідно до КК України може настати кримінальна відповідальність [50, с. 106]. У цьому контексті, як зауважив А.Г. Кальман, при призначенні покарання, відстрочці виконання вироку, звільненні від кримінальної відповідальності та покарання суд зобов'язаний врахувати «особу винного» [51, с. 101–104].

Розглянемо суб'єкти цих злочинів окремо стосовно кожної із стст. 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 КК України.

Суб'єкт злочину крадіжка (ст. 185 КК України). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 185 КК, існують такі судження: 1) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк стверджують, що суб'єкт цього злочину – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку [52, с. 418]; 2) П.С. Матишевський заявляє, що суб'єктом крадіжки може бути особа, яка досягла чотирнадцяти років [53, с. 371]; 3) М.І. Панов упевнений, що суб'єкт крадіжки є будь-яка особа, яка досягла 14-річного віку [54, с. 165]; 4) М.І. Мельник допускає, що суб'єктом цього злочину може бути осудна особа, яка досягла 14-річного віку [55, с. 516]; 5) Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський стверджують, що суб'єктом цього злочину може бути фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку [56, с. 228]; 6) О.І. Бойцов заявляє, що суб'єктом крадіжки можуть бути будь-які осудні особи, що досягли віку 14 років [57, с. 277].

Аналіз існуючих точок зору стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 185 КК України, свідчить, що вони не мають істотних розбіжностей. Проте вони не надають можливостей правоохоронним органам розуміння суб'єкта цього злочину, що змушує нас запропонувати визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину крадіжка є фізична, осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років».

Суб'єкт злочину грабіж (ст. 186 КК України). Стосовно суб'єкта цього злочину існують такі думки: 1) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк, Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський заявляють, що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку [52, с. 423; 56, с. 231]; 2) М.І. Панов, П.С. Матишевський, М.І. Мельник стверджують, що суб'єктом цього злочину є будь-яка особа, що досягла 14-річного віку [54, с. 165; 53, с. 371; 55, с. 518]. Аналогічної позиції стосовно суб'єкта грабежу дотримується О.І. Бойцов [57, с. 277].

Аналіз цих поглядів свідчить, що таким же чином автори підійшли і до цього суб'єкта злочину, тобто їх судження страждають неповною. Враховуючи таке становище, запропонуємо авторські визначення суб'єкта цього злочину:

«Суб'єктом злочину грабiж є фізична, осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років».

Суб'єкт злочину розбій (ст. 187 КК України). Аналогічне визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 187 КК України, пропонують А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк, М.І. Панов, П.С. Матишевський, Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський, О.І. Бойцов. Тому ми також запропонуємо визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 187 КК: «Суб'єктом злочину розбій є фізична, осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років».

Суб'єкт злочину викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1 КК України). Щодо суб'єкта цього злочину існують такі погляди: 1) М.І. Панов стверджує, що суб'єктом цього злочину є будь-яка особа, яка не є службовою (такі самі дії службової особи слід кваліфікувати за статтями 364 або 364-1 КК) [54, с. 183]; 2) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк наполягають на тому, що суб'єкт цього злочину загальний [52, с. 428]; 3) М.І. Мельник наполягає на тому, що суб'єкт цього злочину загальний, зокрема злочин може бути вчинений як споживачем (працівником організації споживача), так і працівником суб'єкта господарювання, який займається виробництвом або постачанням електричної чи теплової енергії (якщо скоєння злочину, передбаченого ст. 188-1 КК, службовою особою утворює склад відповідного злочину у сфері службової діяльності, вчинене виходить за межі конкуренції частини та цілого і потребує додаткової кваліфікації за нормою КК, яка передбачає відповідальність за цей злочин) [55, с. 526]; 4) В.Я. Горбачевський, І.А. Вартилицька, О.В. Микитчик, В.С. Плугатир, М.В. Плугатир упевнені, що суб'єкт цього злочину – загальний, фізична осудна особа, з 16-річного віку.

Аналіз позицій стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 188-1 КК України, надає нам можливість виокремити позитивні положення: 1) суб'єкт цього злочину фізична осудна особа з 16-річного віку; 2) суб'єкт цього злочину не є службовою особою; 3) таким суб'єктом може бути як споживач (працівник організації споживача), працівник суб'єкта господарювання, який займається виробництвом або постачанням електричної чи теплової енергії.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати таке визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 188-1 КК, є фізична, осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років (наприклад, споживач, працівник організації споживача, працівник суб'єкта господарювання, який займається виробництвом або постачанням електричної чи теплової енергії тощо)».

Суб'єкт злочину вимагання (ст. 189 КК України). Стосовно суб'єкта цього злочину є такі думки: 1) М.І. Панов, Л.М. Кривоченко вважають, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 189 КК, є будь-яка особа, що досягла до

вчинення вимагання 14 років (див. ст. 22 КК України), а в ч. 2 цієї статті за ознакою «вимагання, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища» таким суб'єктом є службова особа [58, с. 214]; 2) П.С. Матишевський зазначає, що суб'єктом цього злочину може бути особа, яка до моменту вчинення його досягла 14-річного віку, а ч. 2 — за ознакою «вимагання, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища» суб'єктом є службова особа [53, с. 383]; 3) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк, Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський, О.А. Чуваков, Д.І. Крупко наполягають, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 189 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку, а за ч. 2 цієї статті, за ознакою «вимагання, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища» суб'єктом може бути службова особа [52, с. 430; 55, с. 530, 56, с. 243; 59, с. 420]; 4) С.С. Аветисян упевнений, що суб'єктом злочину вимагання є осудна особа, яка досягла чотирнадцяти років (ст. 163 КК РФ) [60, с. 624]; 5) О.І. Бойцов запевняє, що суб'єктом цього злочину може бути будь-яка фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнився 14-літній вік [57, с. 279].

Аналіз перерахованих нами точок зору надає можливість виділити з них такі позитивні положення: 1) що суб'єкт цього злочину є фізична осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років; 2) що за ч. 2 цієї статті, за ознакою «вимагання, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища» таким суб'єктом є службова особа.

Проте ці позитивні моменти, виділені нами, не можуть усунути неточностей у визначенні суб'єкта цього злочину, оскільки автори публікацій не охопили загальним суб'єктом злочину, вчиненого за ч. 2 ст. цієї статті, за ознакою «вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або з пошкодженням чи знищенням майна, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому» [18]. Крім того, фахівцями не зазначається, що загальним буде суб'єкт злочину при вчиненні дій, передбачених чч. 3 і 4 ст. 189 КК України.

Враховуючи викладене вище, запропонуємо визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 189 КК України: за ч. 1 цієї статті, а також за ч. 2 — за ознаками — вимагання, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або з пошкодженням чи знищенням майна, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому, або вчинення цього злочину за ознаками дій, вчинених ч. 3 та ч. 4 цієї статті, є фізична, осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років. Натомість за ч. 2 ст. 189 КК такі дії, як вимагання, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища, свідчить, що суб'єктом цього злочину є службова особа».

Суб'єкт злочину шахрайство (ст. 190 КК України). Щодо цього суб'єкта злочину існують такі судження: 1) М.І. Панов, Л.М. Кривоченко зазначають, що суб'єктом цього злочину є особа, яка досягла до вчинення шахрайства

16 років (див. ст. 22 КК), а якщо службова особа, яка для обману чи зловживання довірою використовує своє службове становище, то її дії повинні кваліфікуватися за сукупністю статей 190 та 364 КК України [58, с. 217]; 2) Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський стверджують, що суб'єкт цього злочину, є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку [56, с. 247]; 3) М.І. Мельник, М.І. Хавронюк запевняють, що суб'єкт цього злочину — загальний (шахрайство, вчинене службовою особою, якщо вона, з метою обману чи зловживання довірою, зловживала владою або службовим становищем, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 190 і 364 КК) [55, с. 536]; 4) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк пропонують надто загальне розуміння суб'єкта цього злочину, а саме: що суб'єкт цього злочину — загальний [55, с. 536]; 5) К.В. Михайлов упевнений, що суб'єктом шахрайства може бути лише фізична осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років [61, с. 339].

Позитивні положення з названих вище суджень такі: 1) суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років; 2) якщо службова особа, яка для обману чи зловживання довірою використовує своє службове становище, то її дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами стст. 190 і 364 КК України.

На підставі проведеного нами дослідження можна запропонувати таке визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 190 КК України, є фізична, осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років. Якщо службова особа, яка для обману чи зловживання довірою використовує своє службове становище, то її дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 190 і 364 КК України».

Суб'єкт злочину привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем(ст. 191 КК України). Стосовно суб'єкта цього злочину є такі думки: 1) М.І. Панов стверджує, що суб'єкт привласнення або розтрата може бути як приватною особою — експедитором, комірником, водієм приватної машини, агентом з нерухомості тощо (ч. 1 ст. 191 КК), так і службовою особою (ч. 2 ст. 191 КК) [54, с. 176]; 2) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк заявляють, що суб'єкт цього злочину спеціальний, так суб'єктом привласнення та розтрата (ч. 1 ст. 191 КК) є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку та якій було ввірене чи у віданні якої перебувало майно, що є предметом цього злочину (експедитор, водій автомобіля, їздовий та ін.), а суб'єктом привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК) є лише службова особа (суб'єктами злочинів, передбачених чч. 3, 4 і 5 цієї статті, може бути як особа, якій майно було ввірене чи у віданні якої воно перебувало, так і службова особа) [52, с. 436–437]; 3) М.І. Мельник, М.І. Хавронюк упевнені, що суб'єктом привласнення і розтрата, відповідальність за які передбачена ч. 1 ст. 191 КК, може бути осудна приватна особа, яка досягла 16-річного віку і

якій майно, що є предметом цього злочину, було ввірене чи перебувало в її віданні, а суб'єктом привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК) може бути лише службова особа (суб'єктом злочинів, передбачених чч. 3–5 цієї статті, може бути як особа, якій майно було ввірене чи у віданні якої воно перебувало, так і службова особа) [55, с. 539–540]; 4) Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський впевнені, що суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 191 КК може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку і якій майно, що є предметом цього злочину було ввірене чи перебувало в її віданні, а суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, вчиненого у формі заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, може бути лише службова особа [56, с. 252].

Аналіз існуючих точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 191 КК України, надає нам можливість виокремити такі позитивні положення: 1) суб'єктом привласнення і розтрата є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку та якій було ввірене чи у віданні якої перебувало майно, що є предметом цього злочину (експедитор, водій автомобіля, їздовий тощо); 2) суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, вчиненого у формі привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, може бути лише службова особа.

На підставі викладеного вище можна запропонувати визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 191 КК, а також дії, передбачені ч. 1 цієї статті, вчинені за ознакою повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 3 ст. 191 КК), дії, передбачені ч. 1 та ч. 3 цієї статті, якщо вони вчинені у великих розмірах (ч. 4 ст. 191 КК), дії, передбачені частинами першою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою (ч. 5 ст. 191 КК), є фізична осудна, неслужбова, приватна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років та якій було ввірене чи у віданні якої перебувало майно, що є предметом цього злочину, зокрема, це може бути експедитор, водій автомобіля, їздовий тощо. Натомість, суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, вчиненого у формі привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК), а також дії, передбачені ч. 2 цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 3 ст. 191 КК), дії, передбачені частиною другою, а також третьою цієї статті, за ознакою вчинення службовою особою, якщо вони вчинені у великих розмірах (ч. 4 ст. 191 КК), дії, передбачені ч. 2, а також третьою та четвертою цієї статті за ознакою шляхом зловживання службовим становищем, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою (ч. 5 ст. 191 КК), є службова особа».

Суб'єкт злочину заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України). Стосовно суб'єкта цього злочину існують

такі погляди: 1) М.І. Мельник, М.І. Хавронюк стверджують, що суб'єктом цього злочину можуть бути як приватна особа, так і працівник підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які досягли 16-річного віку (вчинення цього злочину службовою особою слід кваліфікувати тільки за ст. 364 КК) [55, с. 542]; 2) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк заявляють, що суб'єкт цього злочину — загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (на практиці суб'єктом цього злочину дуже часто є працівник підприємства, установи чи організації, незалежно від форми власності. Дії службової особи, яка заподіяла значну майнову шкоду шляхом обману або зловживання довірою, за наявності необхідних ознак кваліфікувати за ст. 364 КК) [52, с. 438]; 3) М.І. Панов упевнений, що суб'єкт цього злочину — будь-яка особа, яка не є службовою (ті самі дії службової особи слід кваліфікувати за ст. 364 або 3641 КК) [54, с. 180]; 4) Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський зазначають, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 192 КК, може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (якщо заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою вчинене службовою особою з використанням своїх владних повноважень, вчинене слід кваліфікувати за відповідними частинами статей 364, 364-1, 365, 365-1 КК) [56, с. 256].

Аналіз перерахованих поглядів надає нам можливість виокремити позитивні моменти, які можна буде використовувати для формулювання суб'єкта цього злочину: 1) суб'єктом цього злочину можуть бути як приватна особа, так і працівник підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які досягли 16-річного віку; 2) якщо завдання майнової шкоди відбулося шляхом обману або зловживанням довірою вчинено службовою особою з використанням своїх владних повноважень, вчинене слід кваліфікувати за відповідними частинами статей 364, 364-1 КК України.

На підставі дослідження можна запропонувати визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою є фізична осудна, приватна або неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років (якщо заподіяння значної майнової шкоди або шкоди у великих розмірах шляхом обману або зловживання довірою вчинене службовою особою з використанням своїх владних повноважень, то вчинене слід кваліфікувати за стст. 364, 364-1, 365, 365-1 КК)».

Суб'єкт злочину незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193 КК України). Стосовно суб'єкта цього злочину в юридичних джерелах є такі погляди: 1) Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський стверджують, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 193 КК, може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (привласнення майна, що може бути предметом злочину, що розглядається нами, вчинене службовою особою правоохоронного органу чи органу місцевого самоврядування, якій, у порядку, передбаченому ст. 337 ЦК, воно було передане на збереження, кваліфікується за відповідною частиною ст. 191 КК) [56, с. 259]; 2) М.І. Панов наполягає на тому, що суб'єкт цього злочину — будь-яка особа, що дося-

гла 16-річного віку [54, с. 186]; 3) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк упевнені, що суб'єкт цього злочину — загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (на практиці суб'єктом цього злочину дуже часто є працівник підприємства, установи чи організації, незалежно від форми власності. Дії службової особи, яка заподіяла значну матеріальну шкоду шляхом обману або зловживанням довірою, за наявності необхідних ознак, слід кваліфікувати за ст. 364 КК).

Аналіз зазначених поглядів свідчить, що перераховані точки зору не є суперечливими, а лише доповнюють одна одну. На підставі дослідження можна запропонувати таке визначення цього суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї, є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років (як правило, ними є працівник підприємства, установи чи організації, незалежно від форми власності)».

Суб'єкт злочину умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 194 КК України, існують такі точки зору: 1) М.І. Панов упевнений, що суб'єкт цього злочину — будь-яка особа, що досягла 16-річного віку, а за ч. 2 цієї статті — особа, яка досягла 14-річного віку [54, с. 194]; 2) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк стверджують, що суб'єкт цього злочину — фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (ч.1 ст. 194 КК) або 14-річного (ч. 2 ст. 194 КК) віку [52, с. 441]; 3) А.Г. Безверхов наполягає на тому, що кримінальній відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 167 КК РФ) підлягає осудна фізична особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, а за ч. 2 ст. 167 КК РФ кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна при обтяжуючих обставинах настає з 14-річного віку [62, с. 951].

Аналіз існуючих точок зору свідчить, що в них відсутні суперечності, але визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 194 КК, є неповним. З огляду на це, запропонуємо визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину умисне знищення або пошкодження майна є фізична осудна, приватна або неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років (ч. 1 цієї статті), а за ч. 2 цієї статті — якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років».

Суб'єкт злочину умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 194-1 КК України, існують такі думки: 1) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк виходять з того, що суб'єкт цього злочину — загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку [52, с. 443]; 2) М.І. Мельник, М.І. Хавронюк, Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський зазначають, що суб'єкт цього злочину може бути осудна особа, яка досягла 16-річного віку (вчинення умисного знищення чи пошкодження об'єктів електроенергетики загально небезпечним способом

або вчинення таких дій, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, особою у віці від 14 до 16 років за наявності підстав може бути кваліфіковане за ч. 2 та 3 ст. 194 КК України) [55, с. 550].

Аналіз перерахованих нами точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 194-1 КК, надає можливість виокремити важливі положення, які можна буде використати для визначення суб'єкта цього злочину: 1) суб'єкт цього злочину — загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку; 2) вчинення умисного знищення чи пошкодження об'єктів електроенергетики загальнонебезпечним способом або вчинення таких дій, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, особою у віці від 14 до 16 років. Проте слід критично віднестися до висновків М.І. Мельника, М.І. Хавронюка, Д.О. Калмикова та Д.В. Каменського, де вчинення цього діяння за чч. 2 та 3 цієї статті кваліфікують за ч. 2 ст. 194 КК, оскільки така кваліфікація має відбуватися за ч. 2 та ч. 3 ст. 194-1 КК, а не за ст. 194 КК.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати таке визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину умисне пошкодження об'єктів електроенергетики за ч. 1 ст. 194-1 КК, а також за ч. 2 цієї статті за ознаками ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, є фізична осудна, неслужбова, приватна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, а за ч. 2 за ознакою ті самі дії, вчинені загальнонебезпечним способом, і за ч. 3 цієї статті — особа, яка досягла 14-річного віку».

Суб'єкт злочину погроза знищення майна (ст. 195 КК України). Щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 195 КК України, існують такі погляди: 1) М.І. Панов, стверджує, що суб'єкт цього злочину — будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку [54, с. 197]; 2) Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк, упевнені, що суб'єкт цього злочину — загальний [56, с. 264; 55, с. 551; 52, с. 443].

Наведені вище трактування суб'єкта злочину, передбаченого ст. 195 КК України, є неповними. Це дає нам підстави сформулювати авторське визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину погроза знищення майна є фізична осудна, неслужбова, приватна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років».

Суб'єкт злочину необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК України). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 196 КК України, існують такі судження: 1) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк заявляють, що суб'єкт цього злочину — загальний [52, с. 444]; 2) М.І. Панов стверджує, що суб'єкт цього злочину — будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку [54, с. 198]; 3) М.І. Хавронюк, М.І. Мельник, Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський заявляють, що суб'єкт цього злочину — загальний, а знищення або пошкодження чужого майна внаслідок невиконання чи неналежного виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до

них за наявності інших необхідних ознак слід кваліфікувати як службову недбалість (ст. 367 КК України) [55, с. 552; 56, с. 272].

Аналіз існуючих поглядів надає нам можливість запропонувати визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину необережне знищення або пошкодження майна є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років».

Суб'єкт злочину порушення обов'язків щодо охорони майна (ст.197 КК України). Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 197 КК України, визначається таким чином: 1) М.І. Панов заявляє, що суб'єкт цього злочину – будь-яка особа, яка не є службовою (для службової особи відповідальність за такі дії настає за службову недбалість (ст. 367 КК)) [54, с. 199]; 2) Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський стверджують, що суб'єкт цього злочину – спеціальний (ним може бути неслужбова особа, на яку на підставі трудового договору чи спеціального доручення покладається юридичний обов'язок охороняти або зберігати чуже майно (охоронець, сторож, водій-експедитор, кур'єр, гардеробник, пастух тощо)) [56, с. 274]; 3) М.І. Мельник, М.І. Хавронюк упевнені, що суб'єкт цього злочину – спеціальний (ним може бути неслужбова особа, яка досягла 16-річного віку і на яку на підставі трудового договору чи спеціального доручення покладається юридичний обов'язок охороняти або зберігати чуже майно, зокрема, це може бути: охоронник, сторож, водій-експедитор, кур'єр, гардеробник тощо [55, с. 554]; 4) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк наполягають на тому, що суб'єкт аналізованого злочину – спеціальний (ним може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, не є службовою особою та якій доручено зберігання чи охорону чужого майна, зокрема, на підставі трудового договору або спеціального доручення, наприклад такими можуть бути: охоронник, сторож, гардеробник, водій-експедитор, кур'єр, лісник, пастух) [52, с. 445].

Аналіз існуючих точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 197 КК України, надає нам можливість виділити з них позитивні положення: 1) суб'єкт цього злочину – спеціальний; 2) таким суб'єктом може бути неслужбова особа, на яку на підставі трудового договору чи спеціального доручення покладається юридичний обов'язок охороняти чи зберігати чуже майно (це може бути охоронець, сторож, водій-експедитор, кур'єр, гардеробник, пастух, лісник тощо); 3) це особа, що досягла 16-річного віку.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину порушення обов'язків щодо охорони майна є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави) спеціальний суб'єкт, якому до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років та на якого на підставі трудового договору чи спеціального доручення покладається юридичний обов'язок охороняти чи зберігати чуже майно (це може бути охоронець, сторож, водій-експедитор, кур'єр, гардеробник, пастух, лісник тощо)».

Суб'єкт злочину самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197-1 КК України). Стосовно суб'єкта цього злочину є такі

судження: 1) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк наполягають на тому, що суб'єкт цього злочину — загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (у разі вчинення дій, передбачених ст. 197-1 КК, службовою особою з використанням свого службового становища їх, за наявності для цього підстав, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів за коментованою статтею та відповідною нормою, що передбачає відповідальність за злочин у сфері службової діяльності) [52, с. 448]; 2) М.І. Мельник, М.І. Хавронюк, Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський стверджують, що суб'єкт злочинів, передбачений різними частинами ст. 197-1 КК, — загальний (зі змісту ч. 3 ст. 197-1 КК впливає, що самовільне будівництво об'єктів на самовільно зайнятій земельній ділянці має визнаватись злочином і у випадку, коли воно здійснюється особою, яка займала самовільно відповідну земельну ділянку. Дії службової особи за наявності підстав потребують додаткової кваліфікації за нормами розділу XVII Особливої частини КК) [55, с. 560—561; 56, с. 268]; 3) М.І. Панов стверджує, що суб'єкт цього злочину — особа, яка досягла 16-річного віку (якщо вказаний у ст. 197-1 КК злочин вчинює службова особа шляхом використання службового становища, все вчинене охоплюється ст. 364 або 364-1КК) [54, с. 199].

Аналіз перерахованих нами точок зору надає можливість виокремити позитивні положення із суджень: 1) суб'єкт цього злочину — загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку; 2) вчинення дій, передбачених ст. 197-1 КК, службовою особою з використанням свого службового становища слід кваліфікувати, за наявності для цього підстав, за сукупністю злочинів за коментованою статтею та відповідною нормою, що передбачає відповідальність за злочин у сфері службової діяльності.

На підставі викладеного нами вище запропонуємо визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво, є фізична осудна, неслужбова, приватна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, але вчинення цього злочину за ознакою самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці, вчинені особою раніше судимою за такий саме злочин, свідчить, що у цьому разі суб'єкт — спеціальний».

Суб'єкт злочину придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України). Щодо суб'єкта цього злочину існують такі думки: 1)) А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк, Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський, заявляють, що суб'єкт цього злочину — загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку та придбала, отримала, зберігала чи збула майно, завідомо одержане злочинним шляхом [52, с. 450; 56, с. 271]; 2) М.І. Мельник, М.І. Хавронюк, запевняють, що суб'єкт цього злочину — загальний (заздалегідь необіцяне придбання, отримання, збут та зберігання майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища, за умов спричинення істотної шкоди або тяжких наслідків, потребує кваліфікації за сукупністю злочинів — за ст. 198 КК і відповідною частиною ст. 364 КК)[55, с. 556]; 3) М.І. Панов упевнений, що суб'єкт цього злочину — будь-яка особа (дії, вчи-

нені службовою особою шляхом використання свого службового становища, підлягають кваліфікації за статтями 198 і 364 або 364-1КК) [54, с. 192].

Аналіз зазначених нами точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 198 КК, надає можливість виділити такі позитивні положення: 1) суб'єкт злочину — загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку; 2) особа, яка вчинила заздалегідь необіцяне отримання, збут і зберігання майна, завідомо одержаного злочинним шляхом.

На підставі проведеного дослідження запропонуємо наступне визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єкт злочину придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом, є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, тобто яка отримала, придбала, зберігала чи збула майно, завідомо одержане злочинним шляхом».

Варто зазначити, що певне вирішення теоретичних і прикладних проблем суб'єкта злочину проти власності знаходимо в законодавстві зарубіжних держав (КК Республіки Польща [63], КК Республіки Болгарія [64], КК Швеції [65], КК Японії [66], КК Норвегії [67], КК Іспанії [68]).

Висновки. Наше дослідження надає можливість сформулювати такі висновки: 1) дослідження суб'єкта злочинів проти власності має ґрунтуватися на теоретичних і методологічних підвалинах, які є надійним ґрунтом для з'ясування змісту суб'єкта аналізованих злочинів; 2) опрацювання відповідних джерел, які стосуються суб'єкта злочинів проти власності, свідчить, що є значні розбіжності стосовно розуміння цих суб'єктів; 3) автори публікацій, як правило, використовують найбільш загальні визначення суб'єктів аналізованих злочинів, залишаючи поза увагою їх змістовну сторону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С.А., Ахмедов Г.А.* Субъект преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР / С.А. Абдуразаков, Г.А. Ахмедов // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР; [ред. кол. Г.А. Ахмедов и др.]. — Ташкент: Фан, 1970. — С. 137–147.

2. *Ахмедов Г.А., Миренский Б.А.* О соотношении криминологических и уголовно-правовых категорий. Личность преступника и субъект преступления / Г.А. Ахмедов, Б.А. Миренский // Общественные науки в Узбекистане. — 1975. — № 10. — С. 23–28.

3. *Боровых Л.В.* Проблемы возраста в механизме уголовно-правового регулирования: Автореф. Дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08. — уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / Л.В. Боровых — М., 1974. — 39 с.

4. *Бородин С.В., Носков Н.А.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С.В. Бородин, Н.А. Носков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. — М.: Юрид. лит., 1994. — С. 57–59.

5. *Владимиров В.А., Левицкий Г.А.* Субъект преступления по советскому уголовному праву. Лекция / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. — М.: ВШ МООП РСФСР, 1964. — 59 с.

6. *Наумов А.В.* Предприятия на скамье подсудимых / А.В. Наумов // Сов. юстиция. – 1992. – № 17–18. – С. 3–4.
7. *Орлов В.С.* Субъект преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов. – М.: Госюриздат, 1958. – 260 с.
8. *Орымбаев Р.* Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алмата: Изд-во Алма-атинского ун-та, 1977. – 153 с.
9. *Павлов В.Г.* Субъект преступления / В.Г. Павлов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 318 с.
10. *Розенко В.І., Матвійчук В.К.* Суб'єкт злочину / В.І. Розенко, В.К. Матвійчук. – К.: Академія МВС, 1984. – 36 с.
11. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов – К.: Наукова думка, 1978. – 304 с.
12. *Протченко Б.А.* Невменяемость в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Правоведение. – 1987. – С. 82–84.
13. *Тацій В.Я.* Суб'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спеціальностей вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ–Харків: Юринком Інтер–Право, 2001. – С. 130–141.
14. Уголовное право УССР. Особенная часть: Учебник / М.И. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, и др.; под. ред. М.И. Бажанова и др. – К.: Вища школа, 1989. – 455 с.
15. *Устименко В.В.* Специальный субъект преступления (понятия и виды): Учебное пособие / В.В. Устименко. – Харьков: Харьковский юрид. институт, 1989. – 104 с.
16. *Шевченко Я.Н.* Правовое регулирование ответственности несовершеннолетних / Я.Н. Шевченко. – К.: Наукова думка, 1976. – 189 с.
17. Полный курс уголовного права: В 5 т./ Под ред. докт. юр. наук, проф., заслуженного деятеля наук РФ А. И. Коробеева Т. 1: Преступление и наказание. – СПб: Юридический центр Пресс, 2008. – 1133 с.
18. Кримінальний кодекс України від 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
19. Большая Советская Энциклопедия. – М.: Изд-во «Энциклопедия», 1975. – Т. 9. – 986 с.
20. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
21. *Шабалин В.А.* Методологические вопросы правоведения / В.А. Шабалин. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1972. – С. 13–14.
22. *Ядов В.А.* Социологическое исследование: Методология. Программа. Методы / В.А. Ядов. – М., 1987. – 24 с.
23. *Гегель Г.В.* Філософія права / Г.В. Гегель. – М.: Мысль, 1990. – 526 с.
24. *Філінчук Г.Г.* Словник термінів з питань екології та безпеки життя і діяльності: Навчальний посібник / Г.Г. Філінчук; [ред. колегія: Г.Г. Філінчук, Б.Г. Чижевський, В.А. Широков та ін.]. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – 752 с.
25. *Фейербах Л.* Уголовное право / Л. Фейербах. – СПб.: Медицинская тип., 1810. – 486 с.
26. *Пионтковский А.А.* Уголовно-правовые воззрения И. Канта, Л. Фейербаха, И. Фихте / А.А. Пионтковский. – М.: Профобразование, 1971. – 112 с.

27. *Шишов О.Ф.* Становление и развитие науки уголовного права в СССР / О.Ф. Шишов. – М., 1981. – 67 с.
28. *Красиков Ю.А.* Доктрина русского уголовного права: источники и тенденции развития / Ю.А. Красиков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства: Тез. докл. конф. 27–28 января 1994 г. / Под ред. С.В. Бородина и др. – М., 1994. – С. 35–36.
29. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве / Я.М. Браинин. – М.: Госюриздат, 1963. – 281 с.
30. *Трайнин А.Н.* Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. – М.: Госюриздат, 1957. – 191 с.
31. *Лейкина Н.С.* Советское уголовное право. Часть общая : Учебн. пособие / Н.С. Лейкина. – Л., 1960. – С. 229–234.
32. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления: Комментарий к главе 26 УК РФ / Н.А. Лопашенко. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 802 с.
33. *Пионтковский А.А.* Преступление в области природных богатств / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права. – Т. V. – М.: Наука, 1971. – С. 513–544.
34. *Писарев А.* Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция. – 1982. – № 7. – С. 7-10.
35. *Гавриш С.Б.* Кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу (ст. 160 КК УРСР) / С.Б. Гавриш // Радянське право. – 1980. – № 7. – С. 32–33.
36. *Пакутин В.* Ответственность за незаконную вырубку леса / В. Пакутин // Соц. законность. – 1978. – № 11. – С. 40–42.
37. *Баулін Ю.В.* Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення / Ю.В. Баулін // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Ін Юре, 2003. – С. 830–899.
38. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учебное пособие / В.К. Матвейчук. – К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. – 79 с.
39. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: ОК 5700 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19 изд. испр. – М.: Рус. яз., 1987. – 846 с.
40. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. / В. Даль. – М.: ГИС, 1955–1956. – Т. 3. – 555 с.
41. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ–Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
42. *Здравомыслов Б.В.* Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б.В. Здравомыслов. – М.: Юрид. лит., 1975. – С. 30–31.
43. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні: Тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. – К.: АН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 1992. – С. 62–63.
44. *Мельник М.І.* Злочини у сфері служб, діяльності / М.І. Мельник // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В-А. Клименко та ін.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Юридична думка, 2004. – С. 491–513.

45. Пакутин В. Уголовно-правовая охрана вод и воздуха от загрязнений / В. Пакутин // Соц. законность. – 1977. – № 6. – С. 40–42.

46. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – К.: Інститут Законодавства Верховної ради України, 2002. – 636 с.

47. Пакутин В. Ответственность за незаконную вырубку леса / В. Пакутин // Соц. законность. – 1978. – № 11. – С. 26–29.

48. Повелицина П.Ф. Уголовно-правовая охрана природы в СССР / П.Ф. Повелицина. – М.: Юрид. лит., 1981. – 88 с.

49. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання п'яте, перероблене та доповнене / Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 800 с.

50. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, О.О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, В.А. Клименка. – 4-те вид., переробл. та допов. – К.: Атіка, 2008. – 376 с.

51. Кальман А.Г. Экономическая преступность как криминологическое понятие [Текст] / А. Г. Кальман // Государство и право. – 2003. – № 3. – С. 101–104.

52. Савченко А.В., Шуляк Ю.Л. Злочини проти власності / А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – С. 415–452.

53. Матишевський П.С. Злочини проти власності / П.С. Матишевський // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : За станом законодавства і Постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2015 року; за ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2015. – С. 368–394.

54. Панов М.І. Злочини проти власності / М.І. Панов // Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид. переробл. і допов. – Х.: Право, 2015. – С. 162–200.

55. Мельник М.І. Злочини проти власності / М.І. Мельник // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид. переробл. та допов.; – К.: Юридична думка, 2012. – С. 501–567.

56. Калмиков Д.О., Каменський Д.В. Злочини проти власності / Д.О. Калмиков, Д.В. Каменський // Кримінальне право України (Особлива частина): підручник; за заг. ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського – [2-те вид.]. – К.: «ВД «Декор», 2013. – С. 213–276.

57. Бойцов А.И. Преступление против собственности / А.И. Бойцов: Монография. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 775 с.

58. Кривоченко Л.М., Панов М.І. Коментар до стст. 185–187, 189–191 КК України / Л.М. Кривоченко, М.І. Панов // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2т. Т.2. Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – С. 201–219.

59. Чуваков О.А., Крупко Д.И. Преступления против собственности / О.А. Чуваков, Д.И. Крупко // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. – Харьков, ООО «Одиссей», 2001. – С. 406–436.

60. *Аветисян С.С.* Разбой и вымогательство (стст. 162 и 163 УК РФ) / С.С. Аветисян // Энциклопедия уголовного права. Т. 18. Преступление против собственности. — СПб ГКА, СПб.: Издание профессора Малинина, 2011. — С. 528–679.

61. *Михайлов К.В.* Мошенничество и причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием (стст. 159 и 165 УК РФ) / К.В. Михайлов // Энциклопедия уголовного права. Т. 18. Преступление против собственности. — СПб ГКА, СПб.: Издание профессора Малинина, 2011. — С. 288–393.

62. *Безверхов А.Г.* Умышленное и неосторожное уничтожение или повреждение имущества (ст. 168 УК РФ) / А.Г. Безверхов // Энциклопедия уголовного права. Т. 18. Преступление против собственности. — СПб ГКА, СПб.: Издание профессора Малинина, 2011. — С. 893–999.

63. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A I Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch. — St. Petersburg "Yuridicheskyye Tsentri Press", 2001.— 234 p.

64. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: "Yuridicheskyye Tsentri Press", 2001. — 298 p.

65. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg: "Yuridicheskyye Tsentri Press", 2002. — 366 p.

66. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St. Petersburg: "Yuridicheskyye Tsentri Press", 2002. — 226 p.

67. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: "Yuridicheskyye Tsentri Press", 2002.- 366 p.

68. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. — Заголовок з екрану.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S.A., Ahmedov G.A.* Sub'ekt prestupleniya po Ugolovnomu kodeksu Uzbekskoy SSR / S.A. Abdurazakov, G.A. Ahmedov // Voprosy sovershenstvovaniya zakonodatel'stva Uzbekskoy SSR; [red. kol. G.A. Ahmedov i dr.]. — Tashkent: Fan, 1970. — S. 137–147.

2. *Ahmedov G.A., Mirenskiy B.A.* O sootnoshenii kriminologicheskikh i ugolovno-pravovykh kategoriy. Lichnost' prestupnika i sub'ekt prestupleniya/ G.A. Ahmedov, B.A. Mirenskiy // Obshchestvennyye nauki v Uzbekistane. — 1975. — № 10. — S. 23–28.

3. *Borovyh L.V.* Problemy vozrasta v mehanizme ugolovno-pravovogo regulirovaniya: Avtoref. Dis. ... dokt. jurid. nauk : spec. 12.00.08. — ugolovnoe pravo i kriminologiya; ugolovno-ispravitel'noe pravo / L.V. Borovyh — M., 1974. — 39 s.

4. *Borodin S.V., Noskov N.A.* K voprosu sovershenstvovaniya zakonodatel'stva ob ugolovnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih / S.V. Borodin, N.A. Noskov // Sovremennyye tendencii razvitiya ugolovnoj politiki i ugolovnogogo zakonodatel'stva. — M.: Jurid. lit., 1994. — S. 57–59.

5. *Vladimirov V.A., Levickij G.A.* Sub'ekt prestuplenija po sovetському ugovornomu pravu. Lekcija / V.A. Vladimirov, G.A. Levickij. – M.: VSh MOOP RSFSR, 1964. – 59 s.
6. *Naumov A.V.* Predprijatija na skam'e podsudimyh / A.V. Naumov // Sov. justicija. – 1992. – № 17–18. – S. 3–4.
7. *Orlov V.S.* Sub'ekt prestuplenija po sovetському ugovornomu pravu / V.S. Orlov. – M.: Gosjurizdat, 1958. – 260 s.
8. *Orymbaev R.* Special'nyj sub'ekt prestuplenija / R. Orymbaev. – Alma-Ata: Izd-vo Alma-atinskogo un-ta, 1977. – 153 s.
9. *Pavlov V.G.* Sub'ekt prestuplenija / V.G. Pavlov. – SPb.: Juridicheskij centr Press, 2001. – 318 s.
10. *Rozenko V.I., Matviichuk V.K.* Subiekt zlochynu / V.I. Rozenko, V.K. Matviichuk. – K.: Akademia MVS, 1984. – 36 s.
11. *Svetlov A.Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenija / A.Ja. Svetlov. – K.: Naukova dumka, 1978. – 304 s.
12. *Protchenko B.A.* Nevmenjaemost' v sovetском ugovornom prave / B.A. Protchenko // Pravovedenie. – 1987. – S. 82–84.
13. *Tatsii V.Ia.* Subiekt zlochynu / V.Ia. Tatsii // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Pidruchnyk dlja studentiv yuryd. spets, vyshch.zakladiv osvity / M.I. Bazhanov, Iu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in.; za red. profesoriv M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. – Kyiv–Kharkiv: Yuryнком Inter–Pravo, 2001. – S. 130–141.
14. Ugolovnoe pravo USSR. Osobennaja chast': Uchebnik / M.I. Bazhanov, V.V. Stashis, V.Ja. Tacij, i dr.; pod. red. M.I. Bazhanova i dr. – K.: Vishha shkola, 1989. – 455 s.
15. *Ustimenko V.V.* Special'nyj sub'ekt prestuplenija (ponjatija i vidy): Uchebnoe posobie / V.V. Ustimenko. – Har'kov: Har'kovskij jurid. institut, 1989. – 104 s.
16. *Shevchenko Ja.N.* Pravovoe regulirovanie otvetstvennosti nesovershennoletnih / Ja.N. Shevchenko – K.: Naukova dumka, 1976. – 189 s.
17. Polnyj kurs ugovornogo prava: V 5 t. / Pod red. dokt. jur. nauk, prof., zaslužennogo dejatelja nauk RF A. I. Korobeeva T. 1: Prestuplenie i nakazanie. – SPb: Juridicheskij centr Press, 2008. – 1133 s.
18. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2001. – № 25–26. – St. 131.
19. Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija. – M.: Izd-vo «Jenciklopedija», 1975. – T. 9. – 986 s.
20. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' / Gl. redakcija: L.F. Il'ichev, P.N. Fedoseev, SM. Kovalev, V.G. Panov. – M.: Sov. jenciklopedija, 1983. – 840 s.
21. *Shablin V.A.* Metodologicheskie voprosy pravovedenija / V.A. Shabalin. – Saratov: Izd-vo Saratovskogo un-ta, 1972. – S. 13–14.
22. *Jadov V.A.* Sociologicheskoe issledovanie: Metodologija. Programma. Metody / V.A. Jadov. – M., 1987. – 24 s.
23. *Hehel H.V.* Filosofii prava / H.V. Hehel. – M.: Mysl, 1990. – 526 s.
24. *Filinchuk H.H.* Slovyk terminiv z pytan ekolohii ta bezpeky zhyttia i diialnosti: Navchalnyi posibnyk / H.H. Filinchuk; [red. kolehiia: G.H. Filinchuk, B.H. Chyzhevskij, V.A. Shyrovkov ta in.] – Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2003. – 752 s.
25. *Fejerbah L.* Ugolovnoe pravo / L. Fejerbah. – SPb.: Medicinskaja tip., 1810. – 486 s.
26. *Piontkovskij A.A.* Ugolovno-pravovye vozzrenija I. Kanta, L. Fejerbaha, I. Fihte / A.A. Piontkovskij. – M.: Profobrazovanie, 1971. – 112 s.

27. *Shishov O.F.* Stanovlenie i razvitie nauki ugovalnogo prava v SSSR / O.F. Shishov. – M., 1981. – 67 s.

28. *Krasikov Ju.A.* Doktrina rus'kogo ugovalnogo prava: istochniki i tendencii razvitija / Ju.A. Krasikov // Sovremennye tendencii razvitija ugovolnoj politiki i ugovalnogo zakonodatel'stva: Tez. dokl. konf. 27-28 janvarja 1994 g. / Pod red. S.V. Borodina i dr. – M., 1994. – S. 35–36.

29. *Brajnin Ja.M.* Ugolovnaja otvetstvennost' i ee osnovanie v sovetskom ugolovnom prave / Ja.M. Brajnin. – M.: Gosjurizdat, 1963. – 281 s.

30. *Trajnin A.N.* Obshee uchenie o sostave prestuplenija / A.N. Trajnin. – M.: Gosjurizdat, 1957. – 191 s.

31. *Lejkina N.S.* Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' obshhaja : Uchebn. posobie / N.S. Lejkina. – L., 1960. – S. 229–234.

32. *Lopashenko N.A.* Jekologicheskie prestuplenija: Kommentarij k glave 26 UK RF / N.A. Lopashenko. – SPb.: Juridicheskij centr Press, 2002. – 802 s.

33. *Piontkovskij A.A.* Prestuplenie v oblasti prirodnyh bogatstv / A.A. Piontkovskij // Kurs sovetskogo ugovalnogo prava. – T. V. – M.: Nauka, 1971. – S. 513–544.

34. *Pisarev A.* Pravovaja ohrana i zashhita lesov / A. Pisarev // Sovetskaja justicija. – 1982. – № 7. – C. 7–10.

35. *Havrysh S.B.* Kryminalna vidpovidalnist za nezakonnju porubku lisu (st. 160 KK URSS) / S.B. Havrysh // Radianske pravo. – 1980. – № 7. – S. 32–33.

36. *Pakutin V.* Otvetstvennost' za nezakonnju vyrubku lesa / V. Pakutin // Soc. zakonnost'. – 1978. – № 11. – S. 40–42.

37. *Baulin Iu.V.* Zlochyny u sferi obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rečovyn, yikh analogiv abo prekursoriv ta inshi zlochyny proty zdorovia naselennia / Iu.V. Baulin // Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychni komentarij / Iu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in.; za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. – K.: In Yure, 2003. – S. 830–899.

38. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagrjazneniem vodnyh ob'ektov: Uchebnoe posobie / V.K. Matvejchuk. – K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. – 79 s.

39. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka: OK 5700 slov / Pod red. chl.-korr. AN SSSR N.Ju. Shvedovoj. – 19 izd. ispr. – M.: Rus. jaz., 1987. – 846 s.

40. *Dal' V.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazika: V 4 t. / V. Dal'. – M.: GIS, 1955–1956. – T. 3. – 555 s.

41. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. – Kyiv–Irpın: VTF «Perun», 2003. – 1440 s.

42. *Zdravomyslov B.V.* Dolzhnostnye prestuplenija. Ponjatje i kvalifikacija / B.V. Zdravomyslov. – M.: Jurid. lit., 1975. – S. 30–31.

43. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija sub'ekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremenom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemi borot'bi zi zlochinnistju v Ukraïni: Tezi dopovidej i povidomlen' resp. nauk. konf. – K.: AN Ukraïni, Institut derzhavi i prava im. V.M. Korec'kogo, 1992. – S. 62–63.

44. *Melnyk M.I.* Zlochyny u sferi sluzhby, diialnosti / M.I. Melnyk // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: Pidručnyk / Iu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V-A. Klymenko ta in.; za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. – K.: Yurydyčna dumka, 2004. – S. 491–513.

45. *Pakutin V.* Ugolovno-pravovaja ohrana vod i vozduha ot zagrjaznenij / V. Pakutin // Soc. zakonnost'. – 1977. – № 6. – S. 40–42.

46. *Havrysh S.B.* Kryminalno-pravova okhorona dovkillia v Ukraini. Problemy teorii, zastosuvannia i rozvytku kryminalnoho zakonodavstva / S.B. Havrysh. – K.: Instytut Zakonodavstva Verkhovnoi rady Ukrainy, 2002. – 636 s.

47. *Pakutin V.* Otvetstvennost' za nezakonnuju vyrubku lesa / V. Pakutin // Soc. zakonnost'. – 1978. – № 11. – S. 26–29.

48. *Povelicina P.F.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirody v SSSR / P.F. Povelicina. – M.: Jurid. lit., 1981. – 88 s.

49. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar. Vydannia p'iate, pereroblene ta dopovnene / Vidp. red. Ie.L. Streltsov. – Kh.: TOV «Odisei», 2008. – 800 s.

50. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruch. / Iu.V. Aleksandrov, V.I. Antypov, O.O. Dudorov ta in.; za red. M. I. Melnyka, V.A. Klymenka. – 4-te vyd., pererobl. ta dopov. – K.: Atika, 2008. – 376 s.

51. *Kal'man A.G.* Jekonomicheskaja prestupnost' kak kriminologicheskoe ponjatie [Tekst] / A. G. Kal'man // Gosudarstvo i pravo. – 2003. – 3. – S. 101–104.

52. *Savchenko A.V., Shuliak Iu.L.* Zlochyny proty vlasnosti / A.V. Savchenko, Iu.L. Shuliak // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Cherneia. – K.: Yurinkom Inter, 2016. – S. 415–452.

53. *Matyshevskiy P.S.* Zlochyny proty vlasnosti / P.S. Matyshevskiy // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy : Za stanom zakonodavstva i Postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy na 1 hrudnia 2015 roku; za red. S.S. Yatsenka. – K.: A.S.K., 2015. – S. 368–394.

54. *Panov M.I.* Zlochyny proty vlasnosti / M.I. Panov // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: pidruchnyk / Iu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.; za red. prof. V.Ia. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. – 5-te vyd. pererobl. i dopov. – Kh.: Pravo, 2015. – S. 162–200.

55. *Melnyk M.I.* Zlochyny proty vlasnosti / M.I. Melnyk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – 9-te vyd. pererobl. ta dopov.; – K.: Yurydychna dumka, 2012. – S. 501–567.

56. *Kalmykov D.O., Kamenskiy D.V.* Zlochyny proty vlasnosti / D.O. Kalmykov, D.V. Kamenskiy // Kryminalne pravo Ukrainy (Osoblyva chastyna): pidruchnyk; za zah. red. O.O. Dudorova, Ie.O. Pysmenskoho – [2-te vyd.]. – K.: «VD «Dekor», 2013. – S. 213–276.

57. *Bojcov A.I.* Prestuplenie protiv sobstvennosti / A.I. Bojcov: Monografija. – SPb.: Izd-vo «Juridicheskij centr Press», 2002. – 775 s.

58. *Kryvochenko L.M., Panov M.I.* Komentar do stst. 185–187, 189–191 KK Ukrainy / L.M. Kryvochenko, M.I. Panov // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar : u 2t. T.2. Osoblyva chastyna / Iu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiuthin. – 5-te vyd., dopov. – Kh.: Pravo, 2013. – S. 201–219.

59. *Chuvakov O.A., Krupko D.I.* Prestuplenija protiv sobstvennosti / O.A. Chuvakov, D.I. Krupko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij: Pod redakciej Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. – Har'kov, OOO «Odisej», 2001. – S. 406–436.

60. *Avetisjan S.S.* Razboj i vymogatel'stvo (stst. 162 i 163 UK RF) / S.S. Avetisjan // Jenciklopedija ugolovnoho prava. T. 18. Prestuplenie protiv sobstvennosti. – SPb GKA, SPb: Izdanie professora Malinina, 2011. – S. 528–679.

61. *Mihajlov K.V.* Moshennichestvo i prichinenie imushhestvennoho ushherba putem obmana ili zloupotreblenija doveriem (stst. 159 i 165 UK RF) / K.V. Mihajlov //

Jenciklopedija ugovolnogo prava. T. 18. Prestuplenie protiv sobstvennosti. — SPb GKA, SPb: Izdanie professora Malinina, 2011. — S. 288—393.

62. *Bezverhov A.G. Umyshlennoe i neostorozhnoe unichtozhenie ili povrezhdenie imushhestva (st. 168 UK RF)/ A.G. Bezverhov // Jenciklopedija ugovolnogo prava. T. 18. Prestuplenie protiv sobstvennosti. — SPb GKA, SPb: Izdanie professora Malinina, 2011. — S. 893—999.*

63. *The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A I Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch. — St. Petersburg «Yundichesky Centei Press», 2001.— 234 p.*

64. *The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: “Yuridichesky Center – Press”, 2001. — 298 p.*

65. *The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg: “Yuridichesky Center – Press”, 2002. — 366 p.*

66. *THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St. Petersburg: “Yuridichesky Center – Press”, 2002. — 226 p.*

67. *Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: “Yuridichesky Center – Press”, 2002. — 366 p.*

68. *Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. — Zaholovok z ekranu.*

Харь І. О. Теоретичні і прикладні проблеми суб'єкта злочинів проти власності

У статті досліджуються теоретичні і методологічні засади суб'єкта злочинів, передбачених статтями 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 Кримінального кодексу України. Аналізуються погляди на суб'єкт злочину найвидатніших теоретиків класичної, антропологічної та соціологічної школи кримінального права. Здійснено методологічний та історичний аналіз суб'єкта злочину у кримінальному праві і законодавстві СРСР та Української РСР. В ході дослідження класифікації суб'єктів злочинів проти власності з'ясовано зміст термінів «суб'єкт злочину», «особистість злочинця», «приватна особа», «неслужбова особа».

Ключові слова: *суб'єкт злочину, класифікація суб'єктів, особистість злочинця, злочини проти власності, неслужбова особа, приватна особа.*

Харь И. А. Теоретические и прикладные проблемы субъекта преступлений против собственности

В статье исследуются теоретические и методологические основы субъекта преступлений, предусмотренных статьями 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 Уголовного кодекса Украины. Анализируются взгляды на субъект преступления наиболее известных теоретиков классической, антропологической и социологической школы уголовного права. Осуществлен методологический и исторический анализ субъекта преступления в уголовном праве и законодательстве СССР и Украинской ССР. В ходе изучения классификации субъектов преступлений против

собственности исследованы термины «субъект преступления», «личность преступника», «частное лицо», «неслужебное лицо».

Ключевые слова: субъект преступления, классификация субъектов, личность преступника, преступления против собственности, неслужебное лицо, частное лицо

Khar I. Theoretical and Applied Problems of a Subject of Property Crimes

The article examines theoretical and methodological grounds of a subject of property crime under articles 185–187, 188-1, 189–194, 194-1, 195–197, 197-1, 198 of the Criminal Code of Ukraine. Points of view on the subject of a crime of the most famous scientists of the classical, anthropological, and sociological schools are analyzed. Methodological and historical analyze of a subject of a crime under criminal law and legislation of the Soviet Union and Ukrainian SSR is made. The classification of subjects of property crime is researched; terms ‘subject of a crime’, ‘personality of a criminal’, ‘private individual’, and ‘nonpublic individual’ are investigated.

Keywords: Subject of a Crime; Classification of Subjects; Personality of a Criminal; Property Crimes; Nonpublic Individual; Private Individual.

Стаття надійшла до редакції 19.07. 2016.

УДК 343.163

М. Стефанчук

**THE PRINCIPLES OF ORGANIZATION
OF THE PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE ACTIVITY
IN REALIZATION OF A COURT REPRESENTATION
FUNCTION**

М.М. Стефанчук

*докторант Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук*

**ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРОКУРАТУРИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ФУНКЦІЇ В СУДІ**

Постановка проблеми. Діяльність прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави у суді розглядається як окремий різновид юридичної діяльності, ознаками якої є те, що вона має функціональний характер і здійснюється відповідно до законодавства. Важлива складова цієї ознаки – те, що юридична діяльність, тобто діяльність щодо представництва, здійснюється за визначеними законом принципами, у тому числі *принципами її організації*.

Реалізуючи закріплену Конституцією України та Законом України від 14 жовтня 2014 року «Про прокуратуру» функцію представництва інтересів громадянина або держави в суді, прокуратура зобов'язана діяти саме за тими принципами, які відображають як її загальне призначення в суспільстві і в державі, так і зміст та характер правових заходів з представництва.

В умовах законодавчого реформування та становлення нової парадигми функціонування й організації діяльності прокуратури України надзвичайно важливого значення набуває дослідження основоположних засад, які обумовлюють ці процеси як у цілому, так і за конкретними напрямками її діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципи організації та діяльності органів прокуратури досліджували такі науковці, як Є. Блажівський, С. Джаббаров, Т. Добровольська, М. Косюта, О. Литвак, В. Ломовський, В. Малюга, М. Маршунів, О. Михайленко, М. Мичко, Є. Попович, П. Шум-

ський, М. Якимчук та інші. Водночас законодавчі зміни правової регламентації діяльності органів прокуратури України потребують теоретико-методологічного переосмислення чинних положень і подальшої дискусії щодо принципів організації діяльності прокуратури поза межами кримінальної юстиції.

Метою статті є висвітлення принципів організації діяльності прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді, характеристика підстав для їх виокремлення та класифікації.

Виклад основного матеріалу. Термін «принцип» має латинське походження (*principium*) і означає «основу», «початок», «головне вихідне положення» [1, 409], «правило, покладене в основу діяльності» [2, с. 941].

У філософських джерелах принцип визначають як: «1) першопочаток, те, що покладено в основу певної сукупності фактів, теорії, науки; 2) внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті, різноманітних сферах діяльності; 3) основоположна етична норма, яка скеровує волю» [3, с. 362]. Також принцип – основне поняття, основа системи, представлена узагальненням, яке поширюється на всі явища тієї сфери, з якої цей принцип абстрагований [4, с. 239].

Питання принципів організації та діяльності органів прокуратури, як зазначено нами вище, було предметом дослідження багатьох науковців, які стосувалися як принципів організації діяльності органів прокуратури в цілому, так і окремих напрямів¹.

Т. Добровольська зазначала, що стосовно діяльності прокуратури принципи – це найбільш загальні, вихідні положення, що розкривають сутність і спрямованість цієї діяльності, із яких, у свою чергу, випливають положення окремого характеру [5, с. 20]. На думку В. Ломовського, принципи прокурорського нагляду – це обумовлені природою держави і суспільства та закріплені в Конституції України, а також у Законі України «Про прокуратуру» найбільш загальні основні та керівні положення, що визначають зміст правового регулювання в галузі прокурорського нагляду, умови розвитку суспільства [6, с. 8]. М. Маршунов визначає принципи прокурорського нагляду як обумовлені природою держави та суспільства, закріплені в Конституції України і Законі України «Про прокуратуру» найбільш загальні положення, що визначають зміст діяльності прокуратури [7, с. 48]. О. Михайленко та В. Малюга вказують, що принципи організації та діяльності органів прокуратури – це першооснови, положення, обумовлені природою держави, рівнем розвитку суспільства, закріплені у законодавстві цієї держави, що визначають сутність, зміст організації та діяльності прокуратури [8, с. 26]. Таку позицію підтримують і інші науковці [9, с. 26].

У Законі України від 14 жовтня 2014 року «Про прокуратуру», на відміну від попереднього закону 1991 р., відсутній термін «принципи організації та діяльності», натомість законодавець використовує поняття «засади діяль-

¹ Тут і далі слід мати на увазі, що наукові праці та положення наукових дискусій, на які здійснюються посилання, були підготовлені й оприлюднені у той історичний період, коли законодавчо за прокуратурою було закріплено функцію загального нагляду.

ності прокуратури». Незважаючи на різні формулювання, зміст цих понять фактично є тотожним. Так, під засадами діяльності прокуратури розуміють основні керівні начала, що лежать в основі організації та діяльності прокуратури і відображають призначення прокуратури в державі та суспільстві, визначають завдання й повноваження прокурорів, а також зміст і характер правових заходів та засобів здійснення прокурорської діяльності, а також містять ознаки, які допомагають відокремити органи прокуратури від інших державних органів. Значення засад, на думку науковців, полягає в тому, що: 1) їх чітке дотримання забезпечує повну, всебічну та ефективну реалізацію прокуратурою закріплених за нею функцій і тим самим сприяє виконанню покладених на неї завдань; 2) вони слугують орієнтиром для прокурорів у спірних та нерегульованих ситуаціях; 3) вони є базисом для подальшого вдосконалення правових основ прокурорської діяльності [10, с. 18].

Отже, засади діяльності прокуратури (або принципи її організації та діяльності) визначено у ст. 3 Закону України «Про прокуратуру». Так, діяльність прокуратури України ґрунтується на засадах: 1) верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; 2) законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності; 3) територіальності; 4) презумпції невинуватості; 5) незалежності прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків; 6) політичної нейтральності прокуратури; 7) недопустимості незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади; 8) поваги до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом; 9) прозорості діяльності прокуратури, що забезпечується відкритим і конкурсним зайняттям посади прокурора, вільним доступом до інформації довідкового характеру, наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання; 10) неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки.

Варто зауважити, що питання визначення принципів організації та діяльності прокуратури є важливим не лише для вітчизняної прокурорської системи. Воно обговорювалось і на міжнародних зустрічах прокурорів, зокрема тих, де велася дискусія щодо питання діяльності прокурорів поза сферою кримінальної юстиції.

Наприклад, на конференції генеральних прокурорів країн Європи «Роль прокуратури в захисті прав людини та публічних інтересів поза кримінально-правовою сферою», що проводилася під егідою Ради Європи у липні 2008 року (Санкт-Петербург, Російська Федерація), було констатовано, що держави-члени мають право самостійно визначати свої правові механізми та порядок їх функціонування при дотриманні прав і свобод людини, принципу верховенства закону та своїх міжнародних зобов'язань. Роль прокуратури й обсяг її повноважень, включаючи сферу захисту прав людини та публічних інтересів, визначаються законодавством держав-членів (п. 5 підсумкового

документа конференції) [11]. Також було сформульовано принципи, відповідно до яких держави повинні забезпечити реалізацію функцій прокуратури поза кримінальною сферою: 1) ці функції мають здійснюватися прокурорами «від імені суспільства та у публічних інтересах для забезпечення виконання законів» з повагою до основних прав і свобод, в межах повноважень, наданих прокурорам законом, а також з дотриманням положень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і прецедентного права Європейського суду з прав людини; 2) повинні бути забезпечені принцип поділу влади та свободи від неналежного втручання в діяльність органів прокуратури; 3) має бути гарантоване право на судове оскарження будь-якої дії або бездіяльності прокурора щодо прав і обов'язків індивіда; 4) діючи поза кримінально-правовою сферою, прокурори повинні мати такі ж права й обов'язки, як інші сторони, й не повинні мати привілеїв у судочинстві; 5) дії органів прокуратури в інтересах суспільства при захисті публічних інтересів у некримінальних справах не повинні порушувати принципу обов'язковості судових рішень (*res judicata*) (п. 8 підсумкового документа конференції) [11].

Консультативна Рада європейських прокурорів у своєму Висновку № 3 (2008) «Роль прокуратури поза межами сфери кримінального права», який був прийнятий на 3-му пленарному засіданні у жовтні 2008 року (Страсбург, Франція), окрім принципів, на які зверталася увага на зазначеній вище конференції генеральних прокурорів країн Європи, визначила ще такі принципи для прокуратур, що виконують функції поза сферою кримінального права: дії прокурорів поза межами сфери кримінального права мають характеризуватися чесністю та неупередженістю; такі компетенції прокурорів мають якомога точніше регулюватися законом; зобов'язання прокурорів обґрунтовувати свої дії та розкривати ці причини особам або інститутам, задіяним або зацікавленим у справі, має бути встановлене законом; слід ретельно слідкувати за змінами прецедентного права Європейського суду з прав людини (Суду) щодо діяльності прокурорських служб поза межами кримінального права, для забезпечення повної відповідності правової основи такої діяльності та пов'язаної практики відповідним рішенням Суду (п. 34) [12].

У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2012)11 державам-членам щодо ролі прокурорів поза межами кримінального судочинства, прийнятій у вересні 2012 року, зазначено загальні принципи цієї діяльності, а також принципи, що застосовуються до конкретних обов'язків і повноважень державних прокурорів поза межами системи кримінального правосуддя. Ми вже висвітлювали ці положення в окремому дослідженні, присвяченому європейським стандартам діяльності прокуратури поза межами кримінальної юстиції [13], тому лише зазначимо, що обговорення питання щодо принципів організації і діяльності прокурорів поза межами кримінальної юстиції на міжнародному рівні вказує на важливість виокремлення таких принципів і для організації діяльності прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді в Україні, оскільки зазначена функція в умовах сьогодення – єдина функція прокуратури України поза межами кримінальної юстиції.

На думку науковців, принципи повинні характеризуватись такими юридичними ознаками, як: 1) законодавче закріплення в нормах права (в одній чи кількох); 2) об'єктивність змісту принципів, тобто вони мають відображати об'єктивні закономірності суспільних відносин та представляти взаємообумовлений вияв волі держави, її політики щодо певного державно-суспільного явища; 3) суб'єктивність форми, тобто вони є продуктом усвідомленої діяльності законодавця, який враховує наявні суспільно-історичні умови; 4) специфічні наслідки їх недотримання або порушення, тобто наявність гарантій щодо них: юридичних, процедурних, матеріальних [14, с. 22].

На наш погляд, потребує додаткового тлумачення така юридична ознака принципів (якщо йдеться про принципи організації та діяльності органів прокуратури взагалі, та організації та діяльності прокуратури на напрямі представництва зокрема), як обов'язковість їх законодавчого закріплення у нормах права. Подібної позиції дотримуються О. Михайленко та В. Малюга, які звертають увагу на нормативний характер принципів. Отже, для того, щоб стати правовими, вони повинні бути закріплені в нормах права, мати свою назву або їх зміст повинен викладатись у текстах нормативних актів [8, с. 24].

Позиція вказаних науковців стосовно того, що в законі має бути пряма вказівка на існування певного принципу, є дискусійною. Тож погоджуємось із Є. Поповичем, який зазначав, що такий підхід необґрунтовано звужує кількісне та якісне різноманіття принципів. Принципи організації та діяльності прокуратури, як зауважує науковець, це визнане державою в особі законодавця підґрунтя її функціонування, адже тільки за такої умови вони можуть здобути своє переведення у площину практичної діяльності, підкріплюватися механізмом захисту з боку держави, відігравати регулятивну роль у визначенні організаційних засад і ключових питань функціонування прокуратури. Принцип може бути представлений у законі фактично, але текстуально не позначений, що аж ніяк не є перешкодою для його визнання як такого. У цьому випадку визначальну роль відіграє можливість виведення того чи іншого принципу зі змісту правових норм, що потребує їх доктринального аналізу, у тому числі на аксіоматичному рівні. Зважаючи на це, варто погодитися з висновком Є. Поповича, що такий підхід надасть можливість представити систему принципів у більш повному обсязі, розкрити їх комплексний характер і провідну роль у функціонуванні органів прокуратури [15, с. 68–69]. Наприклад, у ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» серед засад організації та діяльності прокуратури не вказується принцип єдності. Водночас з огляду на зміст ст. 1 цього Закону, яка визначає органи прокуратури як єдину систему, можна дійти висновку про існування принципу єдності як такого, що впливає з аналізу вказаної норми, поряд з іншими принципами, зазначеними у ст. 3 Закону.

Отже, ми визначили загальні принципи організації та діяльності органів прокуратури, які закріплені в ст. 3 Закону України від 14 жовтня 2014 року «Про прокуратуру». Але для того, щоб виокремити принципи організації та діяльності прокуратури на напрямі представництва, важливим є дослідження питання їх класифікації.

З цього приводу існують різні думки. Так, Є. Попович виділяє дві основні групи принципів: першу групу складають конституційні принципи, тобто ті, які проголошені Конституцією України або можуть бути виведені шляхом доктринального аналізу положень останньої; другу – принципи, встановлені Законом України «Про прокуратуру» або виходять з нього [15, с. 69].

С. Джаббаров наводить класифікацію за кількома критеріями. Так, за джерелами закріплення автор виділяє конституційні або загальноправові принципи (законність, демократизм), галузеві, тобто передбачені безпосередньо Законом України «Про прокуратуру» (єдність органів прокуратури, незалежність прокуратури), міжгалузеві, тобто закріплені в Конституції України і в Законі чи в інших нормативно-правових актах, що регламентують функціонування органів прокуратури (гласність, публічність, деполітизація, принцип заборони сумісництва). Однак найбільш поширеною, на думку вченого, є класифікація залежно від мети їх дії: законність, гласність, демократизм, публічність; єдність і незалежність органів прокуратури, принцип деполітизації; принцип заборони сумісництва; принцип невідворотності відповідальності за правопорушення [16, с. 70–71].

Досліджуючи основні напрями організації роботи районних (міських прокуратур), В. Загородній виділяє такі дві групи принципів: 1) принципи, які стосуються організації прокурорської системи і діяльності прокуратури при реалізації її конституційних функцій, які передбачені законом; 2) загальноуправлінські принципи організації, які застосовуються в органах прокуратури з урахуванням специфіки прокурорської діяльності (забезпечення виконавської дисципліни, точність і конкретність управлінських рішень і вказівок тощо, а також деякі принципи, які визначають сутність кадрової політики в прокуратурі, тощо [17, с. 133].

Також принципи організації та діяльності органів прокуратури умовно поділяються на організаційні та функціональні [18, с. 36]; принципи організації структури та принципи організації діяльності [19, с. 24–25].

Проте найбільш прийнятною є класифікація, запропонована А. Лапкіним, який засади діяльності, залежно від їх характеру та предметна, поділяє на: 1) *загальні* (поширюються на всі аспекти організації і діяльності прокуратури): верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності; політичної нейтральності прокуратури; прозорості діяльності прокуратури; 2) *організаційні* (стосуються переважно побудови системи прокуратури та її кадрів): територіальності; незалежності прокурорів; неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки; 3) *функціональні* (стосуються переважно діяльності прокуратури): презумпції невинуватості; недопустимості незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади; поваги до незалежності суддів [10, с. 20].

Отже, проведене нами дослідження принципів організації та діяльності прокуратури, а також їх класифікації підтвердило, що переважна більшість науковців дотримуються думки про нерозривність принципів організації та

діяльності органів прокуратури, розглядаючи ці поняття як єдине ціле, оскільки питання щодо можливості поділу цих принципів на організаційні та функціональні є досить дискусійним.

З цього приводу П. Шумський зазначив, що «спроба розірвати єдині неподільні принципи організації та діяльності прокуратури – це спроба розірвати органічний зв'язок між структурними і функціональними основами прокурорського нагляду. Самі по собі організаційні принципи були б безпредметними, якби не передбачалась їх реалізація в практичній діяльності» [20, с. 78]. М. Косюта звертав увагу на те, що «якби ідея поділу принципів прокурорської системи на дві групи мала б якесь практичне значення, то були б спроби її реалізації у законодавстві. Проте в жодному з вивчених нами законів про прокуратуру пострадянських та інших держав такого підходу не здійснено» [21, с. 215]. Вчені також вказують, що передбачені в Законі України «Про прокуратуру» принципи організації та діяльності мають загальний (універсальний) характер, тобто кожен з них знаходить відображення не лише в організації органів прокуратури, а й у їх діяльності [22, с. 11].

Однак у науці є спроби виокремити безпосередньо принципи організації роботи. Так, А. Гусарова до основних принципів організації роботи органів прокуратури відносить, зокрема, принципи законності, гласності тощо [23, с. 171]. Але така позиція автора має недоліки, оскільки не вказано, за яким саме критерієм здійснено таке розмежування. Крім того, А. Гусарова погоджується з науковцями, які розрізняють такі три принципи організації роботи прокуратури: предметно-галузевий, коли весь обсяг роботи розподіляється між прокурором, його заступником та прокурорами прокуратури за галузями прокурорського нагляду; зональний або територіальний, коли весь обсяг роботи прокуратури поділяється за територіальними зонами; змішаний – охоплює обидва принципи [23, с. 175; 24, с. 23–24].

Вважаємо, що в межах нашого дослідження важливим є виокремлення принципів саме організації діяльності прокуратури з представництва інтересів громадянина або держави в суді, оскільки цю діяльність ми розглядаємо як різновид юридичної діяльності, яка має здійснюватися на визначених законом засадах.

Зважаючи на це, принципи організації діяльності прокуратури з представництва інтересів громадянина або держави в суді умовно можна розділити на дві групи. Перша – це загальні принципи, які скеровують як організацію, так і діяльність прокуратури на цьому напрямі, а тому вони, як правильно вказували зазначені вище науковці, є неподільними. До цих принципів ми відносимо визначені у ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» принципи верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності; політичної нейтральності прокуратури; прозорості діяльності прокуратури. Ми не надаватимемо їх характеристику, оскільки вони ґрунтовно досліджені багатьма науковцями та не мають специфічних ознак, властивих винятково діяльності прокуратури з представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Друга група принципів організації діяльності щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді – це спеціальні принципи, тобто ті, згідно з якими здійснюється організація роботи на досліджуваному нами напрямі. До них належать ті, які чітко визначені у ст. 3 Закону України «Про прокуратуру», зокрема принципи територіальності; незалежності прокурорів; неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки.

Так, принцип територіальності означає побудову системи органів прокуратури відповідно до адміністративно-територіального устрою України з метою здійснення покладених на прокуратуру завдань і функцій на всій території України і доступності її для населення [10, с. 25]. З огляду на положення Закону України «Про прокуратуру» реалізація цього принципу в діяльності органів прокуратури щодо представництва потребує особливої уваги, адже створені за цим законом місцеві прокуратури охоплюють 5–7 адміністративно-територіальних одиниць (район або місто), без урахування розташування судів, що створює певні труднощі щодо комунікації з судами, планування роботи та контролю за її виконанням підпорядкованими працівниками з боку керівника місцевої прокуратури, організації розгляду звернень та прийняття відповідних рішень тощо. Зазначене необхідно враховувати для забезпечення ефективної реалізації представницької функції органів прокуратури.

Вивченню принципу незалежності прокурорів також присвячено багато наукових праць. Незалежність прокурора має розглядатись як загальне правило, але згідно з положеннями статей 15, 17 Закону України «Про прокуратуру» може виникати конкуренція незалежності прокурорів та адміністративного підпорядкування прокурорам вищого рівня [10, с. 25]. Так, прокурори незалежні при здійсненні ними процесуальних повноважень в адміністративному, господарському, цивільному судочинстві, але відповідно до ст. 17 Закону прокурори підпорядковані керівникам органів прокуратури в організаційно-управлінському сенсі. Крім того, у вказаній нормі чітко визначено компетенцію керівників органів прокуратури щодо видання обов'язкових для виконання підпорядкованими прокурорами адміністративних наказів і вказівок, які слід враховувати при організації діяльності з представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Принцип неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки вперше отримав своє законодавче закріплення у п. 10 ч. 1 ст. 3 Закону України від 14 жовтня 2014 року «Про прокуратуру». Як зазначають науковці, законодавче закріплення цього принципу вказує на важливість етичності прокурорської діяльності, яка може бути визначена як встановлена корпоративними правилами модель належної поведінки прокурорських працівників у тих ситуаціях, коли правові приписи не встановлюють для них конкретних правил поведінки, яка відповідає кращим суспільним уявленням про прокуратуру та її працівників [10, с. 25].

Окреслені принципи, які ми вважаємо спеціальними, відображені в Законі України «Про прокуратуру» як засади діяльності прокуратури. На нашу думку, до спеціальних принципів також можна віднести ті, які прямо не відображені в законі як принципи, але є такими з огляду на правовий аналіз їх

змісту. Зокрема, до таких спеціальних принципів організації діяльності прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави ми відносимо: принцип єдності; принцип делегування управлінських повноважень; принцип колегіальності та єдиноначальності.

Так, принцип єдності прямо не закріплений у Законі України «Про прокуратуру», але якщо проаналізувати зміст стст. 1, 7, то можна визнати його наявність. Оскільки органи прокуратури становлять єдину систему, необхідно, щоб вона організаційно була єдиною та структурованою, а діяльність кожної її ланки регулювалася одним нормативним актом. Забезпечення організаційної єдності структури органів прокуратури, зокрема тих її підрозділів, які здійснюють представницьку діяльність, є надзвичайно важливим. По-перше, з огляду на створення місцевих прокуратур, розташування яких не збігається з розташуванням судів, що потребує додаткових зусиль щодо пошуку ефективних організаційних форм для здійснення судового захисту громадян і держави. По-друге, особливості розташування судів апеляційної та касаційної інстанцій (зокрема, в господарському та адміністративному судочинстві апеляційні суди є не в усіх обласних центрах, а касаційна інстанція – лише у м. Києві) необхідно враховувати при реформуванні представницьких підрозділів регіональних прокуратур та Генеральної прокуратури України.

Також вважаємо, що спеціальним принципом організації діяльності прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді є принцип делегування управлінських повноважень. Необхідність його виокремлення як самостійного принципу обумовлена тим, що у Законі України від 14 жовтня 2014 року «Про прокуратуру», на відміну від попереднього, як самостійні суб'єкти з управлінськими функціями визначені адміністративні посади, зайняття яких передбачає виконання управлінських функцій. Згідно з положеннями ст. 17 Закону, управлінські функції в межах адміністративного підпорядкування можуть делегуватись.

Принцип колегіальності може передбачати проведення нарад при керівникові як форму управлінського впливу, рішення яких є різновидом управлінських рішень. Водночас вказаний принцип повинен узгоджуватись із принципом незалежності прокурора від будь-якого втручання при виконанні його обов'язків. Принцип єдиноначальності може передбачати одноособове вирішення керівником окремих управлінських питань у межах його компетенції, а також обов'язковість для підпорядкованих прокурорів наказів і розпоряджень, виданих одноособово прокурором вищого рівня.

Висновки. З урахуванням викладеного вище вважаємо за доцільне серед принципів організації діяльності прокуратури з представництва інтересів громадянина або держави в суді виокремити загальні та спеціальні. До загальних принципів належать: принципи верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки; законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності; політичної нейтральності прокуратури; прозорості діяльності прокуратури. До спеціальних відносяться: принципи територіальності; незалежності прокурорів; неухильного

дотримання вимог професійної етики та поведінки; єдності; делегування управлінських повноважень, колегіальності та єдиноначальності.

Наведений перелік принципів – відкритий, тому може бути розширений і поглиблений. Він є перспективним орієнтиром майбутніх наукових досліджень у сфері окреслених питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словарь иностранных слов / [16-е изд., испр.]. – М.: Русский язык, 1988. – 624 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [за заг. ред. В.Т. Бусла]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
3. Философский энциклопедический словарь. – М.: Инфра, 1992. – 576 с.
4. Философский словарь. – М.: Политиздат, 1975. – 496 с.
5. *Добровольская Т.Н.* Принципы деятельности советской прокуратуры / Т.Н. Добровольская // Проблемы организации и деятельности прокурорской системы в свете Закона о прокуратуре СССР : сб. статей. – М.: Всесоюзный НИИ прокуратуры СССР, 1980. – С. 17–27.
6. *Ломовский В.Д.* Конституционные основы прокурорского надзора в СССР: курс лекций / В.Д. Ломовский. – Калинин: КГУ, 1982. – 68 с.
7. *Даев В.Г.* Основы теории прокурорского надзора / В.Г. Даев, М.Н. Маршунов. – Л.: 1990. – 135 с.
8. *Михайленко О.* Поняття, значення принципів організації та діяльності прокуратури / О. Михайленко, В. Малюга // Вісник прокуратури. – 2001. – № 3. – С. 22–27.
9. Основы прокурорської діяльності : навч. посіб. / О.М. Литвак, А. . Матвієць, С.В. Подкопаєв [та ін.] ; за заг. ред. О.М. Литвака. – К.: Дрогобич: Повіт, 2012. – 176 с.
10. *Лапкін А.В.* Закон України «Про прокуратуру» : науково-практичний коментар / А.В. Лапкін. – Х.: Право, 2015. – 680 с.
11. Роль прокуратуры в защите прав человека и публичных интересов вне уголовно-правовой сферы : итоговый документ Конференции генеральных прокуроров стран Европы, проводимой Советом Европы совместно с Генеральной прокуратурой Российской Федерации (2–3 июля 2008 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cspe/conferences/2008/Conclusions_Russia_ru.pdf.
12. Роль прокуратуры поза межами сфери кримінального права : висновок № 3 (2008) Консультативної ради європейських прокурорів, прийнятий на 3-му пленарному засіданні (Страсбург, 15–17 жовтня 2008 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/cmo.html?_m=publications&_t=rec&id=101556.
13. *Стефанчук М.Н.* Европейские стандарты деятельности прокуратуры вне сферы уголовной юстиции / М. Н. Стефанчук // Научные труды «□ділет». – 2015. – № 2. – С. 101–106.
14. Прокурорський нагляд в Україні : курс лекцій [для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / В.Т. Нор, Я.О. Береський, І.І. Когутич [та ін.] ; за ред. проф. В.Т. Нора. – Львів: Тріада плюс, 2002. – 280 с.
15. *Попович Є.* Суть і ознаки принципів організації та діяльності прокуратури / Є. Попович // Вісник прокуратури. – 2006. – № 9. – С. 65–70.

16. *Джаббаров С.* Принципи організації та діяльності органів прокуратури / С. Джаббаров // Вісник прокуратури. – 2006. – № 3. – С. 69–77.

17. *Загородній В. Є.* Основні напрями організації роботи районних (міських) прокуратур: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Загородній Віктор Євстафійович. – Одеса, 2009. – 226 с.

18. *Малюга В.* Система принципів організації та діяльності прокуратури: суть, класифікація / В. Малюга // Вісник прокуратури. – 2001. – № 6. – С. 31–36.

19. Закон України «Про прокуратуру» : науково-практичний коментар / Д.М. Бакаєв, Ю.М. Грошовий, В.В. Долежан [та ін.]. – Х.: Рита, 1993. – 176 с.

20. *Шумський П.В.* Прокуратура України : навч. посіб. [для студ. юрид. вузів та фак-тів] / П.В. Шумський. – К.: Вентурі, 1998. – 336 с.

21. *Косюта М.В.* Прокурорська система України в умовах демократичного суспільства : моногр. / М.В. Косюта. – Одеса: Юридична література, 2002. – 376 с.

22. Організація роботи та управління в органах прокуратури : навч. посіб. у запитаннях та відповідях / [уклад. М.К. Якимчук, І.В. Європіна]. – К.: Національна академія прокуратури України, 2009. – 176 с.

23. *Гусарова А.* Теоретичні аспекти організації роботи прокурора: з питань вступу у справу, відкрити судом за зверненням іншої особи / А. Гусарова // Вісник прокуратури. – 2013. – № 8. – С. 170–176.

24. *Шинд В.И.* Организация труда в районной (городской) прокуратуре / В.И. Шинд, В.Т. Михайлов. – М.: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1975. – 171 с.

REFERENCES

1. Slovar' inostrannyh slov / [16-e izd., ispr.]. – М.: Russkij jazyk, 1988. – 624 s.
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainскоi movy / [za zah. red. V.T. Busla]. – К.: Irpin: VTF «Perun», 2003. – 1440 s.

3. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar'. – М.: Infra, 1992. – 576 s.

4. Filosofskij slovar'. – М.: Politizdat, 1975. – 496 s.

5. Dobrovol'skaja T.N. Principy dejatel'nosti sovetskoj prokuratury / T.N. Dobrovol'skaja // Problemy organizacii i dejatel'nosti prokurorskoj sistemy v svete Zakona o prokurature SSSR : sb. statej. – М.: Vsesojuznyj NII prokuratury SSSR, 1980. – S. 17–27.

6. *Lomovskij V.D.* Konstitucionnye osnovy prokurorskogo nadzora v SSSR: kurs lekcij / V.D. Lomovskij. – Kalinin: KGU, 1982. – 68 s.

7. *Daev V.G.* Osnovy teorii prokurorskogo nadzora / V.G. Daev, M.N. Marshunov. – L.: 1990. – 135 s.

8. *Mykhailenko O.* Poniattia, znachennia pryntsyviv orhanizatsii ta diialnosti prokuratury / O. Mykhailenko, V. Maliuha // Visnyk prokuratury. – 2001. – № 3. – S.22–27.

9. Osnovy prokurorskoj diialnosti : navch. posib. / O.M. Lytvak, A.A. Matviets, S.V. Podkopaiev [ta in.]; za zah. red. O.M. Lytvaka. – К.: Drohobych: Posvit, 2012. – 176 s.

10. *Lapkin A.V.* Zakon Ukrainy «Pro prokuraturu» : nauково-praktychnyi komentar / A.V. Lapkin. – Kh.: Pravo, 2015. – 680 s.

11. Rol' prokuratury v zashhite prav cheloveka i publicnyh interesov vne ugovovno-pravovoj sfery : itogovyj dokument Konferencii general'nyh prokurorov stran Evropy, provodimoj Sovetom Evropy sovmestno s General'noj prokuraturoj Rossijskoj

Federacii (2–3 ijulja 2008 g.) [Electronic resource]. – Access mode: https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cspe/conferences/2008/ConclusionsRussia_ru.pdf.

12. Rol prokuratury poza mezhamy sfery kryminalnogo prava : vysnovok № 3 (2008) Konsultativnoi rady yevropejskykh prokuroriv, pryiniaty na 3-mu plenarnomu zasidanni (Strasburh, 15–17 zhovtnia 2008 roku) [Electronic resource]. – Access mode: http://www.gp.gov.ua/ua/cmo.html?_m=publications&_t=rec&id=101556.

13. *Stefanchuk M.N.* Evropejskie standarty dejatel'nosti prokuratury vne sfery ugovornoj justicii / M.N. Stefanchuk // Nauchnye trudy «□dilet». – 2015. – № 2. – S. 101–106.

14. Prokurorskyi nahliad v Ukraini : kurs leksii [dlia stud. yuryd. vyshch. navch. zakl.] / V.T. Nor, Ia.O. Bereskyi, I.I. Kohutyh [ta in.] ; za red. prof. V.T. Nora. – Lviv: Triada plus, 2002. – 280 s.

15. Popovych Ie. Sut i oznaky pryntsyviv orhanizatsii ta diialnosti prokuratury / Ie. Popovych // Visnyk prokuratury. – 2006. – № 9. – S.65–70.

16. *Dzhabbarov S.* Pryntsyvy orhanizatsii ta diialnosti orhaniv prokuratury / S. Dzhabbarov // Visnyk prokuratury. – 2006. – № 3. – S. 69–77.

17. *Zahorodnii V.Ie.* Osnovni napriamy orhanizatsii roboty raionnykh (miskykh) prokuratur: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.10 / Zahorodnii Viktor Yevstafiiiovych. – Odesa, 2009. – 226 s.

18. *Maliuha V.* Systema pryntsyviv orhanizatsii ta diialnosti prokuratury: sut, klasyfikatsiia / V. Maliuha // Visnyk prokuratury. – 2001. – № 6. – S. 31–36.

19. Zakon Ukrainy «Pro prokuraturu» : naukovo-praktychnyi komentar / D.M. Bakaiev, Iu.M. Hroshovyi, V.V. Dolezhan [ta in.]. – Kh.: Ryta, 1993. – 176 s.

20. *Shumskyi P.V.* Prokuratura Ukrainy : navch. posib. [dlia stud. yuryd. vuziv ta fak-tiv] / P.V. Shumskyi. – K.: Venturi, 1998. – 336 s.

21. *Kosiuta M.V.* Prokurorska systema Ukrainy v umovakh demokratychnoho suspilstva : monohr. / M.V. Kosiuta. – Odesa: Yurydychna literatura, 2002. – 376 s.

22. Orhanizatsiia roboty ta upravlinnia v orhanakh prokuratury : navch. posib. u zapytanniakh ta vidpovidiakh / [uklad. M.K. Yakymchuk, I. . Yevropina]. – K.: Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy, 2009. – 176 s.

23. *Husarova A.* Teoretychni aspekty orhanizatsii roboty prokurora:z pytan vstupu u spravu, vidkrytu sudom za zvernenniam inshoi osoby / A. Husarova // Visnyk prokuratury. – 2013. – № 8. – S. 170–176.

24. *Shind V.I.* Organizacija truda v rajonnoj (gorodskoj) prokurature / V.I. Shind, V.T. Mihajlov. – M.: Vsesojuz. in-t po izucheniju prichin i razrabotke mer preduprezhdenija prestupnosti, 1975. – 171 s.

Стефанчук М.М. Принципи організації діяльності прокуратури щодо реалізації представницької функції в суді

У статті висвітлено принципи організації діяльності прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді. Проаналізовано хід наукової дискусії з цього питання. Висловлено пропозицію виділяти загальні та спеціальні принципи, надано їх характеристику.

Ключові слова: принципи, організація діяльності, представництво інтересів громадянина або держави у суді, прокуратура.

Стефанчук М.Н. Принципы организации деятельности прокуратуры относительно реализации представительской функции в суде

В статье освещены принципы организации деятельности прокуратуры по представительству интересов гражданина или государства в суде. Проанализирован ход научной дискуссии по этому вопросу. Высказано предложение выделять общие и специальные принципы, охарактеризовано их содержание.

Ключевые слова: *принципы, организация деятельности, представительство интересов гражданина или государства в суде, прокуратура.*

Stefanchuk M. The Principles of Organization of the Public Prosecutor's Office Activity in Realization of a Court Representation Function

The article highlights the principles of organization of the prosecutor's office activity in court representation of interests of citizen or a state in court; analyzes the course of the scientific discussion on this issue; suggests to select general and specific principles, gives their characteristics.

Keywords: *Principles; Organization of Activities; Representation of Interests of Citizen or a State in Court; Prosecutor's Office.*

Стаття надійшла до редакції 18.07.2016.

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014, крім того, журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Парижі); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропагувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англомовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців і всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання – 12 разів на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації – українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10, к. 317, e-mail: tanya_saven@ukr.net
<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine №153 from 02.14.2014; Index Copernicus – from 1 January 2014; SafetyLit – from 17 August 2016.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
 - Forensic examination; operatively-search activity
 - Commercial law and Commercial procedure law
 - Statewide, agricultural and environmental law
 - Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований 28.02.2011. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія KB № 20692-10492 ПР від 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), також журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних:

Index Copernicus – з 01 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України згідно зі списком.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»
Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10.

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України,
перший проректор ВНЗ «Національна академія управління».

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Вінницька, 10, к. 317.

Тел.: 246-24-34. Факс: (044) 246-24-34.

**З приводу публікації статей авторам необхідно звертатися до
секретаря журналу**

Савенкової Тетяни Гаріївни

Т.: (044) 246-24-34 E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

Стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
2. Назва статті (англійською, українською та російською мовами).
3. Ініціали і прізвища авторів англійською, українською та російською мовами.
4. Анотацію англійською, українською та російською мовами.
5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською, українською та російською мовами).

6. Структура текстової частини:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
 - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
 - формулювання цілей статті;
 - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
 - висновки з даного дослідження;
 - внутрішня структуризація (розділи з назвами або виділені частини).
- У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу працю у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї праці в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку ([3, с. 12]).

• Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.

• Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

• Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

• Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

• Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надсилає у такому форматі:

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc**. (де **topic** – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
- фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;
- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.
- До уваги авторів: при поданні статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції. Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Вінницька, 10

Тел. (044)246-24-34

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан 28.02.2011. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПР от 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), также журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 01 января 2014 года; Safetylit – з 17 августа 2016 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014 года», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положения о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 года № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 года № 567, Положения о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1170/19908, Положения об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1169/19907, Порядком формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 года № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины согласно списку.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, Киев, ул. Винницкая, 10.

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин.

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор ВНЗ «Национальная академия управления».

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, Киев, ул. Винницкая, 10, к. 317

Тел.: (044) 246-24-34

Факс: (044) 246-24-34

**По поводу публикации статей авторам необходимо связываться
с секретарем журнала**

Савенковой Татьяной Гариевной

Т.: (044) 246-24-34 E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

В соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 года «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины» научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

Статья должна включать следующие необходимые элементы:

1. Определение УДК (указать название отрасли права).
2. Название статьи (на английском, украинском и русском языках).
3. Инициалы и фамилии авторов на английском, украинском и русском языках.
4. Аннотация на английском, украинском и русском языках.
5. Ключевые слова (5–6 слов / ключевых словосочетаний на английском, украинском и русском языках).

6. Структура текстовой части:

- постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными практическими задачами;
- определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;
- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- формулировка целей статьи;
- изложение основных обоснованных результатов исследования;
- выводы из данного исследования;
- внутренняя структуризация (разделы с названиями или выделенные части).

• В статье должно быть не менее 15 ссылок. Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Кроме того, в списке источников должно быть не менее пяти англоязычных ссылок.

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

• Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

• Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.

• Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);
- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);
- в) нижнее подчеркивание () затем тип документа note – аннотация или topic – статья;
- г) после нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора), затем фамилия автора и инициалы на английском языке.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_topic_Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
- информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
- фото автора (ов) в формате jpg, tif;
- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.
- При подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»
03151, г. Киев, ул. Винницкая, 10
Тел. (044) 246-24-34**

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW «JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:

Index Copernicus – from 1 January 2014; Safetylit – from 17 August 2016.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Kyiv, Vynnytska street, 10 Kyiv, Ukraine

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department
of Civil and Commercial Law University National Academy of Management

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Kyiv, Vynnytska street, 10, ap. 317 Kyiv, Ukraine

Tel.: 246-24-34. Fax: (044) 246-24-34

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate
with the secretary of the journal

Savenkova Tatiana

T.: (044) 246-24-34 E-mail: tanya_saven@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
 - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
 - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
 - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
 - formulation of the objectives of the article;
 - summary of the main conclusions of the study;
 - conclusions of this study;
 - in the article should be no less than 15 references;
 - internal structure – sections with names or selected parts.

English.

- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in English.
- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you

should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_ topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);

- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;

- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

Higher education institution «National Academy of Management»

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

«Juridical science»

03151, Kyiv, Vinnytska street, 10

Тел. (044)246-24-34